

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Кваліфікаційна наукова робота
на правах рукопису

ПАПЕНКО ЄВГЕНІЙ МИКОЛАЙОВИЧ

УДК: 329/78(477.83/.86)

ДИСЕРТАЦІЯ

УКРАЇНСЬКИЙ СОКІЛЬСЬКИЙ РУХ У ГАЛИЧИНІ
(1890–1930-ТІ РР.)

Спеціальність 07.00.01 – історія України

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Папенко Є. М.

Науковий керівник:

доктор історичних наук, професор

Патриляк Іван Казимирович

_____

Київ – 2017

АНОТАЦІЯ

Папенко Є. М. Український сокільський рух у Галичині (1890 – 1930-ті рр.). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України. – Київ, 2017.

Дисертаційна робота присвячена дослідженню українського сокільського руху у Галичині 1890 – 1930-ті рр.

Наприкінці XIX – першій половині XX ст. розпочався новий етап боротьби українського народу за державність. Найбільш сприятливі умови для активізації своїх державницьких устремлінь мали українці Галичини. У ці часи на західноукраїнських землях почали масово виникати молодіжні гімнастично-спортивні та військові організації. Вони сприяли пробудженню й утвердженню між українцями почуття національної гідності, ідеї соборності й незалежності української держави.

Історія українського сокільського руху – своєрідний напрям національно-визвольної боротьби українців Галичини. Він виник наприкінці XIX ст. Протягом усього часу свого функціонування став помітним явищем в історії розвитку західноукраїнських земель. Українське сокільство – це носій фізичного і духовного виховання західноукраїнського населення наприкінці XIX – першій половині XX ст. Гімнастично-спортивна діяльність українських сокільських товариств була необхідною передумовою у консолідації українців Галичини. Вона зуміла засобами фізичної культури підготувати український народ для боротьби за українську державність. Проте гімнастично-спортивна діяльність не була єдиним чинником виховання західноукраїнського населення. Один із керівників львівського «Соколу» І. Боберський зазначав, що виховання тіла – це шлях до виховання духа.

Паралельно з сокільською гімнастикою та фізичним вихованням, українські соколи займались протипожежною та культурно-освітньою діяльністю. Протипожежні товариства «Сокіл» від початку своєї діяльності стали суттєвою допомогою державній пожежній охороні та місцевій добровільній «Вогневій сторожі» на західноукраїнських землях. За короткий час українські протипожежні «Соколи» зуміли забезпечити ефективне гасіння пожеж як у сільській місцевості, так і у містах. Важливим було також й те, що саме сокільські протипожежні товариства зуміли ідейно та організаційно об'єднати народні маси. Вони виховували у них організованість, єдність і згуртованість. Українські сокільські товариства відіграли значну роль у підвищенні культурно-освітнього, інтелектуального рівня галицьких українців. «Соколи» сприяли національно-культурному піднесенню західноукраїнського населення наприкінці XIX - початку XX ст.

З українськими сокільськими товариствами пов'язані яскраві етапи самовідданої праці. Вони створювались як один із елементів всеслов'янського сокільського руху. Львівський «Сокіл» сприяв фізичному, духовному та культурному розвитку українців. Важливим було те, що саме ці гімнастично-спортивні сокільські товариства становили ядро українського війська новітньої доби. Це військо – Легіон Українських січових стрільців.

Досліджено етапи становлення та діяльності сокільських гімнастично-спортивних, протипожежних та культурно-просвітницьких організацій за головування В. Нагірного (11. 02. 1894 – 15. 11. 1900 рр.), В. Гукевича (15. 11. 1900 – 17. 11. 1901 рр.), А. Будзиновського (17. 11. 1901 – 26. 08. 1908 рр.), І. Боберського (26. 08. 1908 – 21. 11. 1918 рр.), М. Левицького (21. 12. 1918 – 10. 11. 1920 рр.), С. Шухевича (10. 11. 1920 – 18. 11. 1920 рр.), М. Волошина (18. 11. 1920 – 17. 03. 1922 рр.), М. Заячківського (24. 03. 1922 – 17. 04. 1933 рр.), І. Свірського (23. 04. 1933 – 17. 04. 1934 рр.), М. Хронов'ята (22. 04. 1934 – 1939).

Перший період історії українського сокільства – це час становлення та розвитку сокільських організацій у Галичині до 1914 р. – важливий і

значущий з огляду на масштаби, події, значення в історії спортивно-гімнастичного та національно-культурного рухів. У роки Першої світової війни діяльність українських сокільських товариств була припинена і члени сокільського руху почали виборювати українську державність у лавах Легіону Українських січових стрільців. Другий період історії сокільського руху – час відновлення та діяльність молодіжних товариств упродовж 1921 – 1939 рр.

У дослідженні розглядається внесок відомого громадського діяча Василя Нагірного у зародження українського сокільського руху в Галичині наприкінці XIX – початку XX ст. Проаналізовані причини створення сокільських товариств та вплив чеського й польського сокільства. Розкрито вплив соціально-політичних процесів, які відбулись на західноукраїнських землях наприкінці XIX ст., на зародження та розвиток сокільства. Зазначається про роль студентських товариств «Ватра» та «Академічне братство» у створенні українських «Соколів».

Наголошується, що українські «Соколи» виникаючи за чеським та польським зразком, від сусідніх народів запозичили лише назву та організаційну структуру. Створення у 1894 р. у Львові українського молодіжного товариства «Сокіл» було закономірним процесом в тогочасній історичній та культурно-соціальной ситуації, яка склалась в Галичині. Визначено основні шляхи поширення сокільського гімнастично-спортивного руху. Висвітлено роль В. Нагірного та В. Лаврівського – організаторів українського сокільського руху в зародженні та розвитку мережі товариств. Зазначається про структуру та організаційну будову українських «Соколів». Розглянуто гімнастично-спортивну, протипожежну та культурно-просвітницьку діяльність українського молодіжного товариства «Сокіл» у Галичині наприкінці XIX – початку XX ст. Висвітлено форми та засоби фізичного виховання. Акцентується увага на значенні гімнастики та спорту для українського народу напередодні Першої світової війни. Розглянуто

політику польського намісництва в Галичині щодо активізації діяльності українського гімнастично-спортивного руху на межі XIX – XX ст.

Сокільська ідея тіловиховання від початкового несприйняття широким загалом, за короткий період опанувала українськими масами і напередодні Першої світової війни перетворилася в авторитетну інституцію усього краю. Підкреслено, що сокільська система виховання заохочувала українців своєю демократичністю, гармонійним поєднанням духовності й тілесності, сприяла національному самоутвердженню. Від перших кроків створення у Львові гімнастичного осередку прихильники сокільства намагались донести до українського громадянства думку про необхідність виховувати сильне молоде покоління, здорове фізично й духовно, і переконували в тому, що саме в поширенні сокільських ідей – майбутнє нації. Зазначається про суспільно-політичні течії в українському сокільському русі, що сприяли дезорганізації українського сокільства.

Історична ретроспектива переконливо свідчить, що український сокільський рух був носієм соціальних трансформацій, динамічно розвиваючись, впливав, без перебільшення, на усі сфери українського буття, ставив перед собою суспільно значущі цілі й займався їх практичною реалізацією.

Львівське товариство «Сокіл» відіграло керівну й вирішальну роль в організації українського сокільства. Саме українське товариство «Сокіл-Батько» у Львові визначало мету, завдання сокільських осередків, а також сприяло розширенню мережі молодіжних організацій в Галичині наприкінці XIX – початку XX ст. Діяльності товариства сприяли усі, хто розумів значення єдності духовного й фізичного виховання та вбачав у львівському «Соколі» потужну національну структуру, а не тільки осередок фізичного виховання.

Українські протипожежні товариства «Сокіл» активно допомагали державній пожежній охороні й місцевій добровільній «Вогневій сторожі» боротися з величезною кількістю пожеж, що виникали на західноукраїнських

землях. Важливим було також і те, що саме сокільські культурно-освітні, протипожежні та гімнастично-спортивні товариства зуміли ідейно й організаційно об'єднати українців Галичини.

Важливим є й те, що українські сокільські товариства відіграли значну роль у підвищенні фізичного, культурно-освітнього, інтелектуального рівня галицьких українців, а також сприяли національно-культурному піднесенню західноукраїнського населення на початку ХХ ст. У дослідженні автор підкреслив, що протипожежна, гімнастично-спортивна та культурно-просвітницька діяльність українських сокільських товариств була необхідною передумовою у консолідації західноукраїнського населення, а також зуміла засобами фізичної культури підготувати український народ для боротьби за українську державність. Найвищого рівня розвитку сокільський рух на західноукраїнських землях сягнув напередодні Першої світової війни. Значна частина галицької молоді у війні вбачала можливість вибороти незалежну Українську державу, тому з 1912 р. Український Студентський Союз прийняв постанову про військовий вишкіл української молоді.

Діяльність українських сокільських товариств було призупинено у зв'язку з Першою світовою війною та українсько-польським збройним конфліктом, а учасників товариств закликали до збройної боротьби за українські державні інтереси. Перше повоєнне засідання старшини «Сокола-Батька» відбулося у 1920 р., а вже з 1921 р. Галичина, частина Волині і Полісся опинилися під владою Польщі. В умовах постійного польського переслідування, неорганізованості сокільських керівників, браку фінансування, повоєнної деморалізації сокільські товариства відновлювалися надто повільно. Проте все-таки певна робота проводилася: видавалися деякі підручники, читалися тематичні лекції, розроблялися й удосконалювалися плани відновлення і розвитку товариств. Зрештою, лише після прийняття у 1926 р. нового статуту «Сокола-Батька» (затвердженого у 1927 р.), після відбудови «Українського Города», створення старшинами товариства

ефективної організації та зміцнюючих заходів процес відновлення приніс відчутні результати.

Польська влада спершу не особливо заперечувала проти протипожежної діяльності товариства, адже українські соколи успішно боролися з пожежами, які охопили край упродовж 20–30-х рр. ХХ ст. Саме тому статuti протипожежних сокільських товариств затверджувалися практично безперешкодно. У 1927 р. затвердження польською адміністрацією очікували статuti вже 67 протипожежних осередків «Сокола-Батька». Зовсім іншої думки окупаційна влада була щодо гімнастично-спортивної й культурно-просвітницької діяльності товариства, вбачаючи в ній загрозу для своєї держави.

Саме в результаті активного зростання національної свідомості українців Галичини й початку проведення політики пацифікації у 1930 р. було заборонено діяльність українських сокільських товариств, а з 1935 р. польська влада заборонила й затверджувати статuti українських сокільських протипожежних товариств. Близько 200 сокільських осередків і лугових товариств, що діяли згідно з затвердженими протипожежними статутами, було ліквідовано.

Відновлення гімнастично-спортивної діяльності розпочалося з 1922 р. під керівництвом М. Зячківського. Гімнастично-спортивна діяльність у той час мала змагальницьку мету. Важливим етапом відновлення гімнастично-спортивної діяльності стали створення спортивної секції (1922 р.) та У.С.С. (1924 р.), придбання спортивного майданчика в Тернополі та відбудова стадіону у Львові. Соколи проводили масштабні святкування і здвиги з елементами руханки та спортивних змагань, що передбачали визначення переможців і рекордсменів у різних видах спорту («Українська Молодь Христові» у 1933 р., III Крайовий здвиг у 1934 р.). Організовувалися короткі руханки з працівниками промислових установ, тижневі навчальні курси з дівчатами тощо.

Одним із важливих напрямів роботи «Сокола» упродовж 20-30-х рр. ХХ ст. була культурно-просвітницька та громадсько-політична діяльність на західноукраїнських землях. Соколи й сокілки активно боролися з алкоголізмом, що став поширеним явищем серед сільського населення, організовували фестивалі з різноманітними забавами, дійствами, з елементами спорту та руханок, готували музичні й театральні вистави. Самостійно та спільно з іншими освітньо-виховними, просвітницькими організаціями очільники сокільських осередків створювали бібліотеки й читальні, організовували викладання тематичних лекцій. Окремою віхою культурно-просвітницької діяльності товариства були часописи, що регулярно виходили друком і містили різноманітні статті гімнастично-спортивного спрямування, з історії державності, з проблематики сокільства. Крім того в українських сокільських виданнях друкували й огляди іноземної преси, зокрема періодики іноземних сокільських товариств. Задля обміну інформацією та досвідом українське сокільське товариство налагодило тісний зв'язок із сокільськими організаціями інших слов'янських народів, а також підтримувало відносини з осередками українського «Сокола» за кордоном – у Болгарії, Югославії, Чехії, Франції, Китаї, Аргентині, Бразилії, США та інших країнах, куди лиха доля закинула українців у пошуках кращого життя.

Українське молодіжне товариство «Сокіл», будучи частиною загальнокультурного, національно-виховного руху у 20–30-х рр. ХХ ст., мало чимало зв'язків з багатьма різними громадськими й політичними структурами не лише Галичини, але й далеко за її межами. З відновленням діяльності та з розвитком українського сокільства контакти і стосунки львівського «Сокола» поступово розширювалися й набували нових рис та особливостей.

Львівський «Сокіл-Батько» став центром багатьох зв'язків як «внутрішнього», так і «зовнішнього» характеру. Проте «внутрішній» і «зовнішній» рівні цих контактів визначаються досить умовно, оскільки

тогочасна історична ситуація української бездержавності не могла забезпечити самостійних внутрішніх чи зовнішніх зв'язків. Тому до «внутрішнього» рівня зв'язків «Сокола-Батька» можна віднести стосунки з різними інституціями в умовних межах Галичини, а до «зовнішніх» контактів – усі зносини галицького сокільства з різними товариствами, що діяли поза межами Галичини.

Серед основних інтегративних зв'язків українського сокільства як на «внутрішньому», так і на «зовнішньому» рівні можна визначити стосунки між українським і польським сокільством Галичини; зв'язки між «Соколом-Батьком» та іншими українськими національно-культурними товариствами («Просвіта», «Рідна школа» тощо), тобто взаємозв'язок українського сокільства з національно-культурним рухом Галичини; зв'язки української сокільської організації з іншими товариствами («Січ», «Пласт», «Луг», У.С.С., УВО, Організацією Українських Націоналістів (ОУН)); зв'язки з політичними партіями Галичини (насамперед, з УНДО); зв'язки львівського «Сокола-Батька» з чеським сокільством і сокільськими організаціями інших слов'янських народів; відносини з українськими емігрантськими сокільськими організаціями.

З вересня 1930 р. утиски польської адміністрації переросли в репресії й політику пацифікації. Для ліквідації потенційної загрози – свідомої та сильної фізично української нації – представники польської поліції та влади вдавалися до різноманітних заходів: сфабрикованих доносів, безпідставних арештів, ув'язнень і судових справ, фізичного впливу аж до вбивства, руйнування та знищення майна, будівель і споруд товариств. У 1939 р. відбулися останні Загальні збори «Сокола-Батька», адже з приходом радянської влади на територію Галичини діяльність сокільських товариств була остаточно заборонена.

Ключові слова: Галичина, сокільський рух, молодіжні товариства, гімнастично-спортивне виховання, національно-визвольна боротьба, державність.

SUMMARY

Papenko E. M. Ukrainian Sokil movement in Galicia (1890 – 1930-ies). – As a manuscript.

A thesis submitted for a degree of Candidate of Historical Sciences, specialty 07.00.01 – history of Ukraine. – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2017.

The thesis is devoted to the research of Ukrainian sokil movement in Galicia from 1890 to 1930-ies.

At the end of XIX – at the first half of XX centuries a new stage of Ukrainian people fight for their statehood started. Ukrainians of Galicia had the most auspicious conditions for energization of their aspirations for statehood. Just at the same time youth sport, gymnastic and military organizations, which promoted awakening and consolidation of feelings of national dignity, ideas of unity and Ukrainian state independence, started to arise widely on West-Ukrainian lands.

The history of Ukrainian Sokil society is a distinctive direction of national liberation movement of Ukrainians from Galicia, which appeared at the end of XIX century and during the time of its existence and operation had become a noticeable phenomenon in the history of the development of West-Ukrainian lands. Ukrainian Sokil is a medium of physical and mental education of West-Ukrainian people at the end of XIX – at the first half of XX centuries. Gymnastic and sport activity of Ukrainian Sokil Organizations was a necessary prerequisite of consolidation of Eastern Galicia Ukrainians, and was able to prepare Ukrainians for a fight for Ukrainian statehood by means of physical education. However, gymnastic and sport activity was not the only factor of education of West-Ukrainian population. One of Lviv Sokil leaders, I. Bobersjkyi, emphasized that physical training is a path to mental training.

It is important to mention that Ukrainian Sokil was engaged in fire-prevention, cultural and educational activity simultaneously with gymnastic and physical education. Fire-prevention Sokil organizations from the start of their activity had become a significant helpers to state fire prevention and local voluntary «Vohneva Storozha» on West-Ukrainian lands. In a brief space of time Ukrainian fire-prevention Sokil appeared to be able to ensure an effective fire-fighting in both rural regions and towns. Sokil fire-prevention organizations were able to unite mass on ideological and organizational levels through educating them as organized, united and solid. Ukrainian Sokil societies also played a significant role in raising of cultural, educational, intellectual level of Galicia Ukrainians, and also promoted national cultural ascent of West-Ukrainian population at the end of XIX – at the beginning of XX century.

The bright stages of self-sacrificing work, directed at awakening and strengthening of the feelings of national dignity, ideas of unity and Ukrainian state independence are connected with Ukrainian Sokil societies. Being created as one of the elements of Slavic Sokil movement, Lviv Sokil promoted physical, mental and cultural development of Ukrainians. The fact that these gymnastic and sport Sokil societies made up a main body of Ukrainian military force of a new era – Legion of Ukrainian Sich Riflemen is of a great importance.

Stages of development and activities of Sokil gymnastic, sports, fire-fighting, cultural and enlightening organizations, headed by V. Naghirnyi (11. 02. 1894 – 15. 11. 1900), V. Gukevych (15. 11. 1900 – 17. 11. 1901 pp.), A. Budzinovskyi (17. 11. 1901 – 26. 08. 1908 pp.), I. Boberskyi (26. 08. 1908 – 21. 11. 1918), M. Levytskyi (21. 12. 1918 – 10. 11. 1920), S. Shukhevych (10. 11. 1920 – 18. 11. 1920), M. Voloshyn (18. 11. 1920 – 17. 03. 1922), M. Zayachkivskyi (24. 03. 1922 – 17. 04. 1933), I. Svirskyi (23. 04. 1933 – 17. 04. 1934), M. Hronovyat (22. 04. 1934 – 1939).

The first period of history of the Ukrainian sokilstvo is the time of coming into being and development of Sokil organizations in Galicia before 1914 – important and significant in the view of scale, events, meaning in the history of

gymnastic, sports, national and cultural movements. In the years of the I World War activity of Ukrainian Sokil societies was discontinued and members of Sokil movement started to fight for Ukrainian statehood in Legion of Ukrainian Sichovy Striltsi. The second period of Sokil movement history is the time of renewal and activities of youth societies during 1921 – 1939.

The research discovers the contribution of famous public figure – Vasyl Nagirnyi, - to the birth of Ukrainian Sokil movement in Galicia at the end of XIX – at the beginning of the XX centuries. Reasons of creation of Sokil societies and influence of Czech and Polish Sokil were examined. Influence of socio-economic process, which took place on western Ukrainian lands at the end of XIX, on birth and development of Ukrainian Sokil. It is mentioned about the role of student societies «Vatra» and «Akademichne bratstvo» in creation of Ukrainian Sokil.

It is insisted that Ukrainian Sokil, arising according to Czech and Polish examples, adopted only name and organizational structure from the neighbor nations. Creation of Ukrainian youth society «Sokil» in Lviv in 1894 was a natural process in that historical, social and cultural conditions, which had arose in Galicia. Fundamental ways of spreading of Sokil gymnastic and sports movement are determined. Role of V. Nagirnyi and V. Lavrivskyi – organizers of Ukrainian Sokil movement, - in the birth and development of net of societies is discovered. It is mentioned about structure and organization of Ukrainian «Sokil». Gymnastic, sports, fire-fighting, cultural and enlightening activities of Ukrainian youth «Sokil» society in Galicia at the end of XIX – at the beginning of XX are analyzed. Forms and methods of physical education are considered. Attention is paid to significance of gymnastic and sport for Ukrainian nation before the I World War. Policy of Polish governors in Galicia with respect to energization of activities of Ukrainian Sokil gymnastics and sports movement at the end of XIX – at the beginning of XX centuries.

Attitude to Sokil's idea of physical education during the short period of time changed from rejection by general public and the idea seized Ukrainian masses, being transformed into competent authorities of the whole region before the I

World War. It is emphasized that Sokil educational system was encouraging Ukrainian people by its democracy, harmonious combination of immaterial and body aspects, contributed to national self-affirmation. From the first steps of establishment of gymnastic branch in Lviv, Sokil followers were trying to inform Ukrainian citizens on the idea of necessity to educate strong young generation, healthy physically and mentally, and convince them of the fact that future of the nation can be conditioned only by spreading of Sokil ideas. It is mentioned about social and political flow in Ukrainian Sokil movement, which had an influence and promoted disorganization of Ukrainian Sokil.

Historical retrospective review proves the fact that Ukrainian Sokil movement was the bearer of social transformations, dynamically developing, had an influence on, unvarnished, all the spheres of Ukrainian life, made their own socially significant aims and were trying to meet the goals.

Lviv «Sokil» society played leading and critical role in organization of Ukrainian Sokil movement. Ukrainian society «Sokil-Batsko» exactly was determining goals, objectives of Sokil branches and promoted spreading the net of youth societies in Galicia at the end of XIX – at the beginning of XX centuries. Everyone, who understood the importance of unity of the physical and mental education and saw a strong national structure, not only a branch on physical education, in Lviv «Sokil», was extremely conducive to its activity.

Ukrainian fire-fighting «Sokil» societies were actively assisting state fire guards and local voluntary «Vohneva Storozha» to fight with the huge amount of fires, which were arising on Western Ukrainian lands. During the short period of time, fire-fighters from Ukrainian «Sokil» shows themselves as being able to provide efficient fire-fighting in both villages and cities. It was important that just Sokil fire-fighting societies managed to unite the nation ideologically and organizationally, brought up the nation to show organized manner and unity.

Important is the fact that Ukrainian Sokil societies had played a significant role in the growth of physical, cultural, educational, intellectual level of Galicia Ukrainians, and also had promoted national and cultural development of Western

Ukrainian people at the beginning of XX century. Author emphasized in the work that fire-fighting, gymnastic, sports, cultural and enlightening activities of Ukrainian Sokil societies was a necessary prerequisite in consolidation of Western Ukrainian people, and also succeeded in preparation of Ukrainian nation for fight for national statehood by means of physical education. Sokil movement on Western Ukrainian lands came up to the highest level of development before the I World War. Considerable part of Ukrainian youth saw an opportunity to reach an independent Ukrainian state in a war, that is why in 1912 Ukrainian Student Unity had passed a resolution on military training of Ukrainian youth.

Activity of Ukrainian youth societies was stopped in connection with the I World War and an armed conflict between Ukraine and Poland, those, participating in societies were called out to armed fight for Ukrainian state interests. First after-war meeting of «Sokil-Batsko» elders was held in 1920, and from 1921 Galicia, part of Volyn and Polissya got into the Poland's power. In conditions of the persistent Polish pressure, disorganization of Sokil leaders, lack of financing, after-war demoralization, Sokil societies were renewing their activity too slowly. However, some work was carrying out: some books had being published, some lectures had being given, plans of renewing and development of societies had being prepared. Finally, only after the new Statute of «Sokil-Batsko» was passed in 1926 (confirmed in 1927), after the «Ukrainian Gorod» was rebuilt, after the elders of the whole society created effective organization and applied strengthening measures, the process of renewal brought perceptible results.

Polish power did not generally object to fire-fighting activity of societies at first, as far as Ukrainian Sokil were successfully fighting with fires, covered the land during 20th-30th of XX century. That is why statutes of fire-fighting societies had being approved mostly without difficulties. In 1927 67 fire-fighting branches of Sokil were waiting for approval by the Polish administration. Occupying power had a completely different opinion on gymnastic, sports, cultural and enlightening activity of society, felling a threat for its state in this activity.

Exactly in a result of active growth of national consciousness of Ukrainians in Galicia and of beginning of applying of the pacification policy in 1930, activity of Sokil society was forbidden, and in 1935 Polish administration forbade also confirmation of fire-fighting societies statutes. Around 200 Sokil branches and meadow societies, acting in accordance with confirmed statutes, were liquidated.

Renewal of gymnastic and sport activity started in 1922, was headed by M. Zayachkivskyi. Gymnastic and sports activity at that time had an emulative purpose. Creation of sport section (1922) and U.S.S., purchase of sport court in Ternopil and rebuilt of the stadium in Lviv became an important stage of renewal of gymnastic and sport activity. Sokil members held scaled celebrations and competitions with sport elements, which required a winners and champions in various kinds of sport to be chosen («Ukrainska Molod Hrystovi» in 1933, III Krayovy zdvyh in 1934). There were short bodily exercises organized with workers at industrial enterprises; weekly training courses organized with girls, etc.

Cultural, enlightening, public and political activity on Western Ukrainian lands were one of the most important directions of work during the 20-30th of XX century. Sokil members, both boys and girls, were extremely active in fight against alcoholism, which became widespread among village population, in organization of manifold festivals with range of entertainments, events, moving games with elements of sport, in preparation of musical and theater performances. Independently and commonly with other educational, training, enlightening organizations leaders of Sokil branches were establishing libraries and reading rooms, organizing giving of topical lectures. Regularly published magazines were representing separate direction of cultural and enlightening activity of the society; the magazines contained diverse articles on gymnastic, sport, history of statehood, problems of Sokil movement. Besides this, in Ukrainian Sokil's publications contained reviews of foreign press, particularly – periodicals, issued by foreign Sokil societies. With the purpose of information exchange, Ukrainian Sokil society arranged a close connection with other Slavic Sokil organizations, and also keep in touch with Sokil branches abroad – in Bulgaria, Yugoslavia, Czechia, France,

China, Argentina, Brazil, USA and some other countries, where Ukrainians appeared in a result of unfortunate fate and attempts to find a better life.

Ukrainian youth society «Sokil», being a part of cultural, national, educating movement in 20-30th of XX century, had a lot of connections with many other public and political structures not only in Galicia, but also far away from its territory. With renewal of its activity and with development of Ukrainian Sokil movement contacts of Lviv «Sokil» were spreading stage by stage, obtaining new traits and features.

Lviv «Sokil-Batsko» became a center of many connections, both of internal and external nature. However internal and external levels of this contacts are to be defined a bit conditionally, as far as the historical situation of Ukrainian «being-without-a-state» was not able to provide independent internal or external connections. That is why relations with various institutions in conditional Galicia borders can be defined as internal level of connections of «Sokil-Batsko», and all contacts of Galisia Sokil with various societies, acting abroad, can be referred to as external connections.

Among the main integrative connections of Ukrainian Sokil on both internal and external levels, the following relation can be determined: between Ukrainian and Polish Sokil of Galicia, between «Sokil-Batsko» and other Ukrainian national and cultural societies («Prosvita», «Ridna shkola», and other), in other words correlation between Ukrainian Sokil and national and cultural movement in Galicia; connections of Ukrainian Sokil movement with other societies («Sich», «Plast», «Luh», U.S.S., UVO, Organization of Ukrainian nationalists (OUN)); connection with political parties of Galicia (first of all – with UNDO); connections of «Sokil-Batsko» in Lviv with Czech Sokil and Sokil societies of other Slavic nations; relations with Ukrainian emigrant Sokil organizations.

From September 1930, pressure of Polish administration turned into repressions and policy of pacification. With the purpose of liquidation of potential threat – conscious and physically strong Ukrainian nation – representatives of Polish powers and police applied a lot of measures: fabricated denunciations,

arrests without any reason, imprisonments and court proceedings, physical influence up to murder, destruction and devastation of property, buildings of the societies. In 1939 the last General meeting of «Sokil-Batsko» was held, as far as with Soviet power, which had come to the territory of Galicia, activity of Sokil societies became completely forbidden.

Key words: Galicia, sokil movement, youth societies, gymnastic and sport training, national liberating fight, statehood.

Список публікацій здобувача за темою дисертації, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Папенко Є. М. Український сокільський рух у Східній Галичині (1894-1914 рр.) / Є. М. Папенко // Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць – К.: Унісерв, 2013. – Вип. 40. – С. 114-119.
2. Папенко Є. М. Діяльність українського молодіжного товариства «Сокіл» у ліквідації стихійних лих і пожеж у Галичині наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. / Є. М. Папенко // Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць. – К.: Унісерв, 2014. – Вип. 44. – С. 108-112.
3. Папенко Є. М. Діяльність українського молодіжного товариства «Сокіл» у галузі гімнастики та спорту наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. / Є. М. Папенко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – К., 2014. – Вип. 4 (122). – С. 37-40.
4. Папенко Є. М. Роль та місце В. С. Нагірного у зародженні українського сокільського руху в Східній Галичині наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. / Є. М. Папенко // Часопис української історії. – К., 2015. – Вип. 31. – С. 19-23.
5. Папенко Є. М. Діяльність українського сокільського товариства за головування В. Нагірного (1894 – 1900 рр.) / Є. М. Папенко // Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: Вид-во «Гілея», 2015. – Вип. 96 (5). – С. 69-74.

6. Папенко Є. М. Зародження чеських і польських сокільських організацій в Австро-Угорській імперії у другій половині XIX ст. та їхній вплив на створення українського «Соколу» / Є. М. Папенко // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя: ЗНУ, 2015. – Вип. 43. – С. 140-144.
7. Папенко Є. М. Структура та організаційна будова українських сокільських товариств у Східній Галичині наприкінці XIX – початку XX ст. / Є. М. Папенко // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. – Вип. 2. – Ч. 1. – С. 88-92.
8. Папенко Є. М. Заснування та напрями діяльності молодіжного товариства «Сокіл» у Львові наприкінці XIX – початку XX ст. / Є. М. Папенко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – К., 2015. – Вип. 3 (126). – С. 35-39.
9. Papenko Y. M. Participation of the Ukrainian «Sokil» movement in a military-patriotic education of youth before the I World War / Y. M. Papenko // Studia Warminskie. – Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie . – 2016. – № 53. – P. 421-431.

Список публікацій здобувача за темою дисертації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

10. Папенко Є. М. Передумови створення Легіону Українських Січових Стрільців Є. М. Папенко // Матеріали III Міжнародної наукової конференції молодих учених, присвяченої 65-річчю перемоги у Великій Вітчизняній війні (м. Київ, 22-23 квітня 2010 р.). – К., 2010. – Вип. 3. – Ч. 1. – С. 120-122.
11. Папенко Є. М. Роль молодіжних організацій Східної Галичини у формуванні Легіону Українських Січових Стрільців / Є. М. Папенко //

- Збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції «Історія, проблеми та необхідні умови становлення громадянського суспільства в Україні» (м. Львів, 26-27 квітня 2013 р.). – Львів: Вид-во ГО «Львівська фундація суспільних наук», 2013. – С. 71-74.
12. Папенко Є. М. Культурно-просвітницька діяльність українських сокільських товариств наприкінці XIX – початку XX ст. / Є. М. Папенко // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток суспільних наук: європейські практики та національні перспективи» (м. Львів, 28-29 листопада 2014 р.). – Львів: Вид-во ГО «Львівська фундація суспільних наук», 2014. – С. 77-80.
  13. Папенко Є. М. Суспільно-політичні течії в українському сокільському русі наприкінці XIX ст. / Є. М. Папенко // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Теоретичні, методичні і практичні проблеми соціології, історії та політології» (м. Херсон, 19-20 грудня 2014 р.). – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2014. – С. 62-65.
  14. Папенко Є. М. Внесок В. Нагірного у суспільний розвиток Галичини наприкінці XIX – початку XX ст. / Є. М. Папенко // Матеріали XIII міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Шевченківська весна» – 2015: Історія (м. Київ, 1-3 квітня 2015 р.). – К.: Вид-во «Логос», 2015. – С. 315-318.
  15. Папенко Є. М. Український сокільський рух та боротьба з алкоголізмом серед мешканців Галичини упродовж 20-х рр. XX ст. / Є. М. Папенко // Матеріали IX міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Дні науки історичного факультету» (До 150-річчя з дня народження М. С. Грушевського). м. Київ, 21 квітня 2016 р. – К., 2016. – С. 60-63.

Зміст

Вступ		22
Розділ 1.	Стан наукової розробки проблеми і джерельна база дослідження	29
1. 1.	Історіографічний огляд	29
1. 2.	Джерельна база дослідження	49
	Висновки до розділу.....	54
	Список використаних джерел та літератури до розділу	56
Розділ 2.	Зародження сокільських організацій в Австро-Угорській імперії у другій половині XIX ст. та їх вплив на створення українського «Сокола».....	71
2. 1.	Чеський сокільський рух і поширення сокільських ідей серед слов'янських народів Австро-Угорщини	71
2. 2.	Діяльність польських сокільських товариств у Галичині наприкінці XIX ст.	76
2. 3.	Зародження українського сокільського руху.....	80
	Висновки до розділу.....	86
	Список використаних джерел та літератури до розділу	89
Розділ 3.	Діяльність українських молодіжних товариств «Сокіл» наприкінці XIX – початку XX ст.	95
3. 1.	Створення мережі сокільських товариств	95
3. 2.	Протипожежна діяльність українського «Сокола».....	110

3. 3.	Гімнастично-спортивна та культурно-просвітницька діяльність українського сокільства	117
	Висновки до розділу.....	129
	Список використаних джерел та літератури до розділу	132
Розділ 4.	Сокільський рух у міжвоєнний період (1921–1939 рр.)	140
4. 1.	Відновлення діяльності українських сокільських товариств	140
4. 2.	Протипожежна й гімнастично-спортивна діяльність українських «Соколів» у 20–30-х рр. ХХ ст.	154
4. 3.	Культурно-просвітницька та громадсько-політична діяльність «Сокола»	180
4. 4.	Ставлення органів польської державної влади до українського сокільського руху	209
	Висновки до розділу.....	216
	Список використаних джерел та літератури до розділу	220
Висновки	.....	230
Додатки	.....	234

Вступ

Наприкінці XIX – початку XX ст. українські землі перебували під владою Австро-Угорської та Російської імперій. Політика Франца Йосифа I (1848–1916) і Миколи II (1894–1917), всупереч прагненням монархів, не послабила, а навпаки каталізувала національно-державницькі прагнення українського народу. Наслідуючи досвід інших народів Центрально-Східної Європи, українці почали створювати й розвивати різноманітні політично-орієнтовані товариства й об'єднання. Особливою активністю в боротьбі за національні інтереси вирізнялося населення Галичини, серед якого наприкінці XIX – першій половині XX ст. почали виникати численні молодіжні організації. Саме вони стали особливою формою прояву соціальної активності галицького юнацтва в межах конституційного поля монархії Габсбургів. У цих товариствах молодь отримувала важливий життєвий досвід, проходила процес соціалізації і формувала умови для самореалізації. Зважаючи на це, дослідження діяльності й розвитку молодіжних організацій Галичини надзвичайно актуальне сьогодні. Особливий інтерес викликає діяльність української молодіжної організації «Сокіл», яка відіграла важливу роль у національно-патріотичному вихованні західноукраїнського населення.

Актуальність теми полягає в тому, що український сокільський рух наприкінці XIX – першій половині XX ст. об'єднав у своїх лавах людей, відданих українській справі, збагативши їх фізичними, культурними й духовними ідеями. З українськими сокільськими товариствами пов'язані яскраві етапи самовідданої праці, спрямованої на формування й утвердження в українцях почуття національної гідності, ідеї соборності й незалежності держави. Створюючись як один із елементів всеслов'янського сокільського руху, український «Сокіл» сприяв фізичному, духовному й культурному розвитку українців.

Роль і значення гімнастично-спортивних сокільських товариств у фізичному й культурному розвитку українців Галичини, а також у контексті

національно-визвольної боротьби підкреслювали провідні українські політичні та громадські діячі. Лонгин Цегельський високо оцінював діяльність українського «Сокола», вказуючи, що саме сокільські організації наприкінці XIX – першій половині XX ст. змогли сформувати світогляд західноукраїнського населення. Син Івана Франка Тарас у своїх спогадах наголошував, що саме український «Сокіл» сприяв фізичному вихованню українців Галичини напередодні Першої та Другої світових війн. Один із найвизначніших політичних діячів Галичини кінця XIX – першої половини XX ст. Кость Левицький зазначав, що масові маніфестації українських «Соколів» у Львові напередодні Першої світової війни були днями національної гордості і свідчили про появу українського війська.

Українські сокільські товариства – добровільні гімнастично-спортивні, протипожежні й культурно-просвітницькі організації Галичини – хоча й створювались за чеським і польським зразком, але від сусідів запозичили лише назву й організаційну структуру. Діяльність українських «Соколів» виходила з тогочасних потреб українців. Так, протипожежна діяльність полягала в допомозі державній протипожежній службі при ліквідації пожеж, які значно охопили західноукраїнські землі наприкінці XIX ст., культурно-просвітницька робота сприяла духовному розвитку українського народу, а добра гімнастично-спортивна підготовка членів сокільських товариств мала допомогти у створенні власного війська. Організатори українських товариств «Сокіл» сприяли формуванню національно-свідомого, загартованого душею і тілом борця за незалежну Українську державу й визволенню українського народу від австро-угорського та польського панування. Відтак без дослідження історії українського сокільського руху годі вести мову про повноту знань з історії національно-визвольної боротьби 1890–1930-х рр. та й загалом з історії України зазначеного періоду.

Актуальність проблеми посилюється ще й тому, що упродовж тривалого часу питання створення й діяльності українського сокільського руху з ідеологічних, історичних причин свідомо замовчувалися. Лише зі

здобуттям Україною незалежності з'явилася можливість об'єктивно вивчити, дослідити й висвітлити цю проблему. Проте й досі немає комплексного й ґрунтовного дослідження діяльності українських сокільських товариств Галичини кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. Усе це загалом і зумовило вибір теми дисертаційного дослідження. З огляду на сучасні недоліки державної політики, прорахунки громадських організацій у патріотичному вихованні молодого покоління українців і формуванні громадянського суспільства ХХІ ст., варто було б застосувати приклад українського сокільського руху у підготовці справжніх патріотів української держави, що тим самим актуалізує тему наукового дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до науково-дослідницької теми історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Україна в загальноєвропейських історичних процесах: пошуки цивілізаційного вибору» (державний реєстраційний номер 16 БФ046-01).

Об'єктом дослідження є український сокільський рух у Галичині наприкінці ХІХ – першій половині ХХ ст.

Предметом дослідження є особливості зародження, напрями й форми діяльності українського сокільського руху в Галичині наприкінці ХІХ – першій половині ХХ ст.

Територіальні межі дослідження охоплюють українські землі Галичини (сучасні Львівську, Івано-Франківську й Тернопільську (без північних районів) області), які наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. входили до складу Австро-Угорської імперії, як східна частина провінції «Галичина і Володимирія», а впродовж 1918–1939 рр. – до Польщі (Станіславське, Тернопільське, східні повіти Львівського воєводства).

Хронологічні рамки дослідження. Нижня хронологічна межа дисертаційної роботи визначається 1890-ми рр. – часом створення перших українських сокільських організацій у Галичині. Верхня хронологічна межа роботи зумовлена кінцем 1930-х рр., коли розпочалася Друга світова війна й

територію Галичини було приєднано до складу Радянського Союзу, після чого діяльність українських сокільських товариств остаточно припинилася.

Метою роботи є аналіз передумов виникнення, формування й діяльності українських сокільських товариств у 1890–1930-х рр.

Для досягнення поставленої мети передбачається вирішення таких завдань:

- проаналізувати стан наукової розробки проблеми та джерельну базу дослідження;
- дослідити зародження та розвиток сокільського руху в Австро-Угорській імперії у другій половині XIX ст.;
- охарактеризувати вплив чеських і польських молодіжних товариств «Сокіл» на створення українських сокільських організацій у Східній Галичині наприкінці XIX – початку XX ст.;
- з'ясувати передумови створення українських сокільських товариств у Галичині наприкінці XIX ст.;
- вивчити гімнастично-спортивну, протипожежну й культурно-просвітницьку діяльність українських молодіжних товариств «Сокіл» упродовж 1890х–1914 рр.;
- реконструювати основні напрями розвитку сокільського руху в міжвоєнний період (1921–1939 рр.).

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження склали *принципи* науковості, об'єктивності, історизму, структурності та системності, критичності, всебічності та багатофакторності.

Вони реалізовані через використання загальнонаукових *методів* наукового пізнання: узагальнення, аналізу і синтезу (при визначенні ролі сокільського руху в історії Галичини), проблемно-хронологічного (дозволив проаналізувати кожну проблему сокільського руху в її часовій послідовності), класифікації (для виділення форм діяльності українських сокільських молодіжних товариств), системно-структурний (для виявлення впливу чеських та польських молодіжних товариств «Сокіл» на створення

українських сокільських товариств у Галичині наприкінці XIX – початку XX ст. та закономірності розвитку руху у міжвоєнний період), діалектичного (для розкриття теоретичних основ товариств «Сокіл»), структурно-функціонального (для дослідження діяльності українського сокільського руху у Галичині та з'ясування його впливу на суспільне життя краю), критичного (для визначення наслідків діяльності українського «Сокола» на суспільно-політичні процеси українського буття), порівняльного аналізу (для виявлення особливостей діяльності українського сокільського руху Галичини за період з 1890-1930-х рр.), логічної орієнтації (для обґрунтування висновків).

Вжиті й спеціальні методи історичного дослідження (історично-порівняльний, історико-хронологічний, історико-системний).

Застосовано також статистичний метод.

Поєднання названих принципів та методів дозволило реалізувати мету та завдання дослідження.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що на підставі проаналізованих головних надбань української і зарубіжної історіографії й широкого спектра джерельних матеріалів із даної тематики *вперше* ґрунтовно досліджено витоки та становлення українських сокільських товариств у Галичині, узагальнено форми й методи діяльності українських сокільських товариств, залучено до наукового обігу значну кількість історичної інформації, виявленої в архівних фондах м. Києва, м. Львова, м. Тернополя, що дало можливість висвітлити нові аспекти діяльності українських «Соколів» наприкінці XIX – першій половині XX ст.; *отримали подальший розвиток* дослідження основних аспектів діяльності українського сокільства за кордоном упродовж 20–30-х рр. XX ст; *удосконалено* рівень історичних знань про вплив чеського і польського «Сокола» на український сокільський рух, а також діяльність українського сокільства у 20–30-х рр. XX ст.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані при написанні спеціальних праць з історії

українського суспільно-політичного руху XIX–XX ст., з історії розвитку гімнастичного руху в Україні, узагальнюючих досліджень з історії України. Основні положення дисертації також можуть бути використані при підготовці навчальних посібників та розробці навчально-методичних комплексів з історії України для вищих навчальних закладів. Також результати дослідження розвитку українського сокільського руху можна використовувати при створенні сучасних військово-патріотичних молодіжних товариств, у виховній роботі з підростаючим поколінням українців тощо.

Апробація результатів наукового дослідження. Основні висновки й положення наукового дослідження були представлені на III міжнародній науковій конференції молодих учених «Дні історичного факультету – 2010» (м. Київ, 22–23 квітня 2010 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Історія, проблеми та необхідні умови становлення громадянського суспільства в Україні» (м. Львів, 26–27 квітня 2013 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток суспільних наук: європейські практики та національні перспективи» (м. Львів, 28–29 листопада 2014 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Теоретичні, методичні і практичні проблеми соціології, історії та політології» (м. Херсон, 19–20 грудня 2014 р.), міжнародній конференції студентів, аспірантів і молодих вчених «Шевченківська весна» (м. Київ, 1–3 квітня 2015 р.), IX міжнародній науковій конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Дні науки історичного факультету – 2016» (м. Київ, 21 квітня 2016 р.).

Публікації. Результати дослідження висвітлено у 9 наукових публікаціях, з них одна стаття надрукована в зарубіжному фаховому виданні.

Структура дослідження. Дисертаційне дослідження побудовано за проблемно-хронологічним принципом. Структура зумовлена логікою дослідження, відповідає поставленим завданням і досягненню мети дослідження. Дослідження складається зі змісту, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури і додатків. Обсяг

дисертації становить 241 сторінку. З них основний текст дисертації викладено на 173 сторінках. Список використаних джерел та літератури містить 382 найменування і займає 39 сторінок.

Розділ 1. Стан наукової розробки проблеми і джерельна база дослідження

1. 1. Історіографічний огляд

Зважаючи на те, що український сокільський рух відіграв колосальну роль у процесі становлення національної самосвідомості галичан у 1890–1930-х рр., він неабияк цікавив як тогочасних публіцистів, так і сьогодні привертає увагу багатьох істориків.

Досліджуючи історію українського сокільського руху в Галичині в 1894–1939 рр., автор намагався охопити широке коло історіографічних досліджень, дотичних до цієї проблеми. Якщо дотримуватися хронологічного принципу, то історіографічні праці з історії українського сокільства умовно можна поділити на шість груп:

I. Історіографія українського сокільського руху бере свій початок фактично з перших років зародження українських сокільських товариств. Так, у 1894 р. один із організаторів українського «Сокола» у Львові В. Лаврівський опублікував сокільський календар [1]. При його підготовці головний акцент було зроблено на поширенні інформації про створення й діяльність «Сокола» у Львові, а також чітко окреслено причини зародження сокільського руху в Східній Галичині, мету й завдання товариства. В. Лаврівський наголошував, що завдання українського «Сокола» полягало в «побудові соборної України, яка б не зазнавала національного, політичного та духовного гноблення» [1, с. 2].

Основні етапи розвитку українського суспільного руху другої половини XIX – початку XX ст. висвітлено у брошурі М. Лозинського «Українство і москвофільство серед українсько-руського народу в Галичині» [2]. Автор цілком слушно наголосив на важливості ролі радикалів у нейтралізації москвофільських впливів на тогочасне громадське життя.

У дослідженнях, створених сучасниками тих подій, висвітлюються різноманітні аспекти громадського життя західноукраїнського населення. Окремі питання, що стосуються передумов зародження сокільського руху

наприкінці XIX – початку XX ст., були критично проаналізовані у працях тогочасних науковців і політиків [3]. Зокрема, М. Лозинський у своїй книзі «Утворення українського коронного краю в Австрії» [4] зазначив, що польська антиукраїнська політика і прагнення до створення української держави сприяли пробудженню українського населення Східної Галичини наприкінці XIX – початку XX ст. М. Лозинський зауважив, що перша українська військова формація новітньої доби – Легіон Українських січових стрільців (УСС (усуси)) – брала свій початок саме з українських молодіжних товариств, які підготували «справжніх борців за українську державність» [4, с. 64].

Діяч української соціал-демократичної партії, член Головної української ради й Української бойової управи В. Темницький, брошура якого вийшла у 1915 р. у Відні [5], поділяв думку М. Лозинського, що саме антиукраїнська політика місцевих адміністраторів польського походження сприяла появі на західноукраїнських землях різноманітних гімнастично-спортивних товариств, які згодом стали основою для створення Легіону Українських січових стрільців. В. Темницький детально описав дискримінаційну політику польських урядовців щодо українського населення Східної Галичини. Порівнюючи діяльність українського «Сокола» й січових стрільців, він зазначав, що саме останні провели значно ширшу організаційну роботу серед західноукраїнського населення, тоді як діяльність «Соколів» зводилася здебільшого до гімнастичного виховання. Дослідник переконаний, що саме організатори українських січових товариств, зокрема К. Трильовський, ідейно згуртували українську молодь для боротьби за незалежність України [5, с. 16-18]. На нашу думку, з такими твердженнями В. Темницького не можна погодитись, адже товариство «Сокіл» також відіграло неабияку роль у консолідації українців задля боротьби за українські державницькі інтереси і сприяло фізичному, духовному й культурному розвитку українського населення Східної Галичини. Тим паче, український «Сокіл» виник раніше, аніж січові товариства, тобто коли «Січі» К.

Трильовського тільки-но розпочинали свою діяльність, сокільський рух уже набув значного поширення серед українців Галичини.

Відомий український громадсько-політичний діяч, член українських сокільських товариств Л. Цегельський у своєму дослідженні «Русь – Україна, а Московщина – Росія» [6] вказував на неабияку роль західноукраїнських молодіжних товариств у національно-патріотичному вихованні галицьких українців напередодні Першої світової війни. Він підкреслював, що саме молодіжні товариства сприяли формуванню світогляду українців Східної Галичини й згуртовували їх для боротьби за українські державницькі інтереси [6, с. 109-110].

Варта уваги й праця учасника національно-визвольних змагань українського народу початку ХХ ст., відомого українського історика І. Карпинця «Історія західноукраїнських земель в часі I світової війни» [7]. Автор наголошував, що саме молодіжні організації Східної Галичини сприяли формуванню національної свідомості галицьких українців, збагатили їх духовно й культурно, а також створили відповідні умови для виникнення української військової формації – Легіону УСС. І. Карпинець переконаний, що саме українські товариства «Сокіл» відіграли чималу роль у цих процесах.

II. У міжвоєнний період з'явилося багато досліджень, присвячених історії сокільського руху. Так, у 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. вийшли друком історичні розвідки учасників українського молодіжного руху Галичини кінця ХІХ – початку ХХ ст. Зокрема, вчитель української гімназії з Рогатина, а за часів Першої світової – сотник УСС М. Угрин-Безгрішний* [8], описуючи бойовий шлях усусів, зазначав, що вони мали високий рівень бойової підготовки, чому сприяли сокільські й січові товариства, які виникали на західноукраїнських землях наприкінці ХІХ – поч. ХХ ст.

---

* Справжнє прізвище – М. Венгжин.

Заслуговують уваги й праці членів українських сокільських товариств. У них, зокрема, наголошувалося на значенні фізичного виховання в розвитку української нації. Йдеться, зокрема, про праці Т. Франка [9, 10, 11], М. Галушинського [12, 13, 14], А. Будзиновського [15, 16], С. Гайдучка [17-27] та ін.

М. Грушевський високо оцінював діяльність західноукраїнського молодіжного руху наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. Зокрема в науково-популярній статті «Сучасне сокільство і наука нашої минувшини» [28] вчений розглянув причини виникнення сокільського руху у Галичині, згадав про значний вплив чеського і польського «Сокола», а також наголошував, що основним завданням українських сокільських товариств було створення соборної України, яка б не зазнавала національного, політичного й духовного гноблення.

Серед узагальнюючих праць з історії політичного руху в Галичині особливе місце посідає історичне дослідження К. Левицького «Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914 рр.» [29]. Спираючись як на особисті спогади, так і на документальні джерела, автор докладно висвітлив діяльність різноманітних громадських об'єднань, серед них і західноукраїнських молодіжних організацій кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Відомий громадсько-політичний діяч, директор української гімназії в м. Рогатин, перший командир УСС М. Галушинський у своїй брошурі [13, 14] підкреслював, що сокільська система виховання приваблювала українців своєю демократичністю, гармонійним поєднанням духовного й фізичного начал, сприяла національному самоутвердженню. Така система виховання, за його словами, приводила до того, що представники різних соціальних верств, зокрема молодь, студенти, ремісники й інтелігенція, дедалі більше цікавилися діяльністю українського «Сокола». Також М. Галушинський звернув увагу й на політичні утиски, яких зазнавали учасники цих товариств. Зокрема він говорив про те, що гімназистів, які входили до гімнастично-

спортивних товариств у 1920-х рр. переслідувала польська поліція й змушувала дирекцію школи відраховувати їх.

Діяльність молодіжних товариств висвітлив і М. Голубець у своїй праці «Рік грози і надій 1914» [30]. Зокрема він зазначав, що значний вплив на створення і діяльність українських «Соколів» справили польські й чеські сокільські товариства. Саме з їхніх лав вийшло чимало видатних політичних, військових і державних діячів, які сприяли розбудові польської та чеської державності. М. Голубець у своєму дослідженні неодноразово наголошував, що поляки усіяко перешкоджали створенню й діяльності українського «Сокола». Автор докладно проаналізував причини зародження українського сокільського руху, а також розкрив діяльність «Соколів» напередодні Першої світової війни, зазначивши, що з 1912 р. функціонування українських сокільських організацій зводилося передусім до військового виховання молоді.

М. Андрусак [31] у своєму дослідженні про москвофільство теж побіжно згадав про появу українських «Соколів». Він розглядав феномен сокільства крізь призму зародження модерного суспільно-політичного руху на західноукраїнських землях.

Помітним явищем у розвитку історіографії українського «Сокола» стали дослідження з історії УСС Богдана Гнаткевича [32], Осипа Думіна [33] та колективні розвідки за участю відомих істориків І. Крип'якевича, Б. Гнатевича, З. Стефаніва [34]. Учені, опрацювавши величезний обсяг фактичних матеріалів, не лише докладно проаналізували збройну боротьбу стрільців, а й дослідили й деякі інші питання, що стосувалися зародження і діяльності західноукраїнських молодіжних товариств другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Зокрема, спираючись на доступну джерельну базу, дослідники проаналізували довоєнний сокільський рух. На той час їхні роботи мали неабияке значення, адже в них докладно висвітлювалася діяльність не лише УСС, але й молодіжних товариств, що становили ядро стрілецького руху. Ці праці не втратили своєї актуальності й сьогодні, однак обмежена джерельна база дещо знижує їх наукову цінність. Праця Б. Гнаткевича «Українські

січові стрільці. 1914–1918 рр.» [32, с. 7, 10] містить зібрання унікальних фотографій, що супроводжуються детальними науковими коментарями. Ілюстрації дають змогу ознайомитись не лише з історією УСС, але й із передісторією січового стрілецтва. Автор приділив значну увагу висвітленню довоєнного стрілецького руху, підкресливши, що саме в середовищі «Соколів», «Січей» і «Пласту» західноукраїнська молодь збагатилась як фізично, так і духовно.

Відомий український громадський і військовий діяч, публіцист Осип Думін у своєму дослідженні «Історія Легіону Українських січових стрільців 1914–1918 рр.», спираючись на значну документальну базу, проаналізував причини створення молодіжних спортивних організацій у Галичині, їхні завдання, діяльність і значення у створенні Легіону УСС [33, с. 4]. Головною причиною заснування сокільських товариств, на думку дослідника, було бажання фізично підготувати західноукраїнське населення, яке могло б становити організовану військову силу для боротьби за українську державність. Осип Думін зазначив, що напередодні Першої світової війни «Сокіл-Батько» нараховував 886 філій, які об'єднували у своїх лавах 32 тис. 717 членів, серед яких чимало було жінок.

Значну інформативну цінність у вивченні історії довоєнного українського молодіжного руху становить «Історія українського війська», у якій висвітлюється роль сокільських товариств у консолідації західноукраїнського населення [34, с. 293].

Окремі аспекти досліджуваної проблематики розкрито в матеріалах збірника Українського воєнно-історичного товариства «За державність: матеріали до історії війська українського», що видавався упродовж 1930–1966 рр. за загальною редакцією генерала Михайла Садовського. Так, наприклад, Е. Юревич-Кнігинецький [35], описуючи передумови створення Легіону УСС, значну увагу приділив молодіжним товариствам, що становили ядро українських легіонерів. Автор підкреслив, що саме сокільсько-січовий рух підготував ґрунт для створення Легіону.

При дослідженні гімнастично-спортивних молодіжних організацій особливу увагу привертає «Літопис Червоної Калини» – історико-літературне щомісячне ілюстроване видання львівського видавництва «Червона Калина», яке виходило упродовж 1929–1939 років. На його сторінках публікувалося чимало статей з історії українського військово-спортивного та стрілецького руху. Так, наприклад, Семен Гайдучок в одному з номерів «Літопису Червоної Калини» [36] опублікував статтю, в якій розкрив тісні культурні зв'язки галицьких сокільських організацій із наддніпрянськими українцями напередодні Першої світової війни.

Широтою охоплення історичного матеріалу вирізняється праця М. Стахіва «Народні маси в русі» [37]. У цій роботі значна увага приділяється витокам, становленню й розвитку молодіжних організацій Східної Галичини. З цілковитою впевненістю можна стверджувати, що це було перше ґрунтовне дослідження з історії українських молодіжних товариств другої половини XIX – початку XX ст.

Варті уваги й історичні розвідки одного з керівників українського сокільського руху І. Боберського [38, 39, 40, 41]. Так, праця «Українське сокільництво (1894–1939)» [38] вважається першим дослідженням з історії українського «Сокола». Свого часу вона відіграла чималу роль у висвітленні багатогранної діяльності гімнастично-спортивного товариства. Зважаючи на те, що сучасні науковці не приділяють належної уваги дослідженню українського сокільського руху, робота І. Боберського «Українське сокільництво (1894–1939)» й нині становить значну наукову цінність і не втрачає актуальності як мемуарна література. У ній докладно розглядається історія українського сокільського руху від його зародження (1894 р.) і до остаточної ліквідації радянською владою сокільських товариств (1939 р.). Автор стверджував, що сокільські організації за недержавних, колоніальних умов були чинником формування української політичної нації й рушійною силою визвольних змагань українців. Однак, недоліком даної праці є те, що вона написана лише на основі власних спогадів.

III. Національно-визвольний рух кінця XIX – першої половини XX ст. досліджували й представники української та російської еміграцій. Значної уваги заслуговує праця «Сокільство, його ідея, розвиток і організація», написана Ю. Акінтієвським [42]. Дослідник вивчив причини зародження сокільських товариств, їхні завдання, а також наголосив на неабиякій ролі чеського «Сокола» в поширенні сокільських ідей серед слов'янських народів Австро-Угорщини. Автор зазначив, що молодіжні товариства «Сокіл», використовуючи засоби фізичної культури, стали носіями державницької, національно-культурної ідеї в Австро-Угорщині у другій половині XIX ст. [42, с. 6].

Попри брак документальних матеріалів і коштів, що істотно обмежувало роботу закордонних дослідників, у 50–70-х рр. XX ст. все ж таки вийшло друком близько півтора десятка досліджень, присвячених передісторії УСС. Це, зокрема, праці Степана Ріпецького [43], Никифора Гірняка [44], Михайла Островерхи [45], Жигмонта Олексина [46] та інших науковців. Особливе місце серед них займає дослідження С. Ріпецького «Українське Січове Стрілецтво. Визвольна ідея і збройний чин», що, по суті, стало першою працею, автор якої спробував проаналізувати національно-політичну діяльність Легіону УСС, а також роль західноукраїнських молодіжних товариств у створенні українських легіонерів. Розпочавши від зародження українського стрілецького руху, С. Ріпецький простежив увесь складний процес його становлення й розвитку, показав тісний взаємозв'язок між стрілецькими формаціями – «Соколами», «Січами», пластовими організаціями, довоєнними «Січовими стрільцями». Він наголосив на тому, що стрілецтво фактично стало першим українським військом новітнього часу. Працюючи над дослідженням, С. Ріпецький користувався і посилався на роботи англomовних авторів, присвячені цій темі, чого раніше не робив ніхто з науковців. Опрацювавши чималий обсяг доступної інформації, критично підійшовши до свідчень українських мемуаристів, він дійшов ґрунтовних висновків. Зокрема, С. Ріпецький зазначив, що

національно-державницьке спрямування діяльності сокільських товариств впливає з гімну організації: «Боротись будемо, Соколи, всі ми за нашу святу Україну», а також підкреслив, що напередодні Першої світової війни налічувалося близько 2 тис. січових і сокільських товариств [43, с.12]. За нашими підрахунками, станом на 1 серпня 1914 р. налічувалося 2030 українських молодіжних товариств, з них 974 – сокільські осередки та 1056 – січових. Ці данні засвідчують архівні матеріали та спогади учасників тих подій. Загалом напередодні Першої світової війни чисельність членів українських молодіжних товариств «Сокіл» становила близько 33 тис. осіб, а «Січ» – 66 тис. [47].

Серед робіт, присвячених стрілецькій тематиці, вирізняється і видання Головної Управи Братства УСС, яке вийшло в 1967 р. за назвою «За волю України» [48]. Серед його авторів – учасники стрілецького руху: Володимир Старосольський, Володимир Темницький, Василь Кучабський, Осип Назарук, Дмитро Вітовський, Іван Балюк та багато інших, які приділили значну увагу дослідженню діяльності західноукраїнських молодіжних товариств. Усе це дозволяє розглядати збірник як цінне джерело для вивчення різних аспектів стрілецької діяльності, у тому числі й історії сокільського руху.

Окрему статтю, присвячену сокільському руху, вміщено в «Енциклопедії українознавства» [49], укладеній вченими з української діаспори в Парижі та Нью-Йорку. У ній міститься чимало інформації з історії українських молодіжних товариств кінця ХІХ – першої половини ХХ ст.

На увагу заслуговує магістерська робота «Українська організована молодь (молодечі організації від початків до 1914 р.)», яку у 1994 р. захистив співробітник Українського Вільного Університету в Мюнхені уродженець Німеччини 72-літній Володимир Леник [50]. Автор дослідив генезу національного молодіжного студентського руху в Австро-Угорщині, Галичині, Буковині, Наддніпрянській Україні та в еміграції. Три з семи розділів магістерської роботи присвячені масовим

гімнастичним товариствам «Сокіл», «Січ» і «Пласт». Дослідник відзначив неабиякий вплив сокільського руху слов'янських народів на створення українського «Сокола» у Східній Галичині. Проте він наголосив, що організатори українського сокільського руху фактично запозичили у чехів і поляків лише саму назву «Сокіл», а структуру, завдання й цілі організації виробили самостійно [50, с. 87]. І хоч праця В. Леника побудована виключно на матеріалах періодичних видань, книг, альманахів тощо, адже автор був позбавлений можливості користуватись українськими архівними джерелами, вона стала першим загальним дослідженням з історії західноукраїнських молодіжних організацій.

Численні згадки про предмет наших студій містяться в дослідженні С. Єкельчика [51], в якому на широкому конкретно-історичному матеріалі XVIII–XX ст. системно відстежується націотворчий процес, особливості розвитку сучасної української нації. Автор переконливо обґрунтував тезу про те, що національний рух українців кінця XVIII–XIX ст. був продовженням козацьких визвольних традицій.

Дослідник Т. Гунчак у своїх працях [52, 53] вказав на наявність взаємозв'язків між сокільськими організаціями Східної Галичини й наддніпрянськими українцями. Автор наголосив, що напередодні Першої світової війни наддніпрянські українці надіслали стрічку для прапора «Сокола-Батька» з написом: «Соколові-Батькові київські українці. Нехай прапор сокольській з'єднає українців над Дністром і Дніпром» [52, с. 54].

IV. Наприкінці 20-х – початку 40-х рр. XX ст. історія сокільського руху зацікавила радянських дослідників, зокрема С. Фейгіна [54] та В. Причета [55]. Так, С. Фейгін наголошував на неабиякій ролі чеського «Сокола» в поширенні сокільських ідей серед слов'янських народів Австро-Угорської та Російської імперій. Недоліком цієї праці було те, що автор досліджував лише гімнастично-спортивну діяльність молодіжних сокільських організацій, не

зазначаючи при цьому, що товариства «Сокіл» займались також протипожежною й культурно-просвітницькою діяльністю. Упродовж 50–70-х рр. XX ст. радянська історична наука здебільшого зосереджувалася на розробці питань соціальних і політичних суперечностей в українському суспільстві. Історіографія радянського періоду нараховує значну кількість досліджень, присвячених проблемам класової боротьби на західноукраїнських землях кінця XIX – першої половини XX ст. У них вводилося до наукового обігу чимало документальних матеріалів з історії боротьби робітників і селян за соціальні, економічні й політичні права, але здебільшого аналізувалася так звана «революційна» діяльність українців. Схвальні відгуки й підтримку отримували лише ті українські політичні діячі, які цілковито відмовлялись від боротьби за українську державність. Особливо на таку однобічність хибували наукові праці, присвячені історії партії й громадсько-політичних організацій та рухів. Їм була притаманна політична заідеологізованість, спрощений і викривлений підхід до форм і методів діяльності тогочасних політичних партій і рухів. Це, насамперед, праця Ф. Самоукова «Історія фізичної культури» [56] та С. Злупко «Ідейна боротьба навколо аграрно-селянського питання (кінець XIX – поч. XX ст.)» [57]. Так, С. Злупко зазначав, що українські молодіжні товариства створювались на догоду «сільській буржуазії», вони були нечисленні й не відігравали ніякої ролі в суспільно-політичному житті українців.

На початку 80-х років XX ст. значно зросла увага офіційної радянської історичної науки до вивчення регіональної історії. Однак до цієї тематики було допущено вузьке коло дослідників, а свобода їхнього наукового пошуку штучно обмежувалась. Попри це авторам вдалося ввести до наукового обігу значний фактичний матеріал, досі малодоступний.. Окремі дослідження стосувалися економічних і політичних питань, інші – відображали становище західноукраїнського селянства й лише частково торкалися питання суспільно-політичних рухів західноукраїнського населення наприкінці XIX – першої половини XX ст. Варті уваги праці В. Ботушанського [58], І.

Гриценко та М. Ліщенко [59]. Так, д. і. н., професор Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича В. Ботушанський у своєму науковому дослідженні «Нариси з історії Північної Буковини», наголосив, що значна частина буковинського селянства напередодні Першої світової війни була згуртована в «Соколах», «Січах» та пластових організаціях. Проте, зважаючи на суспільно-політичну ситуацію, автор не зміг дослідити зародження й діяльність українських молодіжних товариств «Сокіл», «Січ» і «Пласт».

Ідеологічно заангажованою є праця І. Компанійця, в якій цілком безпідставно стверджується, що сокільські й січові товариства відстоювали виключно інтереси тодішньої «сільської буржуазії» [60]. В такому ж дусі оцінювався січовий рух в академічному виданні «Історія Української РСР» [61]. Щоб догодити тодішній ідеологічній системі, автори вдалися до навмисного перекручування історичних реалій, пов'язаних із діяльністю патріотичних товариств, стверджуючи, що товариства «Сокіл», «Січ» і «Січові Стрільці» створювалися виключно для військової допомоги уряду Австро-Угорщини у війні з Російською імперією. На їхню думку, яка абсолютно суперечить історичній правді, «...широкі маси відверталися від цих організацій» [61, с. 322].

V. Значний внесок у дослідження різноманітних аспектів діяльності західноукраїнських молодіжних товариств зробили вітчизняні історики в період незалежної України. Уже на початку 90-х рр. ХХ ст. з нагоди відзначення 90-літнього ювілею Завальської «Січі» в українській історіографії почали з'являтися праці, автори яких переосмислюють національно-культурні процеси, що відбувалися в дорадянський період на західноукраїнських землях. У них по-новому розглядаються питання, які прямо чи опосередковано стосувалися діяльності українських молодіжних товариств «Сокіл», «Січ», «Пласт», довоєнних «Січових стрільців».

Варто зазначити, що до середини 1990-х р. чітко простежується етап компілювання спадщини західноукраїнських дослідників міжвоєнного

періоду й української діаспори. Від них тодішні дослідники перейняли не лише багатий фактологічний матеріал, а й головний «історіографічний алгоритм» висвітлення історії українських молодіжних товариств кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. Якщо національно-патріотичний пафос їхніх праць швидше змінювався спокійнішими виваженими тонами, то успадковані науково-теоретичні підходи і трактування залишалися домінуючими. У 1990-х рр. нерідко думки й погляди діаспорних дослідників і мемуаристів автори видавали за свої власні, причому йдеться як про публіцистичні, так і про наукові твори. Переосмислюючи діяльність українських молодіжних товариств, львівські, івано-франківські, тернопільські, чернівецькі дослідники випереджали загальний поступ із ліквідації інших «білих плям» історії України. Вже у 1989–1991 рр. (фактично в рамках радянської історіографії) чимало науковців відмовилися від застарілих марксистських ідеологем. Про це свідчать роботи П. Арсенича [62], В. Гордієнка [63], М. Литвина і К. Науменка [64, 65], Р. Матейка та Б. Мельничука [66] й інших авторів, які здебільшого мали краєзнавчий чи історико-публіцистичний характер, але в них також висвітлювалася історія гімнастично-спортивних товариств.

Безпосередньо до теми нашого дослідження стосується монографія М. Кугутяка «Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху ХІХ ст. – 1939)» [67], в якій простежуються основні аспекти національного й державно-політичного відродження галицьких українців. Автор зазначив, що суспільно-політичні рухи другої половини ХІХ – початку ХХ ст. (особливо народовський і радикальний) пробудили до активного громадсько-політичного життя широкі верстви українського населення. У монографії акцент зроблено на тому, що саме завдяки жертвній праці кількох поколінь галичан була сформована розгалужена мережа гімнастично-спортивних товариств, які сприяли піднесенню національної свідомості українського селянства.

Заслуговує на увагу дослідження Б. Кухти [68], в якому поряд із розкриттям основних етапів становлення української державності зроблено

спробу висвітлити процес зародження й розвитку національної та державницької ідей крізь призму історіографічних студій і простежується їх вплив на змагання за незалежність Української держави. Особливу увагу дослідник приділив поглядам представників української еліти кінця XIX – початку XX ст. на українську державність. Зокрема, він зупинився на аналізі державотворчих ідей Ю. Бачинського, М. Грушевського, М. Костомарова, С. Подолинського, О. Терлецького, І. Франка. Так, проаналізувавши політичні й державні погляди І. Франка та М. Грушевського, Б. Кухта вказав на неабиякий їх вплив на створення й розвиток молодіжного руху на західноукраїнських землях наприкінці XIX – початку XX ст.

Упродовж 1995–2001 рр. значно посилилась увага українських дослідників до вивчення історії західноукраїнських молодіжних товариств кінця XIX – початку XX ст. Так, у 1995 р. вийшла друком науково-популярна праця І. Андрухів «Українські молодіжні товариства Галичини: 1861–1939 рр.» [69], в якій розглянуто діяльність західноукраїнських молодіжних товариств. Наукову цінність становлять праці О. Вацеби [70, 71, 72], в яких розкривається розвиток фізичної культури серед молоді на західноукраїнських теренах. У монографії О. Вацеби «Нарис з історії західноукраїнського спортивного руху» [72] на основі джерельної бази, особливо мемуарних матеріалів української діаспори, розкрито основні форми та напрями розвитку фізичної культури в регіоні. У 1997 р. побачив світ навчальний посібник тернопільського дослідника Б. Трофим'яка «Фізичне виховання і спортивний рух у Західній Україні (з початку 30-х років XIX ст. до 1939 р.)» [73]. Проаналізувавши становлення фізичної культури і спорту в умовах колоніальних режимів, автор спробував визначити місце й роль молодіжних спортивних товариств «Сокіл», «Січ», «Пласт» і «Орли» в житті українців. У наступному своєму дослідженні «Гімнастично-спортивні організації в національно-визвольному русі Галичини (друга пол. XIX – перша пол. XX ст.)» [74] Б. Трофим'як, спираючись на різноманітні документальні джерела, висвітлив діяльність

вищезгаданих гімнастичних організацій у руслі підготовки національно-визвольних змагань українців 1914–1918 рр. Проте в цій роботі є певні недоліки в розкритті діяльності молодіжних товариств. Так, наприклад, автор акцентує лише на гімнастичному й військово-патріотичному спрямуванні молодіжних товариств, обминаючи інші аспекти діяльності українського руху, а також співпрацю студентських організацій наприкінці ХІХ – першій пол. ХХ ст.

Збірник-альманах ««Сокіл-Батько»: Спортивно-руханкове товариство товариство у Львові. Альманах 1894–1994» за загальною редакцією Анни Благітки [75] містить низку статей з історії українського сокільського руху на теренах Східної Галичини. Це, насамперед, роботи О. Вацеби [71], І. Дацюка [76] та С. Гайдучка [17], які тезисно розкривають причини зародження та діяльність українського сокільського руху у Східній Галичині упродовж 1894–1939 рр. Варта уваги стаття С. Гайдучка «Деякі цифри про сокольську організацію за 35 літ», в якій детально проаналізовано кількісний і соціальний склад сокільських товариств упродовж 1894–1939 рр.

Свідченням широкого зацікавлення діяльністю західноукраїнських молодіжних товариств стало написання у 1997 р. полковником В. Бережанським методичних посібників для національно-патріотичної роботи з особовим складом Збройних сил України за назвою «Галицькі військово-спортивні організації» [77] та «Українські січові стрільці [78]». Проте автор у своєму дослідженні припустився низки неточностей у датуванні, в географічних назвах і прізвищах учасників західноукраїнського руху другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

У дев'ятому томі академічного видання «Україна крізь віки» відомий історик В. Сарбей [79] детально проаналізував суспільно-політичне становище західноукраїнських земель у складі Австро-Угорщини напередодні Першої світової війни й високо оцінив діяльність західноукраїнських молодіжних організацій у підготовці «борців за волю України».

Розробкою нових концептуальних підходів до вивчення українського національного руху відзначаються дослідження М. Юрія [80] та Я. Грицака [81. 82], в яких розглянуто націотворчий процес і особливості розвитку сучасної української нації. Крім того, в праці Я. Грицака розкрито питання розвитку суспільно-політичної думки на західноукраїнських теренах у другій половині XIX – початку XX ст.

У монографії О. Добржанського досліджено історію національного руху українців Буковини, окремого коронного краю Австро-Угорщини, від його зародження на зламі 50–60-х років XIX ст. до 1914 р. – початку Першої світової війни [83]. У роботі розглянуто формування і діяльність ідейних течій та політичних партій, громадських об'єднань і товариств. Автор визначив головні етапи розвитку національного руху українців Буковини, проаналізував найважливіші його здобутки та місце в загальноукраїнському національному русі, тісні стосунки з суспільно-політичними рухами Галичини й Наддніпрянської України.

Заслуговує на увагу дослідження протипожежної діяльності українських молодіжних товариств «Сокіл» і «Січ», зроблене С. Поповичем [84] та Н. Вовчати [85]. Автор детально охарактеризував причини створення протипожежних українських сокільських і січових товариств, а також їх протипожежну діяльність наприкінці XIX – початку XX ст.

У праці Е. Дорошенка і Л. Потапової «Розвиток фізичної культури в Україні (друга половина XIX – початок XX століття)» [86] досліджено гімнастично-спортивне виховання українців напередодні Першої світової війни. Автори приділили велику увагу зародженню гімнастично-спортивного руху в Україні й наголосили на значній ролі сокільських товариств у фізичному вихованні українців.

Роботи М. Лазаровича ««Гей, ви, стрільці січовії...». Формування українського стрілецького руху в Галичині: причини, передумови, наслідки» [87] й «Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба» [88], присвячені історії УСС, вважаються надзвичайно інформативними.

Автор значно доповнив доробок попередніх поколінь істориків чималим арсеналом архівних й інших документальних джерел. Він ґрунтовно проаналізував передумови формування УСС, роль молодіжних організацій у створенні Легіону УСС, його бойовий шлях і культурно-просвітницьку роботу у 1914–1918 рр. Проте, попри високий рівень інформативності, праці М. Лазаровича містять значні недоліки у висвітленні історії гімнастично-спортивних товариств.

Дослідження О. Дем'янюка «Український молодіжний рух Західної України: від зародження до боротьби за Українську державність» [89] має велике значення для вивчення історії західноукраїнських сокільських товариств. Проте слід підкреслити, що автор здебільшого досліджував військовий аспект діяльності українських молодіжних організацій Галичини й Буковини напередодні Першої світової війни і мало уваги приділив протипожежній і культурно-просвітницькій діяльності західноукраїнських молодіжних товариств наприкінці XIX – XX століть.

Монографічне дослідження М. Гуйванюка «Січовий рух у Галичині й Буковині (1900–1914 рр.)» [90] хоч і орієнтоване на вивчення січового руху, але містить цікаві матеріали з історії українських сокільських товариств на західноукраїнських теренах. Автор навів цікаві відомості про вплив і зв'язки чеського й польського «Сокола», а також дослідив зв'язки українських сокільських і січових організацій напередодні Першої світової війни.

Останнім часом з'явилася низка дисертацій, присвячених різним аспектам громадсько-політичного й суспільного життя на західноукраїнських теренах. Їх автори спробували виробити деякі концептуальні підходи до вивчення цієї проблеми й неупереджено розглянути суспільні процеси. Зокрема, М. Кугутяк у праці «Національно-політичний рух в Галичині в 1890–1939 рр.» [91] та В. Головенько у дисертаційному дослідженні «Український молодіжний рух у XX столітті» [92] систематизували діяльність різноманітних західноукраїнських організацій, відзначаючи в

цьому процесі важливу роль сокільських і січових товариств. Я. Грицак у докторській дисертації «Формування модерної нації: історіографія та історіософія проблеми» [93] розробив нові концептуальні підходи до вивчення українського національного руху кінця XIX – початку XX ст.

Цікавим також є дисертаційне дослідження А. Томіленка «Пожежна справа на Правобережній Україні в другій половині XIX – початку XX ст.» [94], в якому автор розглянув діяльність сільських пожежних дружин і команд у підросійській Україні. Це дає змогу проводити паралелі між протипожежними організаціями на західно- і східноукраїнських землях.

Варті уваги дисертаційні роботи Я. Боднара «Теоретичні та методичні засади фізичного виховання молоді Галичини кінця XIX – початку XX століття (до 1939 р.)» [95] та О. Дем'янюка «Військовопідготовча діяльність українських молодіжних організацій Галичини напередодні та в роки Першої світової війни» [96]. Я. Бондар дослідив соціально-економічні й ідеологічні передумови формування та розвитку фізичного виховання на західноукраїнських землях наприкінці XIX – першій половині XX ст., а О. Дем'янюк зосередив увагу на вивченні військовопідготовчої діяльності українських молодіжних організацій Галичини напередодні Першої світової війни та участі вихованців цих товариств у військово-політичних подіях періоду війни. У дисертації О. Дем'янюка з'ясовано загальні тенденції зародження українського національного молодіжного руху в Галичині й охарактеризовано процес переходу молодіжних товариств від культурно-освітнього та фізкультурно-спортивного до військовопідготовчого напрямку в діяльності; окреслено особливості цього напрямку напередодні Першої світової війни. Автор висвітлив участь вихованців «Сокола», «Січі» та «Пласту» у військово-політичних подіях періоду Першої світової війни та національно-визвольних змагань 1917–1921 рр.

Львівський дослідник А. Сова у своїй кандидатській дисертації «Символіка українських молодіжних організацій «Сокіл», «Січ», «Пласт», «Луг» у Галичині (кінець XIX століття – 1939 р.)» [97] значну увагу приділив

символіці українських молодіжних організацій, її впровадженню та застосуванню.

У своєму дисертаційному дослідженні О. Лях-Породько [98] проаналізував причини зародження й розвитку сокільського гімнастичного руху в Російській імперії наприкінці XIX – початку XX ст. Автор зазначив неабиякий вплив чеського «Сокола» на поширення сокільських ідей серед українців, а також підкреслив, що Міністерство народної освіти офіційно запровадило сокільську гімнастику в навчальних закладах як основний метод фізичного виховання молоді; саме сокільська гімнастика стала основою фізичної підготовки військовослужбовців у Наддніпрянській Україні.

VI. Сучасна зарубіжна історіографія з історії українського сокільського руху в Галичині представлена, насамперед, роботами російських, польських, чеських та інших дослідників. Над цими питаннями працювали Голощапов Б. [99], Суник А. [100], Г. Скруква [101], Н. Батовський [102], Ж. Бужко [103], Е. Ценар [104], Н. Константінеску [105], Т. Дроздек-Малолепза [106, 107], З. Дворакова [108], Е. Франтішек [109], С. Гринюк [110], П. Крокотц [111], Е. Кубальські [112], З. Павлушик [113], Е. Поляк [114], Ж. Снопко [115], Ж. Зафлік [116], Новотний Ж. [117], Кукіль М. [118], Боросак Маріанович Ж. [119], Гаждос А. [120], Вендланд А. [121] та ін. Варто зазначити, що сучасна російська історіографія, на відміну, приміром, від польської і чеської, надзвичайно скупо, побіжно згадує про існування й діяльність сокільського руху, а також про його вплив на фізичне й духовне виховання молоді.

З-поміж згаданих дослідників на особливу увагу заслуговує польський історик Г. Скруква і його робота, присвячена українським військовим формуванням 1914–1921 рр. Говорячи про УСС, автор наголошував, що саме українські сокільські товариства Східної Галичини кінця XIX – початку XX ст. відіграли значну роль у відродженні українського війська і сприяли боротьбі за українську державність. Польський науковець переконаний, що саме українські «Соколи» становили основу УСС і Української Галицької Армії (УГА) [101, s. 44]. Щоправда, з такою думкою можна погодитися лише частково, адже ядро

Українських легіонерів становили не лише члени українських сокільських товариств, але й січових і пластових організацій, створених на початку ХХ ст.

Підбиваючи підсумки, можна сміливо стверджувати, що, попри певний інтерес істориків до сокільської тематики, вона все ще залишається недостатньо дослідженою. Досі немає комплексних узагальнюючих праць, присвячених з'ясуванню сутності й характеру діяльності українського сокільського руху, його ролі й місця у контексті загальноукраїнського національного відродження. Немає також і спеціальних наукових досліджень, у яких би розглядалася та чи інша сфера сокільської діяльності. Зокрема, йдеться про недостатнє висвітлення місця соборницької ідеї в ідеології молодіжного товариства «Сокіл», гімнастично-спортивної, протипожежної, культурно-просвітницької діяльності тощо. Більшість наявних робіт зводиться до простого опису тих чи інших подій і сухої констатації фактів.

1.2. Джерельна база дослідження

Джерельною базою вивчення історії українського сокільського руху Галичини є опубліковані документи, архівні матеріали, мемуари та періодичні видання. Проте слід відзначити, що чимало цінних джерел зі згаданої тематики, здебільшого оригінальних документів, численних архівних фондів, тогочасних публікацій тощо, було знищено внаслідок воєнних дій і планових акцій комуністичного режиму. До того ж значна кількість матеріалів знаходиться поза межами України, зокрема в Польщі та США, тому вони практично недоступні українським науковцям.

Джерельну базу дисертації слід систематизувати, виокремивши чотири групи джерел. Першу групу джерел з історії українського сокільського руху в Галичині наприкінці XIX – початку XX ст. становить незначна кількість опублікованих документів. Археографічний збірник із досліджуваної теми з'явився лише останніми роками. Так, видання ««Сокіл-Батько»: Спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894–1994» за загальною редакцією Анни Благітки – єдиний на сьогодні опублікований збірник, що містить документи з історії українського сокільського руху. Серед них статuti товариства «Сокіл» у Львові 1892 й 1926 рр., правильник сокільського прапора за 1908 р., правильник для представників «Сокола-Батька», затверджений 6 червня 1934 р., текст і ноти гімну «Соколи, Соколи, ставаймо в ряди!», а також ілюстрації сокільських відзнак 1895–1936 рр. та світлини з сокільського життя 1906 – 1939 рр. [75, с. 9-14, 18, 164-165, 242-247]. Однак недоліком цього видання є те, що опубліковані в ньому матеріали подано без належних наукових коментарів.

До другої групи джерел належать архівні документи. Зокрема, цікаві відомості, що стосуються молодіжних організацій Галичини другої половини XIX – початку XX ст., містить Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі – ЦДІА України в Києві). Так, наприклад, матеріали ф. 365 – Тимчасове жандармське управління військового генерал-губернатора Галичини, містять відомості про нагляд жандармських служб

царської Росії за учасниками західноукраїнських товариств, а також за створенням нових осередків молодіжного руху. У цьому фонді зберігаються документи про обшуки й арешти членів українських «Соколів» після окупації Галичини російськими військами у 1914 р. Матеріали згаданого фонду були використані під час написання другого й третього розділів дисертації.

Найбільшу кількість матеріалів, які стосуються створення й діяльності українського «Сокола», було виявлено в Центральному державному історичному архіві України м. Львова (далі – ЦДА України у Львові). Це, насамперед, ф. 146 – Галицьке намісництво й ф. 309 т. – Наукове товариство Шевченка м. Львів. Надзвичайно цікавим є ф. 312 – Українське спортивне товариство «Сокіл-Батько» м. Львова, який містить чимало документів (796 справ), що стосуються історії українського сокільського руху 1894–1939 рр. Це, зокрема, статuti, накази, інструкції, звіти про діяльність, протоколи засідань Загальних зборів, матеріали про особовий склад товариства та зв'язки українського «Сокола» з чеським, польським сокільством, а також українським сокільством за кордоном. Увагу привертають документи ф. 366 – Іван Боберський (1873–1947) педагог, організатор спортивного руху в Галичині та за кордоном, голова товариства «Сокіл-Батько» у Львові (1908–1914), професор. Фонд містить особисті колекції документів про напрями й форми діяльності українських сокільських товариств у Східній Галичині наприкінці XIX – першій половині XX ст.

Важливими джерелами для вивчення історії зародження й діяльності сокільського руху в Австро-Угорській імперії є матеріали Державного архіву Львівської області (далі – ДАЛО). Неабияку цінність становить ф. 350 – Дирекція поліції у Львові, який містить чимало листів, повідомлень та історичних довідок про національно-визвольний рух українців і поляків в Австро-Угорській імперії наприкінці XIX – початку XX ст. Спираючись саме на матеріали згаданого фонду було написано другий і третій розділи дисертаційного дослідження.

Значну інформативну цінність для вивчення історії українського сокільського руху 20–30-х рр. ХХ ст. мають документи Державного архіву Тернопільської області (далі – ДАТО). Тут, зокрема, зберігаються матеріали, які дають можливість дослідити ставлення поляків у 1920–1930-х рр. до членів українських сокільських товариств, методи польської влади, спрямовані на недопущення заснування й подальший розвиток українських сокільських товариств. Насамперед, йдеться про тисячі сфальсифікованих судових справ, які зберігаються у ф. 231 – Тернопільське воєводське управління (1921–1939 рр.), ф. 276 – Збаразька повітова команда державної поліції (1920–1939 рр.), ф. 277 – Тереховлянська повітова команда державної поліції (1920–1939 рр.), ф. 278 – Тернопільська повітова команда державної поліції (1920–1939 рр.) та ін.

Третю групу джерел з історії українського сокільського руху становлять мемуари та спогади сучасників. Поєднання різних видів джерел дає можливість скласти більш чітке уявлення про досліджувану епоху.

Перші мемуарні дослідження з історії сокільського руху були опубліковані у 30-х роках ХХ ст. Так, хорунжа УСС Олена Степанів у своїх спогадах [122, 123] описала складну суспільно-політичну ситуацію на західноукраїнських землях напередодні Першої світової війни й наголосила, що важливу роль у створенні Легіону УСС відіграли молодіжні спортивні товариства Галичини. Також вона підкреслила, що організатор сокільського руху А. Будзиновський, прагнучи залучити до занять спортом якомога більшу кількість населення, у 1902 р. створив жіноче відділення «Сокола».

Командир УСС Степан Шухевич [124] указував на негативне ставлення польської адміністрації до українського національного відродження, якому сприяли сокільські й січові організації Галичини. Автор згадував, що поляки повсякчас перешкоджали діяльності українських молодіжних товариств, звинувачуючи їх у використанні національної символіки й у проведенні масових зібрань, фабрикуючи проти них судові справи. С. Шухевич, один з організаторів УСС, наголошував на неабиякій

ролі сокільських товариств у фізичному й національно-патріотичному вихованні українців напередодні Першої світової війни. Він зазначав, що на початку XX ст. український сокільський рух досяг неабияких масштабів, і станом на 1914 р. у його лавах налічувалося 32 тис. 717 членів [124, с. 12].

Уваги заслуговують спогади активного діяча українських сокільських товариств С. Гайдучка [125], опубліковані в історико-літературному щомісячнику львівського видавництва «Червона Калина» – «Літописі Червоної Калини», який виходив упродовж 1929–1939 рр. С. Гайдучок згадував про зародження українських сокільських товариств у Східній Галичині наприкінці XIX – першій половині XX ст., а також наголошував на значенні фізичного виховання для розвитку української нації упродовж XX ст.

Грунтовне дослідження з історії українського «Сокола» опублікував організатор українського сокільського руху й перший керівник львівського «Сокола» Василь Нагірний [126]. Його спогади мають неабияку цінність для вивчення історії українського «Сокола», оскільки ґрунтовно висвітлюють причини зародження сокільського руху й багатогранну діяльність гімнастично-спортивного товариства наприкінці XIX – початку XX ст. В. Нагірний підкреслив, що значну роль у поширенні всеслов'янських сокільських ідей серед українців Галичини відіграли чеські й польські «Соколи». Створенню ж у 1894 р. українського «Сокола» у Львові, за словами В. Нагірного, сприяли студентські товариства «Ватра» й «Академічне братство» [126, с. 5]. Попри те, що українські сокільські організації на початковому етапі своєї діяльності проголошували себе позапартійними, у їхніх лавах були й представники західноукраїнських політичних партій.

Збірник-альманах ««Сокол-Батько»: Спортивно-руханкове товариство товариство у Львові. Альманах 1894–1994» за загальною редакцією Анни Благітки – це зібрання спогадів засновників і членів сокільських осередків; у ньому розкриваються передумови створення, форми діяльності й роль українських сокільських товариств у фізичному й духовному вихованні

українців Галичини наприкінці XIX – першій половині XX ст. До збірника, зокрема, увійшли спогади М. Губчака [127], А. Качора [128], Е. Жарського [129], В. Проходи [130], О. Омельчука [131], І. Саврука [132], С. Яричевського [133], Орищина [134] та ін. менш відомих учасників українського сокільського руху. Збірник-альманах є доволі ґрунтовним мемуарним зібранням із досліджуваної теми і дає можливість прискіпливо вивчити найрізноманітніші аспекти українського сокільського руху.

Четверту групу джерел з історії українського «Сокола» становлять сокільські періодичні видання. Це, насамперед, часопис «Вісти з Запорожа», щомісячник «Сокільські Вісти» та «Український Сокіл», де були опубліковані деякі програмні документи і спогади учасників сокільських товариств. Так, «Вісти з Запорожа» та «Сокільські Вісти» майже у кожному своєму номері намагались донести до української молоді важливість діяльності товариства «Сокіл» та висвітлити усі аспекти гімнастично-спортивного, протипожежного та культурно-просвітницького виховання [135-150], тоді як закордонний часопис «Український Сокіл», що виходив у Празі, поширював відомості про розвиток українського сокільського руху за межами Галичини [150-156].

Аналіз джерельної бази дозволяє стверджувати, що вона достатньо репрезентативна для створення наукового дослідження з історії українського сокільського руху в 1894–1939 рр. Видова й типова різноманітність джерел дає змогу вивчити всі аспекти українського сокільського руху в Галичині з кінця XIX ст. і до 1939 р.

Висновки до розділу

Історично дослідження діяльності Українського сокільського руху можна поділити на 6 етапів. Перший етап розпочався одночасно із створенням перших сокільських товариств. Особливо слід відзначити праці В. Лаврівського, В. Будзиновського, В. Доманицького, М. Павлика, М. Лозинського, В. Темницького, Л. Цегельського, ґрунтовні дослідження О. Назарука, І. Карпинця. Другий етап дослідження тривав протягом міжвоєнного періоду. Було опубліковано праці та дослідження М. Уग्रин-Безгрішного, Т. Франка, М. Галущинського, А. Будзиновського, С. Гайдучка, М. Грушевського, К. Левицького, М. Голубця, Б. Гнаткевича, О. Думіна, І. Крип'якевича, З. Стефаніва, Е. Юревича-Кнігинецького, М. Стахіва, І. Боберського, видавався «Літопис Червоної Калини».

Протягом третього та четвертого етапу історія та діяльність українських сокільських товариств активно досліджувалася українцями за кордоном та радянськими вченими. Незважаючи на відсутність фінансування та необхідних матеріалів, дослідження успішно проводилися українцями за кордоном – Ю. Акинтиевским, С. Ріпецьким, Н. Гірняком, М. Островерхим, Ж. Олексина, В. Старосольським, В. Темницьким, В. Кучабський, О. Назаруком, Д. Вітовським, І. Балюком, В. Леником. Серед радянських науковців виділимо С. Фейгина, В. Причета, Ф. Самоукова, С. Злупко, Ю. Федьковича, В. Ботушанського, І. Гриценка, М. Ліщенка.

У період незалежної України (5 та 6 етапи) дослідження достатньо активно проводилися як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями. Зокрема, це роботи вітчизняних вчених П. Арсенича, В. Гордієнка, М. Литвина і К. Науменка, Р. Матейка та Б. Мельничука, Д. Дорошенка, Н. Полонської-Василенко, І. Нагаєвського, М. Кугутяка, Б. Кухти, І. Андрухів, Б. Трофим'яка, М. Кравчука, М. Юрія, Я. Грицака, О. Добржанського, С. Поповича, Е. Дорошенка, Л. Потапової, М. Лазаровича, О. Дем'янюка, І. Монолатія, М. Гуйванюка, наукові

дисертації М. Кугутяка, Я. Грицака, А. Томіленка, Я. Боднара, А. Сиви, О. Ляха-Породька. Було розроблено праці з тематики дослідження і зарубіжними вченими (зокрема, російськими, польськими, німецькими та чеськими) – Голощачовим Б., Суником А, Г. Скруквою та ін.

Підсумовуючи огляд історіографії, варто зазначити, що історією українського сокільського руху цікавилось не одне покоління науковців. Але здебільшого їхні роботи полягали в сухому описі подій і фактів. Саме тому залишається ще чимало запитань у вивченні цієї теми. Приміром, і досі немає як комплексних узагальнюючих праць, присвячених зародженню сокільства, так і спеціальних наукових досліджень, у яких би розглядалися різні етапи діяльності українських «Соколів». Історія українського сокільського руху досліджувалась здебільшого в контексті діяльності українських молодіжних товариств кінця XIX – першої половини XX ст.

Джерельною базою для вивчення історії українського сокільського руху є опубліковані документи, архівні матеріали й мемуари. Передусім ідеться про археографічний збірник ««Сокол-Батько»: Спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894–1994» за загальною редакцією Анни Благітки. Чимала кількість матеріалів з історії українського сокільського руху міститься в архівних установах м. Львова й м. Тернополя. Документи, що стосуються діяльності сокільських організацій на західноукраїнських землях, зберігаються і в архівах Польщі та США, але широкому загалу українських науковців до тих складно отримати доступ. Суб'єктивний погляд на досліджувану епоху викладено авторами мемуарів – О. Степанів, С. Шухевичем, С. Гайдучком, М. Заклинським, В. Нагірним, М. Губчаком, А. Качором, Є. Жарським, В. Проходою, О. Омельчуком, І. Савруком, С. Яричевським.

Поєднання різних видів джерел і залучення всіх доступних історіографічних матеріалів дало можливість ґрунтовно дослідити історію українського сокільства 1894–1939 рр.

Список використаних джерел та літератури до розділу:

1. Лаврівський В. Соколь – календар на рік 1895 / В. Лаврівський. – Львів: Накладом автора, 1894. – 113 с.
2. Лозинський М. Українство і москвофільство серед українсько-руського народу в Галичині / М. Лозинський. – Львів: Накладом В. Бачинського, 1909. – 40 с.
3. Грушевський М. Ілюстрована історія України / М. Грушевський. – Київ-Львів, 1913: репринтне відтворене видання 1913 р. – К.: Золоті ворота ДТК УРСР Радуга, 1990. – 524 с.
4. Лозинський М. Утворення українського коронного краю в Австрії / М. Лозинський. – Львів: Накладом автора, 1915. – 75 с.
5. Темницький В. Українські січові стрільці / В. Темницький. – Відень: Союз визволення України, 1915. – 40 с.
6. Цегельський Л. Русь – Україна, а Московщина – Росія / Л. Цегельський. – Царгород: Друкарня Союзу визволення України, 1916. – 131 с.
7. Карпинець І. Історія західноукраїнських земель в часі I світової війни / І. Карпинець // Карпинець І. Галичина: Військова історія 1914-1921 років / Упоряд. Ф. Стеблій, Б. Якимович. – Львів: Панорама, 2005. – 376 с.
8. Угрин-Безгрішний М. Нарис історії Українських Січових Стрільців. – Ч. 1 / М. Угрин-Безгрішний. – Рогатин-Львів-Київ: Журавлі, 1923. – 64 с.
9. Франко Т. Розвій руханки серед українців / Т. Франко. – Львів: [б. в.], 1923. – 16 с.
10. Франко Т. Історія й теорія руханки / Т. Франко. – Коломия-Львів: Накладом Сокола-Батька, 1923. – 200 с.
11. Франко Т. Спорт на селі / Т. Франко // Сокільські Вісти. Орган українського сокільства – № 2. – лютий 1928. – С. 2.

12. Галущинський М. Національне виховання (статті і замітки) / М. Галущинський. – Львів: «Діло», 1920. – 23 с.
13. Галущинський М. За право до життя / М. Галущинський. – Львів: «Діло», 1930. – 71 с.
14. Галущинський М. Позашкільна освіта / М. Галущинський. – Львів: «Діло», 1927. – 45 с.
15. Будзиновський А. Пожарник: підручник для пожарничих стягів в містечках і селах / А. Будзиновський. – Львів: Б. в., 1927. – 71 с.
16. Будзиновський В. Хлопська політика / В. Будзиновський. – Львів: Б. в., 1902. – 96 с.
17. Гайдучок С. Деякі цифри про сокольську організацію за 35 літ / С. Гайдучок // «Сокіл-Батько»: Спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894-1994 / Упоряд. Благітка А. – Львів: РВО «Основа», 1996. – С. 86 – 90.
18. Гайдучок С. За Збручем / С. Гайдучок // Сокільські Вісті. Орган українського сокільства. – 1936. – ч. 8. – С. 6.
19. Гайдучок С. З нагоди одного ювілею / С. Гайдучок // Сокільські Вісті. Орган українського сокільства. – Львів, 1930. – Травень – червень. – Ч. 5–6. – С. 3–5.
20. Гайдучок С. Ми й вони / С. Гайдучок // Сокільські Вісті. Орган українського сокільства. – 1929. – ч. 9. – С. 2.
21. Гайдучок С. Пів століття сокільських видань / С. Гайдучок. – Львів: Б. в., 1937. – 53 с.
22. Гайдучок С. Приказ вперед 25 літ / С. Гайдучок // «Сокіл-Батько»: Спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894-1994. / Упоряд. Благітка А. – Львів: РВО «Основа», 1996. – С. 90.
23. Гайдучок С. Професор Іван Боберський / С. Гайдучок // «Сокіл-Батько»: Спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894-1994. / Упоряд. Благітка А. – Львів: РВО «Основа», 1996. – С. 37.

24. Гайдучок С. Тілесне виховання в У.С.Р.Р. / С. Гайдучок // Сокільські Вісті. Орган українського сокільства. – 1929. – ч. 11-12. – С. 2-4.
25. Гайдучок С. Сокільства та спорт / С. Гайдучок // Сокільські Вісті. Орган українського сокільства. – ч. 3. – 1933. – С. 4-5.
26. Гайдучок С. «Спортовий Вавилон у нас» / С. Гайдучок // Сокільські Вісті. Орган українського сокільства. – ч. 3. – 1934. – С. 6.
27. Гайдучок С. Хроніка закупна Українського Городу від рр. 1911–1929 / С. Гайдучок // «Сокіл-Батько»: Спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894-1994. / Упоряд. Благітка А. – Львів: РВО «Основа», 1996. – С. 91-94.
28. Грушевський М. Сучасне сокільство і наука нашої минувшини / М. Грушевський // Громадський Вісник. – Львів, 1923. – 17 січ., Ч.12. – С. 6.
29. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914 рр. / К. Левицький. – Львів: 3 друкарні оо. Василян, 1926. – 432 с.
30. Голубець М. Рік грози і надій 1914 / М. Голубець. – Львів: Укр. бібліотека, 1934. – 128 с.
31. Андрусак М. Нариси з історії галицького москвофільства / М. Андрусак. – Львів: Просвіта, 1935. – 78 с.
32. Українські січові стрільці 1914–1920 / Під ред. Б. Гнаткевича. – Львів: Слово, 1935. – 159 с.
33. Думін О. Історія Легіону Українських січових стрільців 1914–1918 рр / О. Думін. – Львів: Червона калина, 1936. – 375 с.
34. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.) / Під ред. Крип'якевича І., Гнаткевича Б., Стефанів З. та ін. – В 2-х т. – Т. 2. – Львів: Видання Івана Тиктора, 1936. – 568 с.
35. Юревич-Кнігинецький Е. Українські мілітарні організації у Східній Галичині перед світовою війною / Е. Юревич-Кнігинецький // За державність. – № 6. – 1936. – С. 155–162.

36. Гайдучок С. Зв'язки галицьких «Соколів» з наддніпрянцями перед війною / С. Гайдучок // Літопис Червоної Калини. – № 7–8 (липень–серпень). – 1937. – С. 21–24.
37. Стахів М. Народні маси в русі: Історія українського політичного руху. V част. Від 1890 до 1895 / М. Стахів. – Львів: Накладом Соймового клубу УСРП, 1939. – 80 с.
38. Боберський І. Українське сокільництво (1894–1939) / І. Боберський. – Львів: Накладом «Сокола-Батька», 1939. – 160 с.
39. Боберський І. Наша участь на Олімпійських Іграх / І. Боберський // Сокільські Вісті. Орган українського сокільства. – ч. 9. – 1936. – С. 4.
40. Боберський І. Після Всесвітньої Олімпіади / І. Боберський // Український Сокол. – 1936. – серпень. – С. 2.
41. Боберський І. Рухові забави і ігри / І. Боберський. – Нью-Йорк: Накладом «Січового Базару», 1917. – 72 с.
42. Акинтьевский Ю. Сокольство, его идея, развитие и организация / Ю. Акинтьевский. – Прага: Хутор, 1922. – 32 с.
43. Ріпецький С. Українське Січове Стрілецтво. Визвольна ідея і збройний чин / С. Ріпецький. – Нью-Йорк: Червона калина, 1956. – 360 с.
44. Гірняк Н. Організація і духовий ріст Українських Січових Стрільців / Н. Гірняк. – Філадельфія: Америка, 1955. – 84 с.
45. Островерха М. Грозна калини – в Українських Січових Стрільців / М. Островерха. – Нью-Йорк: Накладом автора, 1962. – 132 с.
46. Олексин Ж. Пісня про Червону калину. 1914-1974 / Ж. Олексин. – Нью-Йорк: Червона калина, 1974. – 95 с.
47. ЦДІА України у Львові, ф. 312, оп. 1, спр. 12, арк. 1; Гайдучок С. Професор Іван Боберський / С. Гайдучок // «Сокол-Батько»: Спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894–1994 / Упоряд. Благітка А... – С. 37 ; Гайдучок С. Деякі цифри про сокільську організацію за 35 літ / С. Гайдучок // «Сокол-Батько»: Спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894–1994 / Упоряд. Благітка А... – С. 86–90;

- Шухевич С. Видиш, брате мій (8 місяців серед УСС-ів) / С. Шухевич. – Львів: Червона Калина, 1930. – С. 12.
48. За волю України. Історичний збірник УСС / За ред. С. Ріпецького. – Нью-Йорк: Червона калина, 1967. – 608 с.
49. Енциклопедія українознавства: Словникова частина / Під ред. В. Кубійовича. – Т. 8. – Париж – Нью-Йорк: Молоде Життя, 1976. – с. 2800–3200.
50. Леник В. Українська організована молодь (молодіжні організації від початків до 1914 р.) / В. Леник. – Львів: Б. в., 1993. – 181 с.
51. Єсельчик С. Пробудження нації. До концепції історії українського національного руху другої половини ХІХ ст. / С. Єсельчик. – Мельбурн: ун-т ім. Монаша, Відділ славістики, 1994. – 122 с.
52. Гунчак Т. Україна: ХХ століття / Т. Гунчак. – К.: Дніпро, 2005. – 384 с.
53. Гунчак Т. Іван Франко в еволюції української політичної думки / Т. Гунчак // Сучасність. – 1993. - №4. – С. 114-126. – С. 124.
54. Фейгин С. Л. Развитие систем гимнастики в Новое время / С. Л. Фейгин. – М. – Л.: Физкультура и спорт, 1940. – 72 с.
55. Причет В. Основные моменты исторического развития Западной Украины и Западной Белоруси / В. Причет. – М.: Соцэкгиз, 1940. – 136 с.
56. История физической культуры / Под ред. Ф. И. Самоукова. – М.: ФиС, 1956. – 208 с.
57. Злупко С. Ідейна боротьба навколо аграрно-селянського питання (кінець ХІХ – поч. ХХ ст.) / С. Злупко. – Львів: Вид-во Львівського університету, 1960. – 80 с.
58. Ботушанський В. Нариси з історії Північної Буковини / В. Ботушанський. – К.: Наукова думка, 1980. – 340 с.
59. Гриценко І. Ліщенко М. Північна Буковина – споконвічна українська земля / І. Гриценко, М. Ліщенко. – К.: Знання, 1980. – 48 с.

60. Компанієць І. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку ХХ ст. (1900–1919 рр.) / І. Компанієць. – К.: Наукова думка, 1960. – 360 с.
61. Історія Української РСР: У 8 Т., 10 кн. / Під ред. Ю. Кондуфора. – К.: Наукова думка, 1978. – Т. 4. – 530 с.
62. Арсенич П. Січові стрільці / П. Арсенич. – Івано-Франківськ: Плай, 1990. – 24 с.
63. Гордієнко В. Українські Січові Стрільці / В. Гордієнко. – Львів: Друкарня УВС Львівської області, 1990. – 48 с.
64. Литвин М., Науменко К. Історія галицького стрілецтва. – Вид. 2-ге. / М. Литвин, К. Науменко. – Львів: Каменяр, 1991. – 200 с.
65. Литвин М., Науменко К. Військова еліта Галичини / М. Литвин, К. Науменко. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2004. – 376 с.
66. Матейко Р., Мельничук Б. Воєнними дорогами синів Галичини. УСС на Тернопільщині / Р. Матейко, Б. Мельничук. – Тернопіль: Ред.-вид. від. упр. по пресі, 1991. – 70 с.
67. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху ХІХ ст. – 1939) / М. Кугутяк. – Івано-Франківськ: ВІКС, 1993. – 290 с.
68. Кухта Б. З історії української політичної думки / Б. Кухта. – К.: Генеза, 1994. – 368 с.
69. Андрухів І. Українські молодіжні товариства Галичини: 1861–1939 рр. / І. Андрухів. – Івано-Франківськ: Плай, 1995. – 72 с.
70. Вацеба О. З історії спорудження першого українського стадіону у Львові / О. Вацеба // Молода спортивна наука України. – 2008. – Т. 1. – С. 78-85.
71. Вацеба О. Сокільський рух в Галичині наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. (ідейні та організаційні аспекти) / О. Вацеба // «Сокіл-Батько»:

- Спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894-1994 / Упоряд. Благітка А... – С. 19 – 23.
72. Вацеба О. Нарис з історії західноукраїнського спортивного руху / О. Вацеба. – Івано-Франківськ: Лілея – НВ, 1997. – 230 с.
73. Трофим'як Б. Фізичне виховання і спортивний рух у Західній Україні (з початку 30-х років XIX ст. до 1939 р.) / Б. Трофим'як. – К.: ІЗіМН, 1997. – 420 с.
74. Трофим'як Б. Гімнастично-спортивні організації в національно-визвольному русі Галичини (друга пол. XIX – перша пол. XX ст.) / Б. Трофим'як. – Тернопіль: Економічна думка, 2001. – 696 с.
75. «Сокіл-Батько»: Спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894–1994 / Упоряд. А. Благітка. – Львів: РВО «Основа», 1996. – 267 с.
76. Дацюк І. Виникнення українського спортивного товариства «Сокіл» та його діяльність наприкінці XIX – на початку XX століття / І. Дацюк // «Сокіл-Батько»: Спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894–1994... – С. 23–26.
77. Бережанський В. Галицькі військово-спортивні організації / В. Бережанський. – К.: Академія Збройних Сил України, 1997. – 24 с.
78. Бережинський В. Українські Січові Стрільці / В. Бережанський. – К.: Академія Збройних Сил України, 1997. – 39 с.
79. Сарбей В. Національне відродження України / В. Сарбей // Україна крізь віки: В 15 т. – Т. 9. – К.: Альтернативи, 1999. – 335 с.
80. Юрій М. Етногенез та менталітет українського народу / М. Юрій. – К.: Таксон, 1997. – 236 с.
81. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX – XX ст. / Я. Грицак. – К.: Генеза, 2000. – 360 с.
82. Грицак Я. «Дух, що тіло рве до бою...» Спроба політичного портрета Івана Франка / Я. Грицак. – Львів: Каменярь, 1990. – 176 с.

- 83.Добржанський О. Національний рух українців Буковини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / О. Добржанський. – Чернівці: Золоті литаври, 1999. – 574 с.
- 84.Попович С. Пожарництво Львова: Історичний нарис / С. Попович. – Львів: Світ, 2002. – 284 с.
- 85.Вовчаста Н. Система підготовки фахівців пожежної безпеки на західноукраїнських землях / Н. Вовчаста // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Військово-спеціальні науки. – Вип. 28. – К., 2012. – С. 38 – 41.
- 86.Дорошенко Е., Потапова Л. Розвиток фізичної культури в Україні (друга половина ХІХ – початок ХХ століття): навчальний посібник / Е. Дорошенко, Л. Потапова. – Запоріжжя.: ЗДУ, 2003. – 104 с.
- 87.Лазарович М. «Гей, ви, стрільці січовії...». Формування українського стрілецького руху в Галичині: причини, передумови, наслідки / М. Лазарович. – Тернопіль: Джура, 2004. – 62 с.
- 88.Лазарович М. Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба / М. Лазарович. – Тернопіль: Джура, 2005. – 592 с.
- 89.Дем'янюк О. Український молодіжний рух Західної України: від зародження до боротьби за Українську державність: Монографія / О. Дем'янюк. – Луцьк: ПВД «Твердиня», 2007. – 180 с.
- 90.Гуйванюк М. Січовий рух у Галичині й Буковині (1900–1914 рр.) / М. Гуйванюк. – Чернівці: Зелена Буковина, 2009. – 254 с.
- 91.Кугутяк М. Національно-політичний рух у Галичині в 1890–1939 рр.: Автореф. дис. д-ра іст. наук: 07.00.07 / Інститут національних відносин і політології НАН України / М. Кугутяк. – К., 1996. – 46 с.
- 92.Головенько В. Український молодіжний рух у ХХ столітті (історико-політологічний аналіз основних періодів): Автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Інститут національних відносин і політології НАН України. / В. Головенько. – К., 1995. – 26 с.

93. Грицак Я. Формування модерної української нації: історіографія та історіософія проблеми: Автореф. дис. докт. іст. наук.: 07. 00. 06. / Інститут укр. археології та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України / Я. Грицак. – К., 1996. – 44 с.
94. Томіленко А. Пожежна справа на Правобережній Україні в другій половині XIX – початку XX ст.: Автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Черкаський інженерно-технологічний ін-т. / А. Томіленко. – Черкаси, 2000. – 18 с.
95. Боднар Я. Теоретичні та методичні засади фізичного виховання молоді Галичини кінця XIX – початку XX століття (до 1939 р.) : Автореф. дис. канд. наук з фіз. вих. : спец. 24.00.02 / Тернопільський держ. педагогічний ун-т ім. Володимира Гнатюка / Я. Боднар. – Львів, 2002. – 18 с.
96. Дем'янюк О. Військовопідготовча діяльність українських молодіжних організацій Галичини напередодні та в роки Першої світової війни : Автореф. дис. канд. іст. наук: 20.02.22 / Національний ун-т «Львівська політехніка» / О. Дем'янюк. – Львів, 2004. – 20 с.
97. Сова А. Символіка українських молодіжних організацій «Сокіл», «Січ», «Пласт», «Луг» у Галичині (кінець XIX століття – 1939 р.) : Автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Львівський національний університет імені Івана Франка / А. О. Сова. – Львів, 2009. – 20 с.
98. Лях-Породько О. Сокільський гімнастичний рух у Російській імперії наприкінці XIX – початку XX століття (на матеріалі території сучасної України) : Автореф. дис. канд. наук з фіз. вихов. і спорту : 24.00.02 / В.о. Національний університет фізичного виховання і спорту України / О. Лях-Породько. – К., 2011. – 19 с.
99. Голощапов Б. История физической культуры и спорта / Б. Голощапов. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 312 с.

100. Суник А. Российский спорт и олимпийское движение на рубеже XIX – XX веков / А. Суник. Изд. 2-е, исправл. и дополн. – М.: Советский спорт, 2004. – 764 с.
101. Skrukwa G. Formacje Wojskowe ukraińskiej «rewolucji narodowej» 1914–1921 / G. Skrukwa. – Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2008. – 717 s.
102. Batowski H. Rozpad Austro-Wegier 1914-1918: Sprawy narodowosciowe I dzialania dyplomatyczne / H. Batowski. – Krakow: Wydawnictwo Literackie, 1982. – 400 с.
103. Buszko J. Austro-Wegry w latach 1870-1914 / J. Buszko. – Warszawa: Panstwowe wydawnictwo, 1957. – 30 s.
104. Cenar E. Pierwszy wystep Sokola ruskiego / E. Cenar // Przewodnik gimnastyczny. – Nr 5. – maj 1902. – S. 3.
105. Constantinescu M. Zur nationalen Frage in Osterreich-Ungarn: 1900-1918 / M. Constantinescu // Die nationale Frage in der Osterreich-Ungarische Monarchie: 1900-1918. – Budapest: Akademia Kiado, 1966. – S. 45-137.
106. Drozdek-Malolepsza T., Malolepszy E. Dzialalnosc towarzystwa gimnastycznego «Sokol» w Krolestwie Polskim w latach 1905-1914 / T. Drozdek-Malolepsza, E. Malolepszy // Историчний архів. Наукові студії: Збірник наукових праць. – Миколаїв, 2014. - Вип. 12. – С. 60-67.
107. Malolepszy E., Drozdek-Malolepsza T. Activity of gymnastic associations «Sokol» at north-east borderlands of the second republic of Poland historical outline / E. Malolepszy, T. Drozdek-Malolepsza // Scientific Review of Physical Culture vol. 3 no. 4. – P. 223 – 243.
108. Dvořáková Z. T.G. Masaryk, Sokol a dnešek / Z. Dvořáková. Praha: Hřibal, 1991. – 90 s.
109. František E. Českoslovenští legionáři za první světové války / E. František. – Praha : Mladá fronta, 2014. – 220 s.

110. Hriniuk S. Polish Lords and Ukrainian Peasants: Conflict Deference and Accommodation in Eastern Galicia in the late nineteenth century / S. Hriniuk // *Austrian history yearbook*. – 1993. – Vol. XXIV. – p. 119-136.
111. Krokosz P. Polskie towarzystwo gimnastyczne «Sokol» w Wieliczce w latach 1892-1939 (1948) / P. Krokosz // *Петербургские славянские и балканские исследования*. – СПб., 2015. - Вып. 1. - С. 208-222.
112. Kubalski E. Krotki zarys historii i organizacji Sokolstwa polskiego / E. Kubalski. – Krakow: Okreg Krakowski Sokolstwa Polskiego, 1931. – 26 p.
113. Pawluczuk Z. Rola ruchu sokolskiego w powstaniu harcerstwa na ziemiach polskich / Z. Pawluczuk // *Prace naukowe Akademii im. Jana Dugosza w Czestochowie Kultura Fizyczna* 2010, t. IX. – P. 25-41.
114. Polak E., Huzarski M. Participation of Members of Polish Gymnastic Society «Sokol» in Rzeszow in Polish and International Sokol Slets until 1939 / E. Polak, M. Huzarski // *Prace naukowe Akademii im. Jana Dugosza w Czestochowie Kultura Fizyczna* 2014, t. XIII, nr 1. – P. 13-28.
115. Snopko J. Polskie Towarzystwo Gimnastyczne «Sokol» w Galicji 1867–1914 / J. Snopko. – Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 1997. – 275 p.
116. Szaflik J. Dzieje ochotniczych straży pożarnych / J. Szaflik. – Warszawa, 2001. – 215 s.
117. Novotný J. Sokol v životě národa / J. Novotný. – Praha: Melantrich, 1990. – 40 s.
118. Kukiel M. Zarys historii wojskowosci w Polsce / M. Kukiel. – Kraków: Krakowska Spółka Wydawnicza, 1949. – 242 s.
119. Borosak Marijanovic J. Sokol Flags – The Symbols of Croatian Sokol Movement to 1914: The Sokol Movement as a Component of National and European Integration at the Beginning of the 20th Century / J. Borosak Marijanovic // *Proceedings of the 24th International Congress of Vexillology, Washington, D.C., USA 1–5 August 2011*. – P. 55-72.

120. Gajdos A., Provaznikova M., Bednar K. and Banjak J. Stephen. Sokol slets – the essence of gymnastics in czechoslovakia, czech and slovak republic (celebrating 150 years of gymnastics) / A. Gajdos, M. Provaznikova, K. Bednar, J. Stephen Banjak // Science of Gymnastics Journal. – Vol. 4 Issue 3. P. 73-82.
121. Wendland A. Die Russophilen in Galizien: Ukrainische conservative zwischen Osterreich und Russland. 1848-1915 / A. Wendland. – Wien: VÖAW, 2001. – 644 s.
122. Степанів О. На передодні великих подій. Власні переживання й думки, 1912–1914 / О. Степанів. – Львів: Червона Калина, 1930. – 45 с.
123. О.Степанів – Р.Дашкевич / Під ред. Сварник Г., Фелонюк А. – Львів: ЛА «Піраміда», 2009. – 631 с.
124. Шухевич С. Видиш, брате мій (8 місяців серед УСС-ів) / С. Шухевич. – Львів: Червона Калина, 1930. – 252 с.
125. Гайдучок С. З минулих днів / С. Гайдучок // Літопис Червоної Калини. – 1935. – Ч. 6. – С. 11.
126. Нагірний В. З моїх споминів / В. Нагірний. – Львів: Накладом Ревізійного Союзу Українських Кооператив, 1935. – 70 с.
127. Губчак М. Спомини про початки нашого «Сокола» / М. Губчак // «Сокіл-Батько»: Спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894–1994... – С. 190.
128. Качор А. «Сокіл-Батько» у Львові / А. Качор // «Сокіл-Батько»: Спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894–1994... – С. 191–195.
129. Жарський Е. «Соколи, соколи...» 1894 – 1914 – 1994 / Е. Жарський // «Сокіл-Батько»: Спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894–1994... – С. 195–197.
130. Прохода В. Українське сокільство за кордоном / В. Прохода // «Сокіл-Батько»: Спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894–1994... – С. 166–184.

131. Омельчук А. Тридцять п'ять літ / А. Омельчук // «Сокіл-Батько»: Спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894–1994... – С. 185–188.
132. Саврук І. З історії Сокільства / І. Саврук // «Сокіл-Батько»: Спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894–1994... – С. 215–218.
133. Яричевський С. Мої спомини про «Сокіл» у Львові / С. Яричевський // «Сокіл-Батько»: Спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894–1994... – С. 188–190.
134. Орищин Е. Сокіл-III (Львів) / Е. Орищин // «Сокіл-Батько»: Спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894-1994. / Упоряд. Благітка А... – С. 193-194.
135. Українці // Вісти з Запорожа. Часопис руханкових і пожарних товариств. – Львів, 1911. – ч. 53. – С. 1.
136. «Сокіл-Батько» // Вісти з Запорожа. Часопис руханкових і пожарних товариств. – Львів, 1911. – ч. 60. – С. 3-5.
137. Франко П. Руханковий вечор жіночого семінара / П. Франко / Вісти з Запорожа. – Ч. 59. – 15 грудня 1910. – С. 12.
138. З думок І. Боберського про значення фізичного виховання // Сокільські Вісти. Орган українського сокільства. – 1928. – ч. 4. – С. 6.
139. Що таке сокільство? // Сокільські Вісти. Орган українського сокільства. – Львів, 1930. – ч. 4. – С. 12-13.
140. З сокільського життя. Діяльність гнізда. Печеніжин // Сокільські Вісти. Орган українського сокільства. – 1936. – Травень. – Ч. 5. – С. 5.
141. З сокільського життя. Заболотів // Сокільські Вісти. Орган українського сокільства. – 1935. – Квітень. – Ч. 4. – С. 9.
142. З сокільського життя. Коломия // Сокільські Вісти. Орган українського сокільства. – 1935. – Листопад. – Ч. 11. – С. 5.

143. З сокільського життя. Легко-атлетичні змагання. Снятин // Сокільські Вісти. Орган українського сокільства. – 1937. – Серпень. – Ч. 8. – С. 7.
144. З сокільського життя. Лещатарські змагання. Коломия // Сокільські Вісти. Орган українського сокільства. – 1936. – Квітень. – Ч. 11. – С. 10.
145. З сокільського життя. Плавацькі змагання. Коломия // Сокільські Вісти. Орган українського сокільства. – 1937. – Серпень. – Ч. 8. – С. 8.
146. З сокільського життя. Проба найкращого сокола-руховика. Стриганці, пов. Товмач // Сокільські Вісти. Орган українського сокільства. – 1936. – Травень. – Ч. 5. – С. 5.
147. Сокільські Красві Змагання у легкій атлетиці // Сокільські Вісти. Орган українського сокільства. – 1937. – Жовтень. – Ч. 10. – С. 3.
148. Стан української сокільської організації по кінець березня 1928 // Сокільські Вісти. Орган українського сокільства. – 1928. – Квітень. – Ч. 4. – С. 1–3.
149. Суперництво 1937. (Стан точкування з дня 20. IV. 1937) // Сокільські Вісти. Орган українського сокільства. – 1937. – Травень. – Ч. 5. – С. 2.
150. Суперництво 1938. (Стан точкування з дня 30. червня. 1938.) // Сокільські Вісти. Орган українського сокільства. – 1938. – Липень. – Ч. 7. – С. 5.
151. Руханка гартує тіло і дух // Український Сокіл. – Прага, 1934. – ч. 2. – С. 9.
152. Плігасова З. Сокільські почини українок в Празі / З. Плігасова // Український Сокіл. – Прага, 1935. – ч. 3. – С. 3.
153. Прохода В. Про сокільський впоряд / В. Прохода // Український Сокіл. / В. Прохода. – Прага, 1934. – ч. 5. – С. 20.
154. Сірополкова О. Ритміка та її завдання / О. Сірополкова // Український сокіл. – ч. 8-9. – 1935. – С. 2-3.

155. Слов'янство й українці // Український Сокіл (Прага). – 1937. – ч. 1-2, січень-лютий. – С. 4-5.
156. Антоновичівна М. Естетика сокольської руханки / М. Антоновичівна // Український Сокіл. – ч. 4. – 1936. – С. 2.

Розділ 2. Зародження сокільських організацій в Австро-Угорській імперії у другій половині XIX ст. та їх вплив на створення українського «Сокола»

2.1. Чеський сокільський рух і поширення сокільських ідей серед слов'янських народів Австро-Угорщини

На початку XIX ст. території сучасних слов'янських держав перебували під владою Османської, Австро-Угорської, Російської імперій. Уряди цих країн проводили цілеспрямовану політику асиміляції «нетитульних» етносів, спрямовану на запобігання їх трансформації в модерні нації. Однією з форм спротиву поневолених народів урядовому тиску стала поява різноманітних спортивних і військових товариств, які поступово перетворювалися на головні складові визвольних рухів.

Сокільський рух – один із напрямів національно-визвольної боротьби підкорених народів Центральної та Південно-Східної Європи, який виник у XIX ст. У 1811 р. німецький педагог, історик і філолог Фрідріх Людвіг Ян (1778–1852) у Берліні заснував гімнастично-спортивне товариство, яке головним своїм завданням вбачало боротьбу з наполеонівською агресією. Членами цього молодіжного товариства були ремісники, купці, студенти, службовці й педагоги, які брали участь у битвах проти військ Наполеона Бонапарта, захищаючи свободу й незалежність рідної землі. Гімнастично-спортивні товариства Ф. Яна сприяли поширенню німецького націоналізму й об'єднанню Німеччини.

Із 1850 р. німецькі гімнастично-спортивні товариства Ф. Яна почали поширюватись серед німців, які мешкали в Празі й Судетській області, а згодом зацікавили чеських службовців і військових Габсбурзької імперії. «Більшість пражського населення, – як описував один із визначних діячів чеського сокільського руху Я. Пеликань, – ставиться до національної ідеї абсолютно байдуже і свідомо зараховує себе до німців. Прага всюди вважається німецьким містом» [1, с. 1].

Чеське сокільство, ввібравши в себе найкращий досвід шведської, німецької, французької та інших систем гімнастично-спортивного виховання, відіграло важливу роль у житті багатьох поневолених слов'янських народів Габсбурзької імперії другої половини XIX ст. Поява сокільства була зумовлена зокрема й революційними подіями 1848–1849 рр., крахом феодальної системи, посиленням національно-визвольної боротьби. Як влучно зауважив угорський дослідник Ласло Кун, обставини зародження гімнастично-спортивного руху «Сокіл» були пов'язані з боротьбою слов'янських народів імперії Габсбургів, передусім чехів, за культурну автономію, а в перспективі – за національну незалежність [2, с. 176-177].

Наприкінці 50 – на початку 60-х рр. XIX ст. розпочав активну громадську діяльність професор Празького університету Мирослав Тирш – один з ініціаторів створення чеських молодіжно-спортивних організацій «Сокіл». Саме він сформулював прагнення чеського народу до національного визволення [3, с. 140]. Товариства «Сокіл», які спершу мали на меті покращення фізичного розвитку чеської молоді, згодом стали виразниками державницьких і національно-культурних прагнень чеського народу.

16 лютого 1862 р. М. Тирш створив перше чеське гімнастично-спортивне товариство «Сокіл». Його головні завдання й цілі він сформулював у статті «Наше завдання, шлях і мета» [4, с. 55], опублікованій на шпальтах газети «Сокіл». М. Тирш вірив, що невеликі за чисельністю народи можуть стати повноцінною частиною людства лише за умови внутрішньої єдності. Разом з тим він наголошував, що визначальним у навчанні й вихованні молоді має бути національний принцип. «Чому зберігся народ наш, чому він вистояв непохитно, як могутня скеля в розбурханому морі...? – запитував М. Тирш і відразу ж відповідав: – Сила й хоробрість його врятували, енергія і твердість, моральність і дисципліна, любов до Батьківщини, любов до свободи» [1, с.6]. Саме такі якості й риси прагнув виховати М. Тирш у членів чеських сокільських організацій. Він неодноразово закликав студентів Празького університету: «Вивчайте минуле

свого народу! Живіть морально! Не брешіть! Поруч із духом вимуштровуйте тіло! Треба бути сильним і не боятись!» [1, с. 6].

Новостворене гімнастично-спортивне товариство не випадково назвали «Сокіл» – за найменуванням волелюбного птаха. Така назва символізувала прагнення його членів до свободи й незалежності. Для чехів «Сокіл» став дійсно всенародним рухом. «Наші прагнення до розвитку не можуть бути завершені поки кожен чех не стане соколом», – переконував однодумців Мирослав Тирш [5, с. 17].

Ідеологічним підґрунтям чеських «Соколів» став панславізм – суспільно-політична течія, в основі якої лежить ідея політичного об'єднання всіх слов'ян, прославляння спільного слов'янського минулого [3, с. 141]. Доктрина панславізму зводилася не лише до єдності й федерації слов'янських народів; її головними завданнями було «оновити європейську цивілізацію» і «встановити стійку рівновагу сил у Європі» [6, с. 67]. М. Тирш пропагував і відстоював культурну автономію чеського народу. Організатори чеського сокільського руху розуміли, що досягти своєї мети вони зможуть лише за однієї умови: молоде покоління чехів має бути міцним духовно й фізично, а ця міць сприятиме розвитку в них національної свідомості.

Головне завдання чеського «Сокола» полягало в ідейній згуртованості нації. Саме тому його очільники не вважали станові, конфесійні, майнові та професійні відмінності перешкодою для того, щоб стати членом товариства. Так, у лавах чеського сокільства було 55 % робітників, 16 % чиновників, 11,7 % ремісників, 6,6 % землевласників, 6,1 % студентів, 3,9 % – представників інших соціальних верств [1, с. 7]. Через фізичні вправи, так звану руханку (легку атлетику), сокільське товариство реалізовувало елементи військової підготовки юнаків і дівчат. З часом чеський сокільський рух відіграв помітну роль у консолідації чеської нації та у відродженні її держави.

Сокільська система виховання приваблювала своєю демократичністю, у ній гармонійно поєднувалися два начала – духовне й фізичне, зрештою,

вона сприяла національному самоутвердженню. Всі ці ознаки виокремлювали сокільську систему з-поміж інших наявних на той час систем фізичного виховання. Юнаки й дівчата в однакових одностроях навчалися сокільській гімнастиці за певною схемою, виконували її під музичний супровід, а віталися і зверталися один до одного за встановленими правилами. Обов'язковим елементом діяльності сокільських товариств було відкриття при них бібліотек, протипожежних груп, театральних співових гуртків, оркестрів тощо. Проте одним із завдань чеського «Сокола» було навчання гімнастичних вправ. Усі вправи сокільської гімнастики поділялись на чотири групи: 1) вправи на гімнастичних снарядах (перекладина, кінь, бруси) та з предметами (палиці, булави, хустини, макети зброї для юнаків та ін.); 2) вправи без спорядження; 3) групові вправи (акробатичні вправи); 4) бойові вправи (елементи фехтування, боротьби тощо) [7, с. 63].

Періодично в Празі проводилися сокільські здвиги – масові сокільські свята. Судячи з того, як зростала кількість учасників цих заходів, можна впевнено стверджувати, що сокільська ідея в Чехії набувала дедалі більшого поширення [8, арк. 12]. Так, у I Всесокільському здвигу, проведеному в 1882 р., взяло участь 720 гімназистів, а учасниками V Всесокільського здвигу, який проходив у Празі, вже стало 20 тис. членів сокільських товариств. Станом на 1909 р. у 700 чеських товариствах уже налічувалось 75 тис. членів. Скрізь – від найменшого містечка й до великого міста – чехи говорили: «Що не чех – то сокіл» [9, с. 7]. «Наша робота наблизиться до досконалості лише тоді, – наголошував М. Тирш, – коли не буде жодного заселеного слов'янами пункту, де би не було «Сокола»! Від нашої роботи залежить майбутнє нашого народу... Ми не хочемо бути матеріалом-добрином для інших культур, нам хочеться жити вільно в благородному змаганні з іншими народами... летіти просто, впевнено й сміливо з девізом: «Зі щитом або на щиті!» [10, с. 4].

Варто зазначити, що організатори українського «Сокола» запозичили ідеали чеських «Соколів», гаслом яких було «Гартуймося! Одиниця ніщо –

цілісність усе! На думці – Батьківщина, в серці – відвага, у раменах – сила» [11, с. 100].

Як уже зазначалося, чеський сокільський рух відіграв важливу роль у консолідації чехів задля створення незалежної держави. Саме з сокільських лав вийшло чимало видатних політичних, військових і державних діячів, як-от: міністр військових справ Франтішек Удржаль, генерали Станіслав Чечек, Войтех Клецанда, голова парламенту Франтішек Томашек, президент Республіки Томаш Масарик і перший прем'єр-міністр незалежної Чехословаччини Карел Крамарж. В одному з листів до фундатора сокільського руху Йосифа Шейнера Томаш Масарик писав: «Не забуваю ніколи про «Соколів» і їхні завдання. Слідкую з величезною зацікавленістю за розвитком спорту й фізичного виховання» [1, с. 32]. «Пробуджуючи в кожній одиниці віру в себе, сокільство не лише внесло в чеську душу нову силу і твердість, воно примусило чеський народ до добровільної дисципліни і зміцнило народну самосвідомість», – зазначав у своїх спогадах організатор чеського сокільського руху М. Тирш [10, с. 5].

2.2. Діяльність польських сокільських товариств у Галичині наприкінці XIX ст.

Історія польського сокільства тісно пов'язана з західноукраїнськими землями. Після жорстокого придушення російським царизмом польського повстання за незалежність 1863 р. польський визвольний рух переживав скрутні часи. Однак польська студентська молодь не скорилася і закликала піднімати національний дух шляхом оздоровлення й зміцнення тіла («здоровий дух у здоровому тілі») [12, арк. 33]. Засновники польського сокільства, щоб передати молоді національно-визвольні традиції, волю польського народу до боротьби за незалежність, взяли своїм духовним наставником Тадеуша Костюшка. За прикладом чеського «Сокола» в Польщі з 1867 р. починають створюватися гімнастично-спортивні товариства «Сокіл».

Слід зазначити, що, згідно з реформами 1867 р., Австро-Угорська імперія надала польській шляхті в Галичині значні привілеї в усіх сферах суспільно-політичного життя, і адміністрація галицького краю опинилася під цілковитим польським контролем, зазнаючи тотальної полонізації. Один із сучасних українських дослідників гімнастично-спортивних організацій Галичини Б. Трофим'як у своєму монографічному дослідженні наголосив, що польський сокільський рух, який виник у Львові, став одним із головних чинників полонізації та колонізації західноукраїнських земель, санацій і пацифікацій [13, с. 71]. Із таким твердженням можна погодитися лише частково, адже архівні джерела свідчать про те, що польські сокільські організації були здебільшого орієнтовані на консолідацію поляків задля відновлення польської державності [14, арк. 2 зв].

Засновниками польського «Сокола» були Клеменс Жукотинський і Людвік Гонтельталь. На час створення польського «Сокола» у його складі налічувалося 125 членів, а в 1892 р. він об'єднував понад тисячу активних учасників [15, р. 15]. Цікаво, що перше сокільське товариство у Львові було сформоване переважно з представників польської інтелігенції [15, р. 15].

Статут польського «Сокола» передбачав: «...Виховання духу взаємодопомоги серед членів.., послуху і карності через проведення спортивних занять, влаштування публічних свят і заходів» [6, с. 68]. На думку організаторів польського сокільського руху, ці заходи мали підготувати поляків до майбутньої боротьби за відновлення власної державності, втраченої внаслідок трьох поділів Польщі (1772,1793,1795 рр.) [16, арк.5 ; 17, арк. 73]. Варто зазначити, що до 1884 р. польський «Сокіл» діяв лише у Львові і тільки згодом почали виникати його осередки по всій Галичині [18, арк. 9]. Так, станом на 1909 р. у семи округах Західної України функціонувало 150 польських товариств, які налічували 20 тис. членів [13, с. 72]. Слід зауважити, що з 1895 р. польські жінки отримали можливість ставати членами сокільських товариств.

Із квітня 1881 р. польський «Сокіл» у Львові почав видавати свій щомісячний друкований орган «Гімнастичний путівник», першим редактором якого був П. Жулинський. До 1884 р. він виходив накладом 650 примірників, наступного року наклад збільшився до 1 тис. екземплярів, а вже в 1907 р. сягнув 20 тис. примірників [13, с. 125]. Це свідчить про те, що сокільський рух порівняно швидко набув широкої популярності на теренах Галичини. У часописі висвітлювалася організаційна діяльність товариств, друкувалися звіти про їх матеріальний стан, а також публікувалися звернення про надання допомоги на потреби сокільства.

У передових директивно-інструктивних статтях наголошувалося, що обов'язком кожного чинного члена польського «Сокола» повинна бути турбота про фізичне й духовне здоров'я, вживання виключно польської мови, підтримання передусім польського промислового виробництва, поширення сокільської ідеї як засобу відродження народу [3, с. 143]. Значна увага приділялася питанням військового вишколу членів «Сокола». Із 1912 р. поляки почали створювати сокільські дружини, завдання яких полягало в мілітарному вихованні молоді [20, арк. 2; 21, арк. 1].

Товариства функціонували виключно на пожертви меценатів. Приміром, сокільський часопис «Гімнастичний путівник» повідомляв, що в липні 1914 р. польський посол і промисловець З. Левковський подарував товариству «Сокіл» кілька одноповерхових будинків у м. Пустомитах і надав готівкові кошти для потреб товариства [22, арк. 74; 23 с. 2940].

Діяльність у Львові польського «Сокола» й поширення сокільських ідей за допомогою спеціалізованого часопису «Гімнастичний путівник» сприяли появі нових товариств в інших містах Східної Галичини. 5–6 червня 1892 р. у Львові на честь 25-річчя польського «Сокола» відбувся перший публічний виступ польських «Соколів» під проводом Жагоди Крувчинського [15, р. 15]. Варто зауважити, що на цей захід із Праги приїхали і представники чеського спортивного руху на чолі з доктором Шнайдером. Це, за свідченням тогочасної преси, справило велике враження на українське суспільство. Празькі «Соколи» були в однакових одностроях, з однаковими відзнаками й розмовляли рідною мовою. Українську молодь Східної Галичини неабияк зацікавила діяльність чеських і польських гімнастично-спортивних сокільських товариств; для учасників виступу навіть влаштували концерт хору «Боян» [11, с. 99]. Тому можна впевнено стверджувати, що саме чехи й поляки підштовхнули молодих українців Східної Галичини до заснування українського «Сокола». Це підтверджують також і українські періодичні видання кінця XIX – початку XX ст. [19, с. 22].

Звичайно, такі спільні польсько-чеські сокільські маніфестації відіграли значну роль у зацікавленні поляків у спортивних товариствах «Сокіл» і сприяли виникненню польських сокільських осередків не лише в різних містах Західної України, але й на польських етнічних територіях. Так, у 1884 р. було відкрито філію польського «Сокола» в Станіславові й Тарнові; 1885 р. – Тернополі, Коломиї, Кракові, Перемишлі, Вроцлаві; 1891 р. – Рогатині й Бродах; 1892 р. – Бережанах, Золочеві, Чорткові; 1893 р. – Збаражі; 1894 р. – Бучачі та інших містах. У 1894 р. функціонувало 46 польських сокільських товариств, а за два роки їх налічувалось уже 70 [24,

арк. 1; 25, с. 16]. Варто також зазначити, що починаючи з 1888 р. польські сокільські товариства створювались за межами Галичини й етнічної Польщі – в Австрії (за ініціативою Тадеуша Романовича), Німеччині (за ініціативою Бернарда Хшановського), Америці та в ін. країнах [26, с. 210]. Уже згадуваний нами львівський часопис польського сокільства «Гімнастичний путівник», який до 1884 р. виходив накладом лише у 650 примірників, з квітня 1896 р. став офіційним друкованим органом усіх польських «Соколів». Отож зі збільшенням зацікавленості діяльністю польського сокільства зростав і його наклад [25, с. 16].

Таким чином, на прикладі польського сокільства прослідковується загальна картина зростання авторитету й чисельності сокільських товариств серед інших слов'янських народів. У перші десятиліття існування польське сокільство, як і чеське (1862 р.), словацьке (1863 р.), хорватське (1863 р.), стало частиною культурно-просвітницького й національно-визвольного руху в Австро-Угорській імперії. Саме завдяки цьому сокільство швидко стало поширеним і вагомим явищем у суспільному житті.

Характерною особливістю польського сокільства було те, що до нього залучалось і українське населення Східної Галичини, що до певної міри сприяло колонізації українців.

Варто підкреслити, що наприкінці XIX ст. яскравими подіями слов'янського сокільства були Всеслов'янські сокільські здвиги [27, р. 74]. На ці величні масові свята з'їжджалися «Соколи» з різних країн і різних національностей. У Празьких здвигах на початку XX ст. брали участь чеські, хорватські, болгарські, польські, російські «Соколи», а також делегації українських сокільських організацій. І, як уже зазначалося, хоч перші українські осередки товариства «Сокіл» виникли значно пізніше, ніж у інших слов'янських народів, українці щиро захопилися сокільською національно-визвольною ідеєю. Як стверджував в одній зі своїх статей Михайло Грушевський: «...і в українській минувшині знайшлося багато такого, що духом своїм, своєю ідеєю дуже близьке було чеському сокільству» [28, с. 6].

2. 3. Зародження українського сокільського руху.

Ідея про те, що українську молодь необхідно виховувати через засоби фізичної культури, зародилася в середовищі української інтелігенції. І сталося це не порожньому місці. За складних соціальних умов, беручи до уваги проблему національної бездержавності українців, «відродити широкі маси селянства й виховати нове сильніше покоління могла тільки руханка» писав Т. Франко [29, с. 23]. Саме тому відомий український громадський діяч В. Нагірний із 70-х рр. XIX ст. став поширювати сокільські ідеї серед українців Східної Галичини [30, арк. 1].

Значну роль у створенні українських сокільських товариств відіграли студентські товариства «Ватра» й «Академічне братство», які виникли у Львові наприкінці XIX ст. Активними їх членами були С. Яричевський, Б. Лепкий, В. Лаврівський, В. Нагірний. Саме ці люди стояли коло джерел створення українського «Сокола». Так, В. Нагірний, ознайомившись із швейцарським досвідом організації протипожежних товариств, у 1886 р. у часописі «Батьківщина» опублікував статтю «Працюймо, а Бог нам допоможе!», в якій закликав до створення «пожежно-руханкових товариств задля збереження селянських господарств» [6, с. 23]. Свою увагу саме на протипожежній діяльності він зосередив тому, що наприкінці XIX ст. в населених пунктах Галичини кількість пожеж щороку збільшувалась на 30–35 % [31, с. 35], а державна пожежна охорона зі своїми обов'язками справлялася лише частково.

Варто зазначити, що місцева адміністрація вкрай негативно ставилася до спроб українців створити сокільські товариства [32, арк. 16]. Це й не дивно, адже здебільшого саме з етнічних поляків формувалася чиновницький апарат у Галичині. Як зазначав у своїх спогадах В. Нагірний: «Зладив я та оголосив друком відповідний статут (1887 р.) і невеличку інформацію, як братися до їх заснування. Я заснував таке товариство в громаді Рудно коло Львова. Намісництво прийняло цей статут до затверджуючої відомости і на цьому статуті заснувалося кілька таких товариств у нашому краю. Д-р

Альфред Згурський, директор Краєвого Банку і начальник львівської «Стражи охотнічей», попросив мене, щоб я дозволив йому перекласти цей статут на польську мову, на що я згодився, і сталося таке, що намісництво прийняло статут, переможений на польську мову, а руський, уже раз, як вище згадано, прийнятий, систематично відкидало. Внаслідок цього припинилася організація Огневих сторожей (державна протипожежна служба – Авт.) по наших селах» [33, с. 44]. Тобто українські гімнастично-спортивні товариства «Сокіл» створювались лише як молодіжні товариства для допомоги державній пожежній службі у гасінні пожеж. Ні на які інші види діяльності вони не отримували дозволів.

Перше українське протипожежне товариство «Сокіл» було створено в 1891 р. за сприяння Кліма Жмури і Павла Думка в селі Купчинах на Тернопільщині [30, арк. 1].

Що ж до Львова, то тут процес створення українських сокільських товариств відбувався вкрай повільно. В. Нагірний і В. Лаврівський активно просували ідею заснування українського «Сокола» у Львові, однак українське населення міста не розуміло, як спортивне сокільське товариство може активізувати громадську роботу. Українці Галичини не знали, що в Німеччині ще з 1811 р. існували гімнастично-спортивні товариства, які сприяли патріотичному пробудженню німецького народу й зростанню його громадської активності. «Тодішнє наше громадянство прямо обидилося, розгнівалося на «нарваного» Лаврівського, почувши про його заходи коло оснований руханкового товариства, кплячи собі з його сфіксованої ідеї, та милосердячись над безталанним ширителем сокільської думки. Нащо нам «Соколи»? – питали одні. – Хіба ми поляки, чи чехи, щоби забавлятися такими дурницями? То що іншого поляки, мають гроші, мають силу, то треба їм і «Соколів»!..» – так вважала більшість львів'ян-українців [25, с. 20; 13, с. 76].

Певні зрушення у Львові почалися в 90-х рр. XIX ст. 17 липня 1892 р., через місяць після від'їзду чеських «Соколів» зі Львова, в залі Народного

Дому у Львові відбулися збори під головуванням учителя гімнастики Бучацької гімназії Онуфрія Геціва [34, с. 20]. У роботі зборів брали участь В. Лаврівський, І. Кулачковський, студент філософського факультету Львівського університету С. Яричевський. Збори відкрив В. Кулачковський. У своїй промові він наголосив на тому, що українська нація закута в залізні кайдани, які нелегко розірвати і «нам треба залізної сили і тому мусимо набрати такої сили, а тоді півнемо кайдани (...). Бракує нам товариства, що вчить розвивати силу кожного українця зокрема. Лучити українців разом, щоб була велика непереможна сила. Таке товариство маємо заснувати» [35, с. 5].

На засіданні Загальних зборів В. Лаврівський запропонував затвердити назву новоутвореного товариства. Обирали з-поміж кількох назв: «Січ», «Львівська Січ», «Галицький Лев», «Руський Лев», «Український Лев». Більшість учасників схилилася до назви «Січ», оскільки вони мріяли, що сокільські товариства продовжать діяльність українського козацтва. Крім того, вважалось, що чимало місцевих українців були нащадками козаків, які оселилися на західноукраїнських землях після ліквідації Запорозької Січі. Люди ще добре пам'ятали свій родовід. Однак В. Нагірному й В. Лаврівському вдалося переконати членів Загальних зборів і, взявши за основу всеслов'янську сокільську ідею, назвати новоутворене товариство «Соколом» [36, с. 188]. Було також досягнуто компромісного рішення. Так, у статуті організація офіційно називалася «Соколом», але якщо керівники місцевих філій хотіли називати себе січовиками, а свої товариства «Січами», то керівництво львівського «Сокола» мало лояльно ставитися до цього [37, арк. 4; 11, с. 100].

Варто зазначити, що організатори українських сокільських товариств перейняли від чеського «Сокола» ідеї національної єдності, прагнення до свободи, державної самостійності, культурного розвитку, фізичного виховання молоді, бажаючи підвищити рівень національної свідомості українців. Львівський «Сокіл» В. Нагірного й В. Лаврівського прагнув до

активізації й консолідації української нації. Організатори українського сокільського руху відкидали класові, станові й конфесійні відмінності між його членами й намагалися виховати справжніх українських патріотів і борців за українську державність. В. Лаврівський дещо змінив і розширив патріотичне гасло чеських «Соколів» «Гартуймося! Одиниця ніщо – цілісність усе! На думці – Батьківщина, в серці – відвага, у раменах – сила!». Патріотичні гасла українського «Сокола» звучали так: «У здоровому тілі здорова душа!», «Всі за одного і один за всіх!», «Все вперед!», «Не плачем, а мечем!», «Не лебедіти, а працювати!», гімн українських сокільських товариств закликав: «Боротись будемо, Соколи всі ми, за нашу святу Україну!», а кредо проголошувало: «Міцне й суцільне зосередження гармонійно зрізничкованого суспільства – нації» [38, арк. 16].

Спираючись на засади національно-визвольної боротьби слов'янських народів, у 1892 р. В. Нагірний і В. Лаврівський розробили статут українського «Сокола», головне завдання якого полягало в «побудові соборної України, яка б не зазнавала національного, політичного й духовного гноблення» [39, арк. 3] (див. додаток 1). Зосереджуючи свою діяльність на фізичному вихованні, провідники українського сокільського руху прагнули «розбудити і плекати в громадянстві рухливість, товарицькість, народну свідомість за поміччю руханки, змагу (спорту – Авт.), руханкових ігор і забав пласту, мандрівництва», а протипожежною діяльністю хотіли виховати «єдність і послух, витривалість і почуття обов'язку» [40, арк. 2].

Однак чиновники Галицького намісництва довго не затверджували статут українського сокільського товариства. Двічі поляки відхиляли його, хоч це був практично дослівний переклад чеського статуту, яким користувалися і польські товариства в Галичині, і товариства в інших слов'янських країнах [39, арк. 4]. Лише 26 липня 1893 р. австрійське міністерство внутрішніх справ (наказ № 18026) і 3 серпня 1893 р. (наказ № 62583) Галицьке намісництво нарешті затвердили статут українського

гімнастично-спортивного товариства «Сокіл» [42, с. 23]. Попри всілякі перепони австрійської адміністрації та її польських чинників 11 лютого 1894 р. у Львові в будинку «Руської Бесіди» відбулись I Загальні збори членів товариства «Сокіл». Вважається, що саме цього дня почалася історія організованого українського сокільського руху на західноукраїнських землях.

Щоправда, цей процес був доволі складний і тривалий. Так, якщо інші слов'янські народи практично відразу підхопили сокільські державотворчі ідеї, то серед галицьких українців вони були популярні лише в середовищі інтелігенції. Щодо Наддніпрянської України, то самодержавний режим Російської імперії, до складу якої входила ця територія, спершу взагалі заборонив сокільський рух [43, арк. 11; 44, арк. 6]. У Російській імперії сокільські організації офіційно почали існувати лише з 1907 р. [45, арк. 3; 46, арк. 1-2], однак починаючи з 1922 р. більшовицький режим їх спочатку заборонив, а потім цілковито знищив [5, с. 19].

Зародження сокільського руху на Наддніпрянщині описував один із галицьких спортивних діячів, член українського «Сокола» Степан Гайдучок: «Щойно з р. 1907 постають на наших землях під Росією з ініціативи чеха-учителя «Віхри» (молодіжне товариство – Авт.) російські руханкові товариства «Сокіл». До тих товариств належать й українці, які з 1912 року де-не-де (Київ, Одеса) творять всередині тих товариств свої гуртки (сталосся це під впливом галицьких «Соколів»)» [47, с. 21]. Про сокільський рух у Наддніпрянській Україні писав і Тарас Франко: «Від німців і чехів стали переймати гімнастику потрохи й українці. На жаль, ніде не виступала вона в національній формі. Всі гімнастичні товариства й спортові кружки були московські, хоча переважали в них місцеві – як руські люди... Під обухом царату існування українських руханкових і змагових товариств «Січей» чи «Соколів» було зовсім неможливе» [48, с. 12]. Тому якщо на Наддніпрянщині подекуди й створювалися сокільські товариства, то національно-визвольну ідею М. Тирша, покладену в їх основу, Російська імперія перелицьовувала на свій кшталт. Сокільську ідеологію вона використовувала лише для

«об'єднання народів Російської імперії в єдине ціле задля блага й міцності великої слов'янської держави» [5, с. 38]. Тобто російські великодержавні діячі навіть не розглядали питання про свободу й незалежність слов'янських народів.

Радянська влада, яка хоч і підтримувала думку про необхідність фізичного виховання, цілковито відкидала існування «буржуазного», як вважали більшовики, сокільського руху, що суперечив засадам комуністичної ідеології. Тому на Наддніпрянщині сокільський рух був не дуже виразний і малопомітний.

Висновки до розділу

Зародження сокільського руху в Австро-Угорській імперії у 60-х рр. XIX ст. було однією з форм супротиву поневолених народів урядовому тиску. Серед багатонаціонального населення Австро-Угорської монархії першими на шлях визвольної боротьби виступили чехи, створивши численну мережу сокільських товариств. Поява сокільського руху в Австро-Угорщині була зумовлена в першу чергу революційними подіями 1848–1849 рр. та крахом феодальної системи, що сприяла посиленню національно-визвольної боротьби чехів за автономію, а згодом – незалежність.

Чеський сокільський рух другої половини XIX – початку XX ст. відіграв важливу роль не лише в консолідації чехів задля боротьби за державну незалежність, але і вплинув на інші народи Австро-Угорської імперії, які прагнули створити власні держави. Це стосується і українців Галичини. У празьких здвигах брали участь хорватські, болгарські, польські, російські й українські «Соколи». І хоч перші українські осередки товариства «Сокіл» виникли дещо пізніше, ніж у решти слов'янських народів, українці щиро пройнялися сокільською національно-визвольною ідеєю. І можна сміливо стверджувати, що це було не випадковим явищем, а органічною складовою загальнослов'янського історичного процесу.

Польські молодіжні товариства «Сокіл» були також причетні до поширення сокільських ідей на західноукраїнських землях. Завдання, цілі й діяльність польських сокільських товариств, які з 1867 р. існували у Львові, неабияк зацікавили українців Галичини та вплинули на зародження українського сокільського руху наприкінці XIX ст., а ідеї державотворення були покладені в основу українського товариства «Сокіл». Можна впевнено стверджувати, що саме поляки підштовхнули українців до заснування власного «Сокола». Це підтверджують і українські періодичні видання кінця XIX – початку XX ст. [16, с. 22]. Так, Галичина помітно вирізнялася серед інших українських земель тим, що незважаючи на століття польського, а

згодом, австрійського володарювання, її мешканці значною мірою зберегли українську національну свідомість. Населення Галичини в умовах ліберальної європейської монархії Габсбургів мало більше можливостей облаштувати своє національне життя, ніж українці Наддніпрянщини.

Кінець XIX ст. в Галичині знаменувався піднесенням національно-культурного життя серед української людності. Однією з особливостей цього процесу було те, що важливою складовою культурного, національного й політичного життя став молодіжний спортивно-гімнастичний рух, насамперед сокільський.

Масовість сокільського руху забезпечувалась і тим, що українське сокільство базувалося на національній основі. Діяльність сокольських товариств була плідно поєднана з національною ідеєю та з ідеєю української державності. Тому не дивно, що у середовищі «Сокола» консолідувалася передова українська молодь, молода українська інтелігенція та церковні діячі. Не випадково, що у скрутні хвилини воєнних подій за українські національні інтереси виступала молодь, яка пройшла фізичний і духовий вишкіл у сокільських та інших молодіжних товариствах Галичини.

Масовий сокільський рух напередодні Першої світової війни справив значний вплив на громадське, культурне, просвітницьке життя слов'янських народів Австро-Угорської імперії. Військова спрямованість в діяльності сокільських товариств теж була однією з особливостей сокільського руху. Використовуючи засоби фізичної культури, сокільство пробуджувало в поневолених народів національну свідомість і сприяло вихованню фізично сильного й духовно здорового покоління.

Отже, сокільство – явище, що виникло на чеських землях і завдяки своєму національно-культурному спрямуванню наприкінці XIX – початку XX ст. поширилось серед багатьох слов'янських народів. Масовий сокільський рух, який набув особливих масштабів напередодні Першої світової війни, став важливою віхою в громадському, культурному, просвітницькому житті слов'янських народів. Варто зазначити, що чеські й

польські сокільські організації відіграли неабияку роль у поширенні сокільських ідей серед українців, а їхні ідеї державотворення лягли в основу українського сокільського руху. Завдяки наполегливій праці В. Нагірного й В. Лаврівського вдалося створити перше українське молодіжне товариство «Сокіл» у Львові і тим самим сприяти активізації й консолідації українців наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. для боротьби за державність.

Список використаних джерел та літератури до розділу:

1. Цит. за: Акинтьевский Ю. Сокольство, его идея, развитие и организация / Ю. Акинтьевский. – Прага: Хутор, 1922. – 32 с.
2. Кун Л. Всеобщая история физической культуры и спорта. Перевод с венгерского / Л. Кун // Под. общ. ред. В. В. Столбова. – М.: Радуга, 1982. – 282 с.
3. Папенко Є. Зародження чеських і польських сокільських організацій в Австро-Угорській імперії у другій половині ХІХ ст. та їхній вплив на створення українського «Соколу» / Є. Папенко // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя: ЗНУ, 2015. – Вип. 43. – С. 140-144.
4. Červinka V. U kolébky Sokola: Vzpomínky účastníkovy / V. Červinka. – Praha: Šolc a Šimáček, 1920. – 105 s.
5. Памятка Русского Сокола / Составил В. М. Ткачев. – Белград: Издание Просветительного комитета Союза Русского Сокольства, 1934. – 98 с.
6. Гуйванюк М. Січовий рух у Галичині й Буковині (1900-1914 рр.) / М. Гуйванюк. – Чернівці: Зелена Буковина, 2009. – 254 с.
7. История физической культуры и спорта: Учебник для студентов институтов физ культуры / Под ред. В. Столбова. – М.: Физкультура и спорт, 1983. – 128 с.
8. Державний архів Львівської області (ДАЛО), ф. 350, оп. 1, спр. 2994. – Копія повідомлення Намісництва Чехії Галицькому намісництву про всеслов'янський з'їзд студентів у Празі і агентурні донесення про нагляд за його учасниками (15 травня – 17 жовтня 1908 р.). – 21 арк.
9. Россия и Сокольство: докл., читанный на сокольском празднике 2-го мая 1909 г. в залах Дворянского собрания в Петрограде. – СПб.: Б. в., 1909. – 16 с.
10. Тырш М. Наша задача, наш путь, наша цель / М. Тырш. – Прага: Б. г., 1948. – 40 с.

- 11.Леник В. Українська організована молодь (молодіжні організації від початків до 1914 р.) / В. Леник. – Львів: Б. в., 1993. – 181 с.
- 12.ДАЛО, ф. 350, оп. 1, спр. 4918. – Повідомлення Міністерства закордонних справ та Міністерства внутрішніх справ Австрії про соціалістичний і національно-визвольний рух народів Австро-Угорщини і Росії (1877 – березень 1893 р.). – 54 арк.
- 13.Трофим'як Б. Гімнастично-спортивні організації в національно визвольному русі Галичини (друга пол. XIX – перша пол. XX ст.) / Б. Трофим'як. – Тернопіль: Економічна думка, 2001. – 696 с.
- 14.ДАЛО, ф. 350, оп. 1, спр. 4900. – Історична довідка про польські революційні і націоналістичні організації кінця XIX століття складена начальником відділу департаменту поліції полковником Климовичем (1 вересня 1909 р.). – 44 арк.
- 15.Polak E., Huzarski M. Participation of Members of Polish Gymnastic Society «Sokol» in Rzeszow in Polish and International Sokol Slets until 1939 / E. Polak, M. Huzarski // Prace naukowe Akademii im. Jana Dugosza w Czestochowie Kultura Fizyczna 2014, t. XIII, nr 1. – P. 13-28.
- 16.ДАЛО, ф. 350, оп. 1, спр. 2494. – Листування з Галицьким намісництвом, Бродівським повітовим староством та іншими установами про зневаження австрійського державного прапора членом польської організації «Сокіл» (1892-1897). – 14 арк.
- 17.ДАЛО, ф. 350, оп. 1, спр. 4848. – Листування з Галицьким намісництвом, Державною прокуратурою у Львові про діяльність соціалістичних організацій, конфіскації революційної літератури, зародження націоналістичного руху та з інших питань (16 листопада 1882 – 22 січня 1883 рр.). – 125 арк.
- 18.ДАЛО, ф. 350, оп. 1, спр. 2888. – Листування з Галицьким намісництвом про політичну діяльність студентських організацій і груп (13 січня – 17 грудня 1906 р.). – 19 арк.

19. Животко А. Історія української преси: Навч. посібник для студентів факультетів журналістики вищих закладів освіти / А. Животко. – К.: Наша культура і наука, 1999. – 368 с.
20. ДАЛО, ф. 350, спр. 3460. – Листування з Галицьким намісництвом про військові змагання польських воєнних організацій «Сокул» і «Скаути», про скарги сезонних робітників-емігрантів на важкі умови праці в Румунії та інші документи (17 березня 1913 – 16 січня 1914 р.). – 18 арк.
21. ДАЛО, ф. 350, спр. 3273. – Газетна стаття про з'їзд Союзу польської молоді (15 січня 1912). – 1 арк.
22. ДАЛО, ф. 350, спр. 3269. – Листування з Галицьким намісництвом і Дирекцією поліції у Кракові про діяльність польських організацій «Знич», «Кузниця», «Звензек стшелецькі» та інших, що мали на меті відновлення незалежності Польщі (30 січня 1912 – 13 липня 1914 р.). – 77 арк.
23. Енциклопедія українознавства: Словникова частина / Під ред. В. Кубійовича. У 10 т. – Т. 8. – Париж - Нью-Йорк: Молоде Життя, 1976. – с. 2800-3200.
24. Центральний державний історичний архів України (ЦДА України), м. Львів, ф. 312, оп 1, спр. 79. – Листування з приватними особами про надання статусу товариства (1901-1934 рр.). – 13 арк.
25. Вацеба О. Нарис з історії західноукраїнського спортивного руху / О. Вацеба. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1997. – 230 с.
26. Krokosz P. Polskie towarzystwo gimnastyczne «Sokol» w Wieliczce w latach 1892-1939 (1948) / P. Krokosz // Петербургские славянские и балканские исследования. – СПб., 2015. - Вып. 1. – С. 208-222.
27. Gajdos A., Provaznikova M., Bednar K. and Banjak J. Stephen. Sokol slets – the essence of gymnastics in czechoslovakia, czech and slovak republic (celebrating 150 years of gymnastics) / A. Gajdos, M. Provaznikova, K.

- Bednar, J. Stephen Banjak // *Science of Gymnastics Journal*. – Vol. 4 Issue 3. P. 73-82.
28. Грушевський М. Сучасне сокільство й наука нашої минувшини / М. Грушевський // *Громадський вісник*. – 1923. – 17 січ., Ч.12. – С. 6.
29. Франко Т. Історія й теорія руханки / Т. Франко. – Коломия-Львів: Накладом «Сокола батька», 1923. – 200 с.
30. ЦДА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 12. – Історична довідка про заснування і діяльність товариства, складена Гакстеном (1906 р.). – 1 арк.
31. Карпинець І. Галичина: Військова історія 1914-1921 років / І. Карпинець // Упоряд.: Ф. Стеблій, Б. Якимович. – Львів: Видавничий дім «Панорама», 2005. – 376 с.
32. ДАЛО, ф. 350, спр. 4920. – Записки Устияновича Миколи і листи Міністерства закордонних справ з українського питання в Галичині (1890). – 56 арк.
33. Нагірний В. З моїх споминів / В. Нагірний. – Львів: Накладом Ревізійного Союзу Українських Кооператив, 1935. – 70 с.
34. Папенко Є. Роль та місце В. С. Нагірного у зародженні українського сокільського руху в Східній Галичині наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. / Є. Папенко // *Часопис української історії*. – К., 2015. – Вип. 31. – С. 19-23.
35. Боберський І. Українське сокільництво (1984–1939) / І. Боберський. – Львів: Накладом «Сокола-Батька», 1939. – 160 с.
36. Яричевський С. Мої спомини про «Сокіл» у Львові / С. Яричевський // «Сокіл-Батько»: Спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894-1994 / Упоряд. А. Благітка. – Львів: РВО «Основа», 1996. – С. 188 – 190.
37. ЦДА України, м. Львів, ф. 146, оп. 25, спр. 4715. – Лист Міністерству внутрішніх справ про затвердження статуту гімнастичного товариства «Сокіл» у Львові (1910 р.). – 7 арк.

38. ЦДІА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 19. – Відозви і повідомлення товариств 1902 – 1935 рр. – 47 арк.
39. ЦДІА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 4. – Спогади С. Яричевського про історію заснування товариства (25. IV. 1912 р.). – 6 арк.
40. ЦДІА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 1. – Статути товариства за 1892 р., 1906 р., 1929 р. – 16 арк.
41. ЦДІА України, м. Львів, ф. 146, оп. 25, спр. 222. – Прохання засновників товариства в м. Львові про затвердження статуту українського гімнастичного товариства «Сокіл» (1893 р.). – 13 арк.
42. Дацюк І. Виникнення українського спортивного товариства «Сокіл» та його діяльність наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття / І. Дацюк // «Сокіл-Батько»: Спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894-1994 / Упоряд. А. Благітка. – Львів: РВО «Основа», 1996. – С. 23 – 26.
43. Центральний державний історичний архів України (ЦДІА України, м. Київ), ф. 365, оп. 2, спр. 17. – Переписка с помісниками начальника и унтерофицерами временного жандармського управління военного генерал-губернаторства в Галиции. – 18 арк.
44. ЦДІА України, м. Київ, ф. 365, оп. 2, спр. 18. – Переписка с помісником начальника жандармського управління военного генерал-губернаторства в Галиции. – 8 арк.
45. ЦДІА України, м. Київ, ф. 365, оп. 2, спр. 20. – Переписка с военным генерал-губернаторством в Галиции. – 14 арк.
46. ДАЛО, ф. 350, спр. 3059. – Копія повідомлення Крайового президента у Чернівцях МВС Австрії про панславістський рух у Росії, Бесарабії та Буковині (12 березня 1909 р.). – 2 арк.
47. Гайдучок С. Зв'язки галицьких «Соколів» з наддніпрянцями перед війною / С. Гайдучок // Літопис Червоної Калини. - № 7-8 (липень-серпень). – 1937. – С. 21 – 24.

48. Франко Т. Розвій руханки серед українців / Т. Франко. – Львів: Накладом «Сокола батька», 1923. – 16 с.

Розділ 3. Діяльність українських молодіжних товариств «Сокіл» наприкінці XIX – початку XX ст.

3.1. Створення мережі сокільських товариств

Із перших днів створення у Львові українського «Сокола» організатори й прихильники сокільського руху намагалися донести до галицьких українців думку про необхідність виховати сильне молоде покоління, здорове фізично й духовно, і переконували всіх у тому, що саме в поширенні сокільських ідей – майбутнє української нації. «Вправи тілесні дуже корисно впливають на стан здоров'я фізичного, а посередньо і духовного», – підкреслював в одній із перших своїх робіт Володимир Лаврівський [1, с. 2]. Крім того, у статуті українського «Сокола», складеному в 1892 р. В. Лаврівським, наголошувалося, що головне завдання товариства полягало в «побудові соборної України, яка б не зазнавала національного, політичного та духовного гноблення» [2, арк. 2].

Як уже згадувалося в попередньому розділі, 11 лютого 1894 р. у Львові в залі «Руської Бесіди» на вул. Вірменській, 2 відбулися I Загальні збори українського гімнастично-спортивного товариства «Сокіл». У них взяли участь майже 90 осіб, що свідчило про зацікавленість широких верств суспільства новоутвореним молодіжним товариством і сокільським рухом. На порядку денному I Загальних зборів українського «Сокола» стояли такі питання, як обрання голови, заступників, головуючих секцій новоутвореного товариства, затвердження складу ревізійної комісії та вступ до членів товариства [3, с. 188]. В. Нагірний розпочав засідання з промови: «Ми зійшлися тут, щоб оснувати «Сокіл» і тим зробити один крок наперед на полі культурного розвою нашого... Наші товариства мають стати осередком, в котрих концентруватись мають всі верстви суспільності нашої» [4, с. 190].

Головою новоутвореного товариства «Сокіл» було обрано В. Нагірного, а його заступником став В. Лаврівський (прізвища всіх голів товариства «Сокіл» див. у додатку 2). Учасники зібрання одноголосно визнали, що львівський «Сокіл» стане товариством широкого культурного

спрямування, доступним усім, хто висловить бажання стати його членом [5, с. 191]. Демократичний характер діяльності «Сокола» підтверджує й аналіз усіх протоколів його засідань і Загальних зборів [6, арк. 51]. В. Нагірний вважав, що їхнє молодіжне товариство має стояти поряд із такими важливими й відомими на той час організаціями, як товариство «Просвіта», спілка «Народна торгівля», страхове товариство «Дністер» та ін.

Отож із лютого 1894 р. й розпочалась історія українського сокільського руху на західноукраїнських землях. Із закликом «Бодрімося!» новостворене товариство взялося до справ. Про його відкриття широко повідомляла тогочасна преса. Як підкреслив один із організаторів українського сокільства В. Лаврівський, чехи уважно стежили за розвитком українського сокільства й підтримували поширення сокільських ідей серед слов'янських народів. Так, перша публічна згадка про заснування українського «Сокола» з'явилася саме в чеському «Сокільському збірнику» («Sborniku sokolnim») в статті доктора Й. Шайнера «Наше гасло» («Nase hesla») [1, с. 3]. В українських періодичних виданнях зазначалося, що під час виборів першого голови товариства Євген Барвінський запропонував кандидатуру професора Володимира Шухевича, але той відмовився на користь Василя Нагірного – директора спілки «Народна торгівля» [7, с. 23].

Варто зазначити, що до сокільської ідеї прихильно поставилася передова академічна молодь і окремі представники галицької інтелігенції, оскільки вважали її перспективною і прогресивною. Українська молодь була в захваті від демократичності сокільської системи виховання, яка сприяла духовному й фізичному розвитку людини [8, с. 69]. Та й сама назва товариства – «Сокіл» – приваблювала й асоціювалася з сильним волелюбним птахом. Організатори сокільського руху пояснювали: «Сокіл – шляхетний птах, з бистрим зором і могутніми крилами, неперевершеною швидкістю лету, а в геральдиці виступає як символ сміливості, шляхетності та символ свободи і змагу» [5, с. 191].

Організатори українського сокільського руху наголошували: ««Сокіл» – це не лише тіловиховне товариство, але і засіб до пробудження народної свідомості та піднесення тілесної і духовної сили цілого народу» [9, арк. 3]. Кожен, хто вступав до українського «Сокола», складав присягу: «Прирікаю для добра Української нації, чесно і совісно виконувати свої обов'язки в українському сокільстві і повинуватися усім наказам Сокільській Старшині» [9, арк. 3].

У перші роки існування українського «Сокола» його активними членами стали Богдан Лепкий (згодом талановитий літератор), Іван Белей (редактор газети «Діло»), Юрій Тобілевич (син І. Карпенка-Карого), Осип Коциловський (згодом доктор теології), Ярослав Вінцковський (композитор), І. Крип'якевич (відомий історик), М. Шухевич (доктор юридичних наук, відомий адвокат) та ін. Пізніше до товариства «Сокіл» долучилися учні шкіл і гімназій та студентська молодь – сини І. Франка Тарас, Петро й Андрій, а також Степан Гайдучок, Михайло Рудницький, Олена Степанів, Роман Сушко та ін.

Загалом упродовж першого року діяльності членами товариства стала 121 особа, з них заняття відвідували 76 чоловік, а в 1896 р. кількість членів збільшилась до 194 осіб, серед яких 26 були ремісниками, купцями, адвокатами, службовцями, священниками (детальніше див. таблицю 1) [7, с. 23]. Як підкреслював М. Грушевський: «...у сфері освітній і народно-організаційній дав себе знати незвичайний розвій читалень «Просвіти» і товариств гімнастичних, т. з. «Січей» і «Соколів», які нечувано зворушили народні маси, розбудили в них бажання знання, освіти, інстинкти організації й солідарності» [10, с. 733].

Соціальний склад членів українського «Сокола» у 1896 р.

Таблиця 1

Соціальні групи	Кількісне представництво
-----------------	--------------------------

Студенти	72
Урядовці	50
Ремісники	26
Вчителі	16
Адвокати	10
Купці	8
Редактори газет	3
Поміщики	3
Священники	3
Лікарі	2
Серед усіх членів жінок	1

Перші засідання українського «Сокола» проходили в приміщеннях товариства «Зоря» або спілки «Народна торгівля», однак, починаючи уже з шостого, яке відбулося 15 березня 1894 р., вони проходили у власному приміщенні (за адресою: м. Львів, вул. Підвальна, 7) [11, с. 27].

У перші роки існування діяльність львівського «Сокола» зводилася здебільшого до організаційної й гімнастичної роботи. Найвищим органом товариства були Загальні збори [12, с. 90]. На зборах вирішували головні напрямки діяльності організації, обирали старшину й голову товариства. Сокільський старшина вирішував усі нагальні проблеми, а голова керував практичними справами. Загальні сокільські збори проходили на добровільних, демократичних засадах, колективно й відкрито. Варто зазначити, що 18 лютого 1894 р. на другому засіданні сокільських зборів

було ухвалено постанову про проведення з 1 березня перших занять із гімнастично-спортивної підготовки молоді [13, арк. 13].

На засіданнях вирішували й чимало інших важливих питань. Зокрема було розроблено процес прийому й виходу з членів товариства. Усі питання ухвалювалися на засіданні старшини «Сокола» загальним голосуванням.

Кожен учасник товариства щомісяця сплачував членські внески і отримував право тричі на тиждень відвідувати гімнастичні зали. Майно товариства складалося з пожертвувань, допомоги від різних організацій і установ, а також із прибутків, отриманих від проведення культурних заходів і спортивних змагань. 23 лютого 1894 р. старшина «Сокола» В. Лаврівський затвердив сокільський однострій коричневого кольору за проектом В. Гнаткевича [14, арк. 45], а Загальні збори товариства, проведені 11 березня 1894 р., ухвалили це рішення.

Уся робота у львівському сокільському товаристві проходила у комісіях із трьох–семи осіб. Протягом багатьох років назви комісій змінювалися, але за кожну галузь сокільської діяльності відповідала окрема комісія. Так, наприклад, у перший рік існування «Сокола» його діяльність «проводилась такими комісіями: «забавова» (проведення різноманітних вечорів), «гімнастичної термінології» (для створення і впровадження спеціальних термінів), «одягова» (для створення підручників і статутів для сільських і міських гімнастично-пожежних товариств), а також комісією, яка винаймала ділянку для товариства [15, с. 195]. Такий розподіл діяльності «Соколів» сприяв створенню мережі сокільських осередків. Упродовж 1902–1903 рр. було створено музичну секцію «Соколів», 1902 р. – жіночий руханковий відділ, існували протипожежні відділи, гімнастично-спортивні, театральні, хорові та ін. З часом окремі комісії «Сокола» перетворились на незалежні від сокільської організації інституції. Так, завдяки роботі музичної комісії «Сокола» у Львові було створено Вищий Музичний інститут, перші українські «Галантерійно-паперові Базари» у Львові, Станіславові, Стрию, «Українська Накладня Нот» у Львові, «Сокільський театр» тощо. За сприяння

й підтримки львівського «Сокола» в місті були засновані повітові кредитові кооперативи, серед яких і «Товариство кредитове урядників і священників» [11, с. 27].

Поступово в українського «Сокола» у Львові з'являлося дедалі більше прихильників. Як говорив один із літописців українського сокільства А. Омельчук, «Зачалася праця в новій станиці народної культури тіла і духа. Захоплення зразу було дуже велике, до «Сокола» вступали і молоді і старі, кожний старався дати йому свою поміч в міру своїх сил» [16, с. 185].

Діяльності товариства сприяли всі, хто розумів значення духовного й фізичного виховання і вбачав у львівському «Соколі» потужну національну структуру, а не лише осередок фізичного виховання. При львівському «Соколі» було навіть створено бібліотеку, яка містила велику кількість не лише українськомовних, але й іншомовних видань [12, с. 91].

Проте, попри активний розвиток українського сокільного товариства, на межі XIX–XX ст. у нього все ж виникли певні труднощі в організаційній діяльності. Про це можна зробити висновок, виходячи з кількості засідань Загальних зборів товариства. Якщо у 1894 р. було проведено 21 старшинське засідання, а в 1895 р. – 28, то починаючи з 1897 р. їх стало значно менше. Так, у 1898 р. відбулося лише сім старшинських засідань, а наступного року – на одне менше [17, арк. 9]. Це пояснювалося розбіжностями в політичних поглядах окремих діячів українського сокільства. Хоча львівський «Сокіл» декларував себе як позапартійну структуру, проте вже в перші роки в його лавах чітко виокремлювалися прихильники двох політичних течій: народовської і москвофільської. Наприклад, I Загальні збори львівського товариства «Сокіл» очолив помічник директора Бучацької гімназії затятий москвофіл Онуфрій Геців. Саме партійно-політичні суперечки призводили до виникнення непорозумінь усередині товариства. Особливо вони загострилися у 1897 р., коли народовці готувалися відзначати 50-річчя скасування панщини в Галичині [18, арк. 2], а москвофіли – 50-літній ювілей розбудови й відродження життя галицьких русинів [15, с. 196]. Ці протиріччя призвели до

того, що в червні 1897 р. голова сокільського товариства В. Нагірний заявив про складання своїх повноважень, проте формально виконував обов'язки очільника «Сокола» ще аж до початку 1900 р. Пізніше він згадував, що товариство народилося «в часі пробної консолідації партій народовецької та русофільської і з огляду на це члени об'єднаних партій взяли участь в заснуванні й веденні «Сокола» [19, с. 45-46].

Партійні незгоди особливо загострилися на одній із нарад представників усіх львівських товариств, коли В. Лаврівський від імені львівського «Сокола» заявив, що вони не святкуватимуть згаданий ювілей разом із москвофілами. Така позиція призвела до серйозних конфліктів всередині товариства й навіть до втручання поліції. Про конфлікт у «Соколі» повідомляло чимало українських і польських газет Львова [20, арк. 5]. Звичайно, всі ці суперечки, які тривали до початку 1900 р., не додавали популярності товариству.

На IX Загальних зборах В. Нагірного знову було обрано головою «Сокола», однак все керівництво перейшло до рук його заступника Романа Цеглинського [19, с. 46]. «Мене вшанувало товариство тим, що дало намалювати й вивісити мій портрет в залі засідань» — згадував згодом В. Нагірний [19, с. 47].

Так завершився перший етап становлення львівського товариства «Сокіл». У цей час його лави поповнило чимало молоді, яка підтримувала народовців. Серед них були В. Безкоровайний, І. Яримкевич, І. Сполітакевич, М. Левицький, О. Доманик, Д. Кучика й ін. Товариство поступово відновлювало свою активну діяльність. Так, 28 лютого 1901 р. за пропозицією доктора В. Мороза було прийнято звернення «до значніших Русинів Краю, щоб приступали в члени «Сокола», оскільки з огляду на бойкот «Сокола» членами старо-руські партії існування товариства є zagrożене і для того проситься щирих Русинів о численне вписування до «Сокола»» [16, с. 186].

На початку 1901 р. відбулися нові вибори керівництва сокільського товариства. На VIII Загальних зборах головою львівського «Сокола» було обрано Альфреда Будзиновського, а його заступником став Іван Боберський. Новообрана сокільська старшина усунула з товариства рештки «старорусинів» і відразу почала енергійно працювати в напрямку організації та розширення мережі своїх філій на західноукраїнських землях. Так розпочався новий етап в історії розвитку львівського товариства «Сокіл» — етап поширення сокільської ідеї серед широкого загалу.

За пропозицією А. Будзиновського в сокільських товариствах почали активно впроваджувати вправи, пов'язані з протипожежним навчанням, і створювати пожежно-руханкові філії «Сокола». Велику увагу в товаристві приділяли гімнастиці й різним видам спорту, зокрема велосипедному спорту (наколесництво), веслуванню, фехтуванню, лижному (лещетарство), ковзанярському й санному спорту, хокею (гаківка), баскетболу (кошиківка), волейболу (сітківка або відбиванка), боксу (стусан), туризму (мандрівництво), стрільбі. Слід зазначити, що таку термінологію розробив І. Боберський, який у жовтні 1908 р. очолив український сокільський рух [21, арк. 4]. 1 жовтня 1901 р. розпочалися навчання для членів учительського гуртка, тобто для тих, хто мав навчати молодь гімнастиці та спорту. Першими учителями були Степан Гайдучок, Петро і Тарас Франко, Євген Любич [6, арк. 30–31].

Щоб залучити до занять спортом якомога більше людей, у 1902 р. було створено «жіночий руханковий відділ» [22, арк. 1], а з 1903 р. при товаристві «Сокіл» існувала музична секція, яка згодом переросла у вищий музичний навчальний заклад [23, арк. 3]. Один із його засновників – Ярослав Вінцьковський – написав гімн для сокільських товариств «Соколи, Соколи, ставаймо в ряди!» (див. додаток 3) [24, арк. 40]. За ініціативи членів товариства проводилися різноманітні урочисті вечори з нагоди пам'ятних історичних дат, готувалися концерти, ставились театральні вистави. У театральній секції, якою керував А. Будзиновський, розпочав свою

театральну діяльність Л. Курбас [25, с. 31]. Станом на 1904 р. львівське сокільське товариство нараховувало 11 секцій і комісій [13, арк. 13].

У 1904 р. заступник А. Будзиновського Д. Кучик підготував звіт про роботу львівського «Сокола» за 10 років. У ньому передусім ішлося про те, що діяльністю організації цікавляться представники різних верств галицького населення. Так, у звіті підкреслювалось, що членами товариства були 3 священики, 2 адвокати, 1 лікар, 3 директори інституцій, 34 приватні службовці, 30 державних службовців, 11 професорів університетів, 3 інженери, 1 орендар, 4 редактори, 2 народні вчителі, 24 студенти, 7 студентів «Львівської політехніки», два ветеринари, 3 художники, 5 промисловців, 4 ремісники, 7 друкарів, 4 купці, 3 писарі, 3 дяки і серед них 4 жінки [26, арк. 4].

На початку ХХ ст. товариство розвивалося швидкими темпами. Значну роль у цьому відіграв професор Іван Боберський, обраний заступником голови львівських «Соколів». Він добре знався на сокільському вихованні й доклав чималих зусиль для науково-методичного забезпечення діяльності товариства. За часів його керівництва сокільський рух на західноукраїнських землях набув найбільшого піднесення й розмаху. У 1902 р. були засновані сокільські товариства в Станіславові, Перемишлі, Коломиї; у 1903 р. – в Самборі, Чорткові, Тернополі; у 1904 р. – в Бучачі, Кутах, Бережанах, Золочеві. Про швидкі темпи поширення сокільства у Східній Галичині напередодні Першої світової війни говорять цифри: якщо в період із 1894 по 1901 рр. існувало лише одне гімнастично-спортивне товариство «Сокіл», то в 1904 р. їх було 170, а в 1914 р. – аж 974 [27, с. 87].

Як бачимо, на початку ХХ ст. кількість сокільських товариств збільшувалася з року в рік. Трохи менше нових осередків з'явилося лише у 1908 р., коли українська молодь Галичини зазнала політичних репресій після акції атентату М. Січинського на Галицького намісника А. Потоцького. Упродовж 1910–1911 рр. знову спостерігалось збільшення кількості новоутворених сокільських осередків. Передусім це було пов'язано з

підготовкою і проведенням Першого Всесокільського краєвого здвигу у Львові у 1911 р. [27, с. 87].

Варто підкреслити, що система сокільських товариств у Галичині створювалась від центру до периферії, тобто існував організаційно, кадрово, методично сильний центр, довкола якого поступово об'єднувались і йому підпорядковувались дрібніші структури — так звані «сокільські гнізда». Так, 1909 р. львівський «Сокіл» став центром українського сокільського руху у Галичині, отримавши назву «Сокіл-Батько». Його рішення й постанови стали обов'язковими до виконання усіма сокільськими, а також січовими філіями (деякі «Соколи» називали себе «Січами») [28, арк. 1-3]. Вони повинні були звітувати перед «Соколом-Батьком», виконувати отримані доручення й інструкції. Зв'язковою ланкою між «Соколом-Батьком» і периферійними осередками були обласні й окружні старшини (керівники сокільських осередків) [29, с. 70].

Як зазначалося вище, деякі сокільські товариства в округах називали себе «Січами», їх члени йменувалися січовиками, хоч насправді це були сокільські осередки, які підпорядковувались «Соколу-Батьку» [30, с. 102]. У таких осередках широко використовувались козацькі традиції. Навіть назви керівного складу осередків були змінені подібно до козацьких: кошовий, отаман, осавул, хорунжий, чотар, місточотар. Сокільські філії, що мали назву «Сокіл», складались з голови, містоголови, начальника, містоначальника, проводників вправ, заступників членів старшин та чотарів.

Значну роль у діяльності окружних сокільських товариств відігравали начальники (голови), а в «Січах» — отамани. На цю посаду обирали здебільшого тих, хто пройшов військовий вишкіл в австро-угорській армії. Голови звітували про гімнастичну й протипожежну діяльність своїх товариств «Соколу-Батьку», а за відсутності голови львівського «Сокола» мали право самостійно скликати Загальні сокільські збори. Головами українських сокільських осередків в округах були І. Мирон (Станіславів), С. Чикалюк (Тернопіль), Я. Пачовський (Жовква), М. Павлюк (Стрий), С.

Сіяк (Бучач), Г. Лех (с. Білий Камінь), І. Коссак (Чортків), Р. Шипайло (Коломия), Д. Старух (Самбір), В. Сінгалевич (Перемишляни), М. Бабин (Рогатин) та ін [13, арк. 8, 13].

Своє завдання львівський «Сокіл» вбачав у тому, щоб «ідею українсько-руського сокільства поглибити в нашій суспільності так, щоб патріотичні змагання «Сокола», замкнені досі на вузькому просторі столиці Льва, винести поза його межі геть аж по границі Сяну, Буга, Збруча і Карпат, щоб дати можливість стати в рядах сокільства не лиш громаді львівських русинів, але широким верствам нашої суспільності на провінції...» [31, с. 215-216]. Крім того, організатори українського сокільського руху наголошували, що молодіжне товариство «Сокіл» своєю діяльністю прагне «здобути злуку всіх земель України в одну державу» [32, арк. 7].

Варто зазначити, що міські й сільські сокільські осередки мали певні відмінності. Передусім різниця полягала в напрямку діяльності товариств. Так, міські осередки здебільшого зосереджувалися на гімнастично-спортивному вихованні молоді, тоді як сільські акцент робили на пожежно-руханковій діяльності.

12 жовтня 1905 р. за ініціативи А. Будзиновського коричневий сокільський однострій змінили на сірий. Відтепер члени українського «Сокола» праворуч на грудях нашивали широку синьо-жовту стрічку (7x8 см), на жовтому тлі якої чорними літерами вказувалася назва осередку.

Згодом усі члени товариства отримали право носити старшинські відзнаки залежно від функцій, які вони виконували. Цю постанову було ухвалено на Загальних зборах «Сокола-Батька» 20 вересня 1913 р. і вона була обов'язковою для всіх сокільських осередків [30, с. 103]. Це були опаски (нашивки) завширшки від 6 до 12 см, залежно від ступеня старшинства. Також опаски відрізнялися й за кольором. Так, голова, містоголова й заступники старшин носили опаски яскраво-червоного кольору, начальники, містоначальники, отамани, осавули, чотарі й місточотарі – яскраво-синього, хорунжі – білого, а члени контрольної комісії – яскраво-зеленого кольору.

Крім цього, на опаски нашивалися ще й чорні стрічки завширшки від 1 до 3 см відповідно до кількості старшинських функцій. Голова «Сокола-Батька» носив одну трисантиметрову смужку і з обох боків по дві смужки завширшки 0,5 см; містоголова й начальник «Сокола-Батька», а також голова й кошовий повіту носили три односантиметрові смужки, члени старшин «Сокола-Батька», вчителі вправ, хорунжі, члени контрольної комісії, отамани повітів, голови й кошові округів могли носити по дві односантиметрові смужки. Такі самі відзнаки мали полковники стрілецьких товариств, організованих у 1913 р. «Соколами» й «Січами» [33, арк. 1–4].

Якщо з якихось причин члени сокільських товариств не мали одностроїв, вони все одно мусили носити відзнаки місцевості й старшинства. Це були синьо-жовті стрічки з написом ««Сокіл» (або «Січ») у ... (місцевість)», перекинуті через плече [30, с. 103].

На початку ХХ ст. львівський «Сокіл» почав видавати різноманітні книжки-брошури. Так, 1904 р. побачили світ «Пожарництво» А. Щербовського й «Підручник ігор та забав» І. Боберського, а наступного року вийшли друком «М'ячеві ігри», «Їзда на лещетах», «Легка атлетика», «Підручник до англійських ігор» та ін. Щороку С. Горук видавав «Сокільський календар», започаткований ще 1895 р. В. Лаврівським, подаючи в ньому найважливіші дати та події з історії України. У 1909 р. за його ж редакцією вийшли брошури «Прилюдні вправи», «Ситківка», «Порадник для Соколів і Січей». І. Боберський також видав дві свої роботи: «Лавчина і Щєблівка» (1910 р.) й «Нові шляхи до тілесного виховання» (1911 р.).

Окрім цього з 1910 р. почали регулярно виходити двосторінкові додатки до газети «Нове слово» – «Сокільські вісти» й «Вісти з Запорожжя» (з 1910 р.), а з січня 1911 р. вони вже існували як самостійні місячники руханкових і пожежних товариств. Відтепер у них з'явився власний додаток – «Пластовий табір» [7, с. 25].

Отже, з обранням нового керівництва львівського «Сокола» почали масово виникати сокільські осередки на західноукраїнських землях. Статут львівського «Сокола» поширювався на всі сокільські осередки, проте залежно від форм і напрямів діяльності сокільських товариств статuti деяких «Соколів» відрізнялися. Наприклад, протипожежні «Соколи» створювали статuti своїх товариств відповідно до напрямку своєї діяльності [34, арк. 7]. Масовим український сокільський рух був у Стрийському, Львівському, Рогатинському повітах, де на початок 1911 р. налічувалось відповідно 49, 47 і 34 сокільські гнізда повітового підпорядкування [21, арк. 2].

За ініціативи І. Боберського було розроблено прапор українського сокільського товариства. Так, у 1904 р. він звернувся до адміністрації музею ім. Тарнавського у Чернігові з проханням надіслати кольорові фотокопії прапорів запорозьких козаків. Їх вартість становила 10 рублів [34, арк. 2]. Однак Григорій Коваленко, адміністратор Чернігівського музею, попросив не пересилати йому ці кошти, а передати їх як пожертвування до каси Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові на фонд літературної школи для української молоді.

Прапор намалював студент-практикант Паризької академії художників Олександр Зінов'єв. З одного боку на малиновому фоні прапора «Сокола-Батька» було зображено св. Архангела Михаїла з кличем «Борітеся! Поборете!», а з іншого боку на голубому тлі було намальовано жовтого лева, який спирався на жовту скелю, і написано девіз «Усі вперед! Усі враз!» [20, арк. 6, 13]. У травні 1911 р. сокільський прапор було пошито на одній із ліонських ткацьких фабрик. Уперше «Соколи» зі своїм стягом виступили 10 вересня 1911 р. на одному зі здвигів у Львові. Щодо гімну українських сокільських товариств, то його текст написала сокільсько-січова поетеса Константина Малицька (літературні псевдоніми Віра Лебедова, Чайка Дністрова), а музику до нього створив Дмитро Січинський. Пізніше текст гімну й музику переробив композитор і засновник музичного видавництва «Торбан» Ярослав Ярославенко (Вінцковський) [36, с. 14]. Вперше гімн

товариства «Соколи, Соколи, ставаймо в ряди!» пролунав 6 квітня 1901 р. на першому виступі львівського «Сокола».

Ідеологічною основою українського «Сокола» були 10 сокільських заповідей [37, арк. 2], які мусив знати кожен член. У них відображалися ідеали й прагнення товариства: національна ідея, християнський світогляд і мораль, єдність духу й тіла молодій генерації українців, здатних до самопожертви й нелегкої боротьби за державність України. Сокільські заповіді були сформовані майже відразу після утворення львівського товариства, проте надзвичайну популярність і підтримку серед українського населення Галичини здобули лише на початку ХХ ст., коли український «Сокіл» став масовою організацією.

Десять заповідей члена українського товариства «Сокіл»:

1. «Сокіл» – це символ свободи;
2. «Сокіл» – стремить – виховати здорове тіло і душею молоде покоління української нації;
3. «Сокіл» – це свідомий, карний, слухняний громадянин української нації;
4. «Сокіл» – вчиться – єдності, карності, послуху, стаючи у ряд;
5. «Сокіл» – слухає лише наказу своєї виборної старшини;
6. «Сокіл» – пам'ятає, що: Світ посідає той – хто його здобуває. Ділами – не словами. Не плачем – а мечем! Байдужі – гинуть! Нероба – стає рабом! Не лебедіти – але стреміти!;
7. «Сокіл» – дбає про: Народну честь, Сміле око, Сильні груди, Мало слів, а Діл багато!;
8. «Сокіл» любить Україну;
9. «Сокіл» вірить, що працею й злукою здобуває народ свободу;
10. «Сокіл» знає лише один клич Українця: «Все вперед! Всі враз!»

Яскравим свідченням цього стали сокільські здвиги в Стрию (1909 р.), Тернополі (1910 р.), Станіславові (1911 р.), Львові (1911 р.), Бережанах (1911 р.), Калуші, Жовкві, Підгайцях, Роздолі, Снятині (1912 р.). Повітові здвиги відбувалися у Львові, Рава-Руській, Олеську й Білому Камені у 1913 р. [22, арк. 1].

Такі заходи мали величезне значення не лише для розвитку спорту й фізичної культури, але й для національної консолідації та піднесення рівня національної свідомості. 15 жовтня 1911 р. у Львові проходили Запорозькі ігри, у яких брали участь і представники українських «Соколів» [7, с. 25]. Але наймасштабнішим був II Крайовий Шевченківський здвиг у Львові, проведений у червні 1914 р., у якому взяли участь близько 12 тис. осіб [38, с. 31], серед них і члени січових та пластових організацій краю.

Для налагодження міжнародних зв'язків українського «Сокола» неабияке значення мало проведення щорічних Всесокільських здвигів у Празі, де збиралися соколи – представники усіх слов'янських народів [39, арк. 7]. Зазвичай вони відбувалися в липні місяці.

Таких неймовірних успіхів львівське товариство досягло завдяки невтомній праці І. Боберського. За його керівництва сокілький рух став масовим явищем на західноукраїнських землях. Саме він вишколив у сокільському учительському гуртку перших вчителів гімнастики, написав підручники з фізичного виховання, підготував вправи для сокільських виступів.

Напередодні Першої світової війни організатори українського сокільського руху розпочали військове навчання молоді [29, с. 100, 104; 40, р. 7; 41, арк. 3]. Спільно з членами січових і пластових організацій Галичини учасники сокільських товариств заснували і склали ядро Легіону УСС – першої військової національної формації новітньої доби, яка після понад двохсотлітньої перерви у визвольних змаганнях відродила козацькі традиції збройної боротьби за державні інтереси.

3.2. Протипожежна діяльність українського «Сокола»

Наприкінці XIX ст. у населених пунктах Галичини кількість пожеж щороку зростала на 30–35 % [42, с. 35], а державна пожежна охорона зі своїми обов'язками справлялася лише частково. Так, наприклад, у 1875 р. було зафіксовано 1457 пожеж, а у 1900 р. їх кількість зросла до 2290 [43, с. 38]. Саме тому в цей період активізувалася протипожежна діяльність українських сокільських товариств.

Тогочасна державна пожежна охорона керувалася законодавчими актами, розробленими ще 50–100 років тому. Зрозуміло, що впоратися з величезною кількістю пожеж їй було вкрай важко. У великих містах державна пожежна охорона працювала ще більш-менш якісно, а про села годі й говорити. Лише в Станіславівському повіті щороку виникало 10–15 пожеж, під час яких згорали цілі вулиці [44, с. 12-13]. Згідно з чинними законами, у селах створювалася добровільна пожежна охорона. Усі селяни віком від 18 до 42 років, окрім інвалідів, мусили брати участь у ліквідації пожеж, що виникали в населених пунктах. Однак їхня робота здебільшого була малофективною, оскільки з селянами не проводили ніякої ознайомлювальної роботи про суть пожежогасіння [45, арк. 5].

Проблема сільських пожеж широко обговорювалась у тогочасній галицькій пресі. Це питання навіть неодноразово розглядалося на крайових сеймах Галичини і Буковини й на засіданнях Державної ради у Відні. Депутати ухвалили рішення про створення добровільних молодіжних товариств, які б допомагали населенню боротися з пожежами. Завдяки діяльності таких товариств уряд сподівався поліпшити справу з пожежогасінням, не витрачаючи при цьому значних коштів [46, с. 6]. Так, перше українське пожежно-гімнастичне товариство «Сокіл» було засновано 28 червня 1891 р. за сприяння сільського писаря Кліма Жмури й молодого поета Павла Думка у с. Купчинці на Тернопільщині [22, арк. 1].

Особливу увагу питанням створення й розширення мережі протипожежних товариств «Сокіл» приділив В. Лаврівський. Він спеціально

для добровільної державної протипожежної служби «Вогневі сторожі» розробив статут, який 14 листопада 1895 р. затвердила польська адміністрація [47, арк. 5]. Згодом у 1902 р. поляки дозволили створити українське протипожежне товариство «Сокіл» в с. Скнилів поблизу Львова. Саме В. Лаврівський започаткував видавничу діяльність протипожежних сокільських товариств. На власні кошти він опублікував перші на західноукраїнських землях сокільські календарі, що побачили світ у 1895, 1897, 1899 рр. Вони містили докладні відомості про організацію протипожежних сокільських осередків у Східній Галичині, практичні поради щодо протипожежної діяльності, проведення гімнастичних вправ тощо [1, с. 2].

Українські протипожежні товариства «Сокіл» ділилися на чоти (відділи). Перша чота рятувала людей і хатнє майно, а також слідкувала, щоб вогонь не перекинувся на сусідні будівлі. Друга чота за допомогою вогнегасної установки гасила пожежу. До обов'язків третьої чоти входило постачання необхідної кількості води для гасіння вогню. І нарешті четверта чота охороняла врятоване майно від злодіїв і можливих пошкоджень. Члени товариства «Сокіл» організовували постійні нічні чергування у своїх населених пунктах. У разі виявлення пожежі установленим сигналом скликали січовиків, які під керівництвом кошового приступали до гасіння вогню [6, арк. 27].

Кожне сокільське товариство власним коштом ремонтувало необхідне вогнегасне спорядження, яким користувалося під час гасіння пожежі. У приміщенні «Сокільських домівок» було облаштовано спеціальні склади, де зберігалося протипожежне спорядження, зокрема драбини, сокири, пражини (довгі палиці з гаком на кінці), якими відтягували палаючі колоди, ручні й кінні вогнегасні установки. «Соколи», які мали кінну вогнегасну установку, а також бочку для перевезення води на кінній тязі, укладали угоду з громадою, члени якої по черзі надавали необхідну кількість коней на гасіння пожежі. Наприкінці 1913 р. сокільські й січові протипожежні товариства у своєму

розпорядженні мали 481 вогнегасну установку [48, с. 127]. Крім перелічених протипожежних засобів соколи користувалися ще й сушеницями (великими плоскими мітлами, обшитими сукном), якими гасили іскри, що їх розносив вітер на сусідні стріхи [49, арк. 29].

Протипожежні товариства «Сокіл», які в містах рятували багатоповерхові будівлі, використовували спеціальні рятувальні й протипожежні пристрої відповідно до конкретних умов. Досить поширеними були рятувальні лямки. Їх виготовляли з міцного парусного полотна завдовжки 1 м і використовували для опускання дрібних предметів за допомогою рятувального шнура. Одним із засобів порятунку людей із багатоповерхових будинків, яким вогонь відрізав шлях до сходів, вважався рятувальний мішок. Його виготовляли з міцного полотна завдовжки від 12 до 15 м і завширшки 1 м, зшивали по довшій стороні, а зверху і знизу залишали отвір відкритим. Згори рятувальний мішок мав лійкоподібне розширення. Щоб воно випадково не закрилося, використовували жердку, яку тримав один із рятувальників. Через кожні 4 м мішок мав широкі отвори, які закривалися клапанами з ремінцями або шпильками. Крізь ці отвори виймали врятованих людей [50, с. 122].

Галицькі вогнеборці часто в своїй роботі використовували рятувальне полотно. Воно являло собою великий відріз міцної тканини площею 16 квадратних метрів, у краї якої вшивали міцний шнур, яким його й натягували. Поверхню рятувального полотна вкривали міцною ремінною сіткою, а середину зміцнювали подвійною тканиною, на яку вистрибували потерпілі [50, с. 124]. Рятувальне полотно використовували тоді, коли інші засоби вже застосовувати було запізно. Спочатку члени сокільських товариств гасили вогонь у повсякденному одязі, а згодом більш заможні стали купувати собі залізні вогнезахисні шоломи, а також протипожежні мундири, просочені вогнестійкими речовинами [49, арк. 29].

Товариства «Сокіл» брали активну участь у гасінні всіх пожеж, які виникали в населених пунктах Галичини й Буковини, незважаючи на

національність чи соціальну приналежність потерпілого. Цікаво, що навіть за часів найбільш інтенсивних переслідувань із боку польської влади вони гасили пожежі у своїх «недоброзичливців» (поляків, євреїв, українців-москвофілів), тим самим здобуваючи собі беззаперечний авторитет і отримуючи подяки в місцевій періодичній пресі та грошові премії [48, арк. 34].

Починаючи з 1905 р. крайовий пожежний відділ Буковини періодично надавав фінансову допомогу місцевим протипожежним «Соколам» і «Січам» у сумі 50–300 крон за умови, що ці кошти будуть використані з протипожежною метою [51, с. 198]. Місцева адміністрація передавала в користування сокільським і січовим товариствам майно окремих «Вогневих сторож» (місцевих протипожежних товариств), які працювали неефективно [49, арк. 24].

Варто зазначити, що з самого початку своєї діяльності протипожежні сокільські товариства встановили тісні зв'язки зі страховим товариством «Дністер». У звіті про діяльність страхового товариства «Дністер» за 1904 р. зазначалося: «Дуже корисними виявилися і заслуговують на підтримку створення по селах добровільних вогневих сторож «Соколів» і «Січей» [48, с. 130]. Страхова компанія «Дністер» регулярно вручала грошові премії в розмірі 20–50 крон (250 крон – річна зарплата мешканця Галичини) [52, с. 661] окремим товариствам, що відзначилися під час гасіння великих пожеж, а також виділяла кошти на проведення пожежно-гімнастичних курсів [49, арк. 29].

Задля забезпечення ефективної діяльності сокільських товариств під час гасіння пожеж організатори українського «Сокола» проводили курси навчання інструкторів з пожежної та гімнастичної підготовки [6, арк. 30]. До їх організації та проведення активно залучалися інструктори державної пожежної служби. Суттєву допомогу в цьому надавали українці – колишні вояки австро-угорської армії. Вони навчали селян дисципліни, умінню виконувати команди, необхідні під час гасіння пожеж. Варто зазначити, що

протипожежні курси проводились також за сприяння страхової компанії «Дністер». Так, наприклад, у 1906 р. вона власним коштом провела 41 протипожежний навчальний курс для українського сокільства [6, арк. 31].

Певні зміни в українських протипожежних товариствах відбулися після обрання у 1901 р. новим головою львівського «Сокола» Альфреда Будзиновського. Сокільські ідеї поширилися серед різних станів західноукраїнського населення [45, арк. 4]. Саме за часів головування А. Будзиновського кількість протипожежних сокільських філій збільшувалась швидкими темпами. Так, у 1902 р. було створено 6 протипожежних товариств, у 1903 р. – 69, а у 1904 р. – 100. Станом на 1906 р. на території Галичини налічувалося 323 протипожежні сокільські філії, які об'єднували 8421 особу [6, арк. 28].

За сприяння А. Будзиновського в сокільських товариствах почали активно впроваджуватися курси протипожежного навчання та значно розширилися мережі пожежно-руханкових філій «Сокола» [53, с. 16]. Було створено окрему бібліотеку протипожежних сокільських товариств, у якій можна було знайти чимало книжок із пожежогасіння, написаних організаторами українського сокільського руху [6, арк. 27]. У 1909 р. А. Будзиновський видав підручник «Туристика» і підготував до друку підручник «Пожарник», проте останній побачив світ лише у 1927 р. Варто зазначити, що «Пожарник» був єдиним підручником українською мовою з цього питання і, за твердженням Оксани Вацеби, його переклали польською мовою для навчання протипожежній діяльності у польських навчальних закладах [54, с. 109].

1–3 квітня 1903 р. за ініціативи представників львівського товариства «Сокіл» й особливо його голови А. Будзиновського та за сприяння «Крайового зв'язку сторожей пожарних» і страхового товариства «Дністер» було проведено підготовчий протипожежний курс, який підвищив ефективність гасіння пожеж сокільськими організаціями [6, арк. 8].

Значне місце у навчанні протипожежній діяльності посідали періодичні видання. Так, у сокільській періодиці – «Сокільські вісти», «Вісти з Запорожжя», а також у періодичних виданнях січових товариств – «Зоря», «Отаман», «Січові вісти» – регулярно друкувалися поради для успішного гасіння пожеж. Тут учасники добровільних протипожежних товариств могли також ознайомитися з новинками тогочасної протипожежної техніки [55, арк. 6].

Протипожежна діяльність українських сокільських товариств цікавила насамперед жителів сіл. Вона була вкрай необхідна, оскільки державна протипожежна служба – «Вогневі сторожі» – погано справлялась зі своїми завданнями. Тому австрійська влада не чинила особливих перешкод при реєстрації статутів новоутворених українських пожежно-руханкових товариств «Сокіл». На нашу думку, зацікавлення галицьких селян протипожежною роботою – це один із чинників, що впливали на їх бажання створювати українські сокільські товариства.

Упродовж 1901–1908 рр. протипожежні команди «Соколів» у містах особисто організовував третій голова «Сокола-Батька» А. Будзиновський. У 1901 р. він розробив і впровадив новий статут протипожежних сокільських товариств [54, с. 104]. За сприяння А. Будзиновського станом на 1908 р. кількість українських протипожежних сокільських осередків перевищила 400 [16, с. 186; 11, с. 30].

Активну участь в організації пожежно-руханкових товариств у львівському «Соколі» брав Сень Горук (згодом – відомий діяч УСС), який очолював протипожежну сокільську секцію і значною мірою сприяв поширенню й розвитку українських «Соколів» [56, с. 110]. Важливе значення мало видання ним у 1911 р. «Порадника для Соколів і Січей», який містив 45 ілюстрацій. У брошурі була зібрана вся необхідна інформація для успішної діяльності товариств у справі гасіння пожеж і фізичного загартування сокільсько-січової молоді [55, арк. 10].

У 1909 р. задля поліпшення організаційної роботи з сокільськими протипожежними філіями на місцях «Сокіл-Батько» умовно поділив територію Східної Галичини на 54 округи і 12 областей. Напередодні Першої світової війни найбільше протипожежних філій «Сокіл-Батько» мав у таких округах: Стрий – 49, Львів – 47, Рогатин – 34, Чортків – 24, Золочів – 24, Підгайці – 23, Гусятин – 22, Бережани – 21, Богородчани – 20, Станіславів – 14, Тернопіль – 14 [55, с. 16]. Станом на 1911 р. у західноукраїнських повітах і округах існувало 660 протипожежних філій [20, арк. 8], а вже наприкінці 1913 р. – 878 [7, с. 24], які організаційно підпорядковувались львівському «Соколу-Батьку» й об'єднували у своїх лавах 32 777 членів [58, с. 37].

Отже, протипожежна діяльність сокільських товариств набула неабиякого розвитку наприкінці XIX ст., оскільки в населених пунктах Галичини кількість пожеж значно зростала, а державна пожежна охорона належним чином не справлялася з покладеними на неї обов'язками. Саме тому сокільська протипожежна діяльність надзвичайно цікавила сільських жителів, що, своєю чергою, сприяло розбудові мережі українського «Сокола». Так, у 1902 р. було створено 6 протипожежних товариств, у 1904 р. – 100, у 1906 р. – 323 [6, арк. 28], у 1908 р. – 400 [16, с. 186], у 1911 р. – 660 [21, арк. 8], а у 1914 р. – 878 [7, с. 24]. Як бачимо, чисельність українських протипожежних «Соколів» постійно зростала та значно допомагала державній протипожежній службі у ліквідації пожеж в Галичині. Що ж до протипожежних заходів, які вживалися на польських і чеських землях, то, як зазначає Н. Вовчаста, там проблеми пожежогасіння вирішували не молодіжні сокільські товариства, а державна протипожежна служба «Вогневі сторожі» й добровільні пожежні формування [59, с. 39]. Щоправда, ефективність діяльності їхньої державної протипожежної служби та протипожежних формувань була значно нижчою порівняно з українськими добровільними протипожежними товариствами «Сокіл» [59, с. 39].

3.3. Гімнастично-спортивна та культурно-просвітницька діяльність українського сокільства

Одним із найважливіших напрямків діяльності українських сокільських товариств було гімнастично-спортивне виховання молоді. Так, 18 лютого 1894 р. на другому засіданні Загальних зборів львівського «Сокола» було ухвалено постанову про проведення з 1 березня 1894 р. перших занять із гімнастично-спортивної підготовки молоді [11, с. 25].

Щоправда, українське населення Галичини спершу не сприймало сокільську гімнастично-спортивну діяльність, як і, власне, всю діяльність львівського «Сокола». Організатори українського сокільства намагалися донести громадськості думку про необхідність виховати сильне, фізично й духовно здорове молоде покоління і переконували в тому, що саме у поширенні сокільських ідей – майбутнє нації. «Вправи тілесні дуже корисно впливають на стан здоров'я фізичного, а посередньо і духовного», – підкреслював в одній із перших своїх праць Володимир Лаврівський [1, с. 2].

Неодноразово у своїх зверненнях до українського народу Василь Нагірний і Володимир Лаврівський зазначали, що задля того, аби нація змогла активізувати свої дії для боротьби за українську державність, вона мусить передусім пройти фізичне загартування [60, с. 9]. «Для поневоленої нації цей вишкіл тотожний зі справою етичного, духовного відродження. Ті, хто поневолює, найгрунтовніше руйнують поневолених, власне в етичній площині, виховуючи людей на кволих рабів. Найтрагічнішим для поневолених духом є культурне рабство, тобто сприйняття всього сфальсифікованого під впливом суспільного поступу. Тому сокільська ідея насамперед була скерована на ділянку вдосконалення, ушляхетнення, євгеніки й ділянку виховання, етики, як шляху до внутрішнього вдосконалення» [19, с. 47]. «Тільки фізично і морально сильна нація, – наголошував В. Нагірний, – зможе забезпечити своє існування та зберегти свою незалежність, а якщо її немає – здобути її» [9, арк. 3].

Перший гімнастично-спортивний гурток львівського «Сокола» було створено навесні 1894 р. за ініціативи інженера Теофіля Джулинського [11, с. 25]. Діяльність спортивного гуртка Т. Джулинського полягала у навчанні молоді фехтуванню («бобрництво», згодом – назва «шерм») та гімнастиці. Спортивну секцію з гімнастики очолив Йосиф Коциловський, який у 1896 р. у Празі, пройшовши відповідні курси, склав іспит на керівника руханки. Згодом інструкторами гімнастики були М. Гамота, Е. Лукасевич, Г. Гарматій, О. Гамота, Я. Вінцковський, В. Безкоровайний, П. Сухинський, Ю. Семенюк, І. Копач [1, с. 3]. Секцію з фехтування особисто очолював Т. Джулинський. Заняття гімнастики та спорту проводились в орендованому приміщенні по вул. Підвальной, 7 у Львові. Організатори гімнастично-спортивної сокільської секції для проведення занять власним коштом придбали гімнастичне спорядження: коня, гантелі тощо. Однак попервах львів'яни-українці мало цікавилися роботою спортивного гуртка, про що свідчить кількість його членів – лише 13 осіб [11, с. 25].

Існували також і інші гімнастично-спортивні секції львівського «Сокола». Наприклад, у листопаді 1894 р. було створено сокільський гурток із навчання їзди на ковзанах («совганка»), а з 1897 р. проводилися навчання їзди на велосипеді. За сприяння В. Лаврівського навіть було орендовано ставок поблизу Львова й гімнастичні зали для проведення навчання з цих видів спорту. Важливим досягненням організаторів українського сокільства було налагодження зв'язків із чеським «Соколом», внаслідок чого з Праги час від часу надходила література з сокільської гімнастики [61, арк. 82].

З часом з'являлося дедалі більше прихильників сокільської гімнастично-спортивної діяльності, а отже, збільшувалася і кількість членів цього товариства. Так, якщо впродовж першого року своєї діяльності гімнастично-спортивні товариства львівського «Сокола» нараховували 121 особу, з яких заняття відвідувало лише 76, то вже в 1895 р. кількість членів збільшилась до 208 [7, с. 23]. Як підкреслив один із літописців українського сокільства А. Омельчук: «Зачалася праця в новій станиці народної культури

тіла і духа. Захоплення зразу було дуже велике, до «Сокола» вступали і молоді і старі, кожний старався дати йому свою поміч в міру своїх сил» [16, с. 185].

З обранням у 1901 р. головою львівського «Сокола» Альфреда Будзиновського сокільська гімнастично-спортивна діяльність набула ширших масштабів. Так, у червні 1901 р. Альфред Будзиновський разом зі своїм братом Леонардом організували навчання для членів «учительського кружка». Вони проводились не лише для тих, хто вже навчав молодь гімнастиці й хотів підвищити свою кваліфікацію, але й для учителів-навчків, які мріяли стати інструкторами з гімнастики. Тому серед учасників «учительського кружка» було чимало академічної та гімназійної молоді [62, арк. 1-2]. 1 жовтня 1901 р. під керівництвом І. Боберського розпочались навчальні курси перших учителів руханки. Заняття навчальних курсів проводили досвідчені інструктори гімнастики Т. Сухинський, Ю. Семотюк, В. Шухевич, С. Мотренчук, Б. і В. Любовичі та ін. Інструкторами з гімнастики стали Степан Гайдучок, Петро й Тарас Франки, Євген Любович та ін.

У 1901 р. за сприяння А. Будзиновського в орендованому залі польського «Сокола» відбувся перший публічний виступ із гімнастики та спорту українського сокільства. Варто зазначити, що виступ українських «Соколів» позитивно оцінили польські періодичні видання і ставили його як взірець польському сокільству [63, с. 3]. З цієї нагоди український «Сокіл» було прийнято до «слов'янської родини сокільства». На згадку про почесний виступ членів українського сокільського товариства керівництво чеського «Сокола» вручило А. Будзиновському срібну сурму [63, с. 3].

У цей період А. Будзиновський як один із провідних діячів українського сокільського руху надрукував низку статей на гімнастично-спортивну тематику. Особливу увагу він приділив мандрівництву, фехтуванню й велоспорту. Мандрівництво під керівництвом А. Будзиновського набуло широкого визнання після того, як під час однієї з

мандрівок теренами Поділля він відкрив підземні печери, у яких зберігалися старовинні пам'ятки трипільської культури [54, с. 84]. Довідник «Туристика» А. Будзиновського, написаний у 1909 р., на той час вважався ґрунтовним дослідженням із мандрівництва [24, арк. 102].

12 жовтня 1905 р. за ініціативи А. Будзиновського коричневий сокільський однострій змінили на сірий, а з 5 листопада 1906 р. заняття з гімнастики та спорту проводились у залі страхової компанії «Дністер» [7, с. 23]. Проте найвищого рівня розвитку гімнастично-спортивна діяльність українських сокільських товариств сягнула з обранням у 1908 р. головою львівського «Сокола» вчителя німецької мови професора Івана Боберського.

Варто зазначити, що гімнастично-спортивною діяльністю сокільських товариств слов'янських народів І. Боберський зацікавився ще задовго до того, як його обрали спершу заступником А. Будзиновського, а згодом і керівником українського «Сокола». Так, І. Боберський ще наприкінці ХІХ ст. зацікавився ідеологічним підґрунтям і значенням фізичної культури сокільських товариств у пробудженні національної свідомості. Під час поїздки до Німеччини він не міг не звернути уваги на роль гімнастично-спортивної діяльності Ф. Яна, яка об'єднала німецький народ і стала потужною антинаполеонівською силою. Аналізуючи проблеми бездержавності українців на межі ХІХ – ХХ ст., І. Боберський дійшов висновку, що саме засоби фізичної культури допоможуть об'єднати й підготувати український народ до боротьби за українські національні інтереси. Свого часу він наголошував: «Виховання тіла – це шлях до виховання духу» [64, с. 2]. За час своєї 15-річної педагогічної діяльності (1900–1914 рр.) в Українській Академічній гімназії Львова І. Боберський разом зі своїми колегами Іваном Верхнятським, Петром Огоновським, Мироном Кордубою, Григорієм Наливайком, Василем Білецьким, Іваном Копачем, Михайлом Грушевським, Осипом Яніним, Ярославом Вітошинським та ін. намагалися виховати гідних патріотів своєї країни [54, с. 90]. Саме тому ім'я Івана Боберського заслуговує на те, щоб стояти поряд з

іменами таких визначних діячів сокільського руху, як Мирослав Тирш у чехів, Фрідріх Ян у німців, Клеменс Жукотинський і Людвік Гонтельталь у поляків.

Зважаючи на те, що наприкінці XIX – початку XX ст. український «Сокіл» у Львові був єдиним руханковим товариством, метою якого було гармонійне виховання тіла й духу, випускники львівської Української Академічної гімназії намагалися в будь-який спосіб поширювати гімнастично-спортивну діяльність серед українців на західноукраїнських землях. Це були насамперед Е. Любович, Ю. Семотюк, С. Мотренчук, І. Сохацький, Т. Потіха, С. Гайдучок, П. Франко, Т. Франко, С. Сидорович, О. Федів-Суховерська, Д. Білинська-Навроцька та ін. Вони створювали свої гуртки, клуби, видавали навчальні посібники, організовували здвиги, читали лекції, щоб зацікавити українців у спортивно-гімнастичній діяльності львівського «Сокола». Так, наприклад, у 1902 р. у Львові виступили прихильники руханки та спорту, виконавши гімнастичні вправи. Їхній виступ справив неабияке враження на досі байдужих до фізичного виховання і спорту українців [54, с. 93].

Варто зазначити, що гімнастично-спортивна діяльність львівського «Сокола», а також патріотичне виховання І. Боберським студентів Української Академічної гімназії привели до виникнення різноманітних спортивних товариств у Східній Галичині. Так, випускники гімназії за безпосереднього сприяння І. Боберського у 1906 р. створили «Український спортивний кружок» і спортивне товариство студентів «Україна», засновником якого був С. Гайдучок. У багатьох галицьких містах за активної підтримки українського сокільства напередодні Першої світової війни були створені спортивні клуби, Так, у Тернополі працював клуб «Поділля», у Станіславові – «Буй-Тур», у Стрию – «Скала», в Перемишлі – веслярський клуб «Сянова Чайка», а також функціонувало чимало спортивних секцій у Дрогобичі, Бориславі, Коломії [7, с. 24].

Поступово сокільські гімнастично-спортивні осередки поширились на всі західноукраїнські терени. Так, станом на 1909 р. у Галичині існувало 465 українських сокільських товариств [27, с. 87], які підпорядковувались львівському «Соколу-Батьку» під головуванням І. Боберського.

За час очолення І. Боберським сокільського руху з його ініціативи були створені нові спортивні структури й набули поширення і розвитку окремі види спорту. У 1908 р. при Українському спортивному клубі (У.С.К.) Української Академічної гімназії у Львові, де працював професор І. Боберський, відбулись лижні змагання, в яких активну участь взяли учні професора С. Гайдучок, П. Франко, А. Лукашевич [65, с. 39]. Завдяки діяльності професора Є. Любовича в У.С.К. розвивався лижний спорт у товаристві «Сянова Чайка» при гімназії в Перемишлі, а завдяки І. Дигдалевичу – в Тернопільській гімназії. Сам І. Боберський у січні 1912 р. закінчив лещетарський (лижний) курс в Австрії [54, с. 104].

Отож І. Боберський сприяв розвитку гімнастично-спортивної діяльності українських сокільських товариств. Він розробив спеціальну термінологію назв різних видів спорту [66, с. 3], а також залучав членів «Сокола» до різних видів спортивної діяльності. Члени товариства займалися такими видами спорту, як велосипедний (наколесництво), веслування, фехтування, лижний спорт (лещетарство), ковзанярський і санний спорт, хокей (гаківка), баскетбол (кошиківка), волейбол (сітківка або відбиванка), бокс (стусан), туризм (мандрівництво), стрільба [67, арк. 91].

Велику увагу І. Боберський приділив видавничій діяльності, оскільки на початку ХХ ст. у Львові не було підручників із підготовки фахівців з фізичного виховання. Власним коштом він видав перші підручники гімнастичних вправ і спортивних ігор: «Підручник ігор та забав» (1904), «Забави й гри рухові» (1904–1905), «Копаний м'яч» (1906), «Значення руханкових товариств» (1909) тощо [24, арк. 143]. Згодом побачили світ і інші праці з гімнастично-спортивного виховання молоді, присвячені окремим видам спорту та гімнастиці. Наприклад, у 1905 р. І. Боберським опублікував

брошури «М'чеві ігри», «Їзда на лещетах», «Легка атлетика», «Підручник до англійських ігор» та ін [24, арк. 162]. Щороку С. Горук видавав «Сокільський календар», започаткований ще 1895 р. В. Лаврівським, подаючи у ньому найважливіші дати та події з історії України. У 1909 р. вийшли друком брошури «Прилюдні вправи», «Ситківка» (теніс), «Порадник для Соколів і Січей» за редакцією С. Горука, праці І. Боберського «Лавчина і Щєблівка» (1910 р.) та «Нові шляхи до тілесного виховання» (1911 р.) [24, арк. 156].

У 1907 р. за ініціативи І. Боберського почали виходити «Сокільські Вісти» – друкований орган українського сокільства, а з 1910 р. – щомісячник «Вісти з Запорожа» – часопис руханкових і пожежних товариств. У 1913 р. був опублікований на європейський зразок «Календар вістей із Запорожа на 1914 р.» [53, с. 105]. Загалом упродовж 1900–1914 рр. І. Боберський видав 17 окремих праць, не враховуючи сотень статей у часописах із гімнастично-спортивного виховання української молоді.

Варто зазначити, що з розширенням мережі сокільських товариств на західноукраїнських землях організатори львівського «Сокола», особливо І. Боберський, повсякчас орендували різноманітні приміщення, майданчики для гімнастично-спортивного навчання та тренування молоді. Найбільшим досягненням було придбання І. Боберським у 1911 р. на кошти української діаспори так званого «Українського Города»* у Львові – ділянки для спорудження сокільського стадіону, який згодом став стадіоном «Динамо» [68, арк. 7; 64, с. 11]. І. Боберський добре розумів, що потужне, масове гімнастично-спортивне товариство повинно мати постійне місце для занять і тренувань із різних видів спорту й без такого майданчика українська молодь не зможе пройти якісну фізичну підготовку. З цього приводу І. Боберський зазначав: «У 1910 році існували у Львові дві польські спортові площі, а саме

---

* «Український Город» – тобто «Український сад». У Галичині на початку ХХ ст. на позначення слова «сад» часто використовували кальку з польської мови – город (ogród).

«Сокола-Матері» і «Товариства ігор та рухових забав». Української спортової площі тоді не було. Молодь наша вешталася по чужих полях. Скрізь її виганяли і не давали вести спортивних ігор та забав. Побої, образи та понижування особистого та національного достоїнства нашої молоді були на порядку дня. Молодь наша була тоді наче жебрак на вулиці, а почуття її достоїнства було постійно сильно калічене, оскільки всюди її прозивали – «батяри, свині, махабунди, москалі, збуї» та виганяли зі спортивних площ... «Український Город» став власністю нашої нації, кількох її поколінь, що масовими, хоч і дрібними пожертвами не лише українців колишньої Австрії, а потім Польщі, але й українців з усього світу забезпечили за нами здобуття найкращої спортивної площі у Львові» [64, с. 11].

На масових сокільських здвигах українські «Соколи» могли показати свої досягнення у гімнастично-спортивній діяльності. Як зазначали організатори українських «Соколів», «Сокільські здвиги мали продемонструвати та довести, що український народ зростає фізично» [66, арк. 14]. Масові сокільські здвиги відбувались у Стрию (1907 р.), Тернополі (1910 р.), Станіславові (1911 р.), Львові (1911 р.), Бережанах (1911 р.), Калуші, Жовкві, Підгайцях, Роздолі, Снятині (1912 р.). Окружні здвиги у 1913 р. пройшли у Львові, Рава-Руській, Олеську та Білому Камені. Сокільські здвиги справляли неабиякий вплив на українське населення Східної Галичини й були вагомим чинником виховання національної свідомості, згуртованості й відродження традицій українського народу.

Ці здвиги мали величезне значення не лише для розвитку фізичного спорту, але й для національної консолідації та піднесення рівня національної свідомості. Варто зазначити, що 15 жовтня 1911 р. у Львові проходили Запорозькі ігри, у яких брали участь і українські «Соколи» [7, с. 25]. «Вчорашній день був днем нашої гордості, – зазначав І. Боберський. – Польський Львів вітав українських руховиків як вороже військо тому, що здвиг заімпонував їм своєю чисельністю і справністю» [69, арк. 7]. Однак найвражаючим за масштабами став II Крайовий Шевченківський здвиг у

Львові, що пройшов у червні 1914 р. У ньому взяло участь близько 12 тис. осіб [36, с. 31], серед яких були і члени січових і пластових організацій краю. Як зауважив історик Дмитро Дорошенко, напередодні Першої світової війни «вся Галичина вкрилася сіткою спортивних і гімнастичних організацій «Січей» і «Соколів» [70, с. 325].

До 20-ї річниці діяльності українського «Сокола» І. Боберський хотів влаштувати Всеукраїнські олімпійські змагання, однак Перша світова війна завадила цим планам [71, арк. 34].

Отже, гімнастично-спортивна діяльність львівських сокільських товариств була необхідною передумовою для консолідації західноукраїнського населення, а завдяки засобам фізичної культури український народ підготувався до боротьби за українську державність.

Проте українські сокільські товариства зосереджувалися не лише на фізичному вихованні, гімнастиці, протипожежній діяльності. І. Боберський неодноразово підкреслював: «Виховання тіла – це шлях до виховання духу» [64, с. 12]. Як уже згадувалося, українську молодь приваблювала демократичність сокільської системи виховання, їй імпонувало гармонійне поєднання духовного й тілесного начал, покладене в основу діяльності усіх товариств, прагнення до національного самоутвердження. Тому паралельно з сокільською гімнастикою та пожежогасінням у товариствах велика увага приділялася культурно-освітній роботі.

Варто зазначити, що з перших днів заснування український «Сокіл» проголошувався як товариство широкого культурного спрямування, членом якого міг стати кожен охочий. Це підтверджує і його соціальний склад. Так, наприклад, у звіті про 10-річну діяльність львівського «Сокола», підготовленому в 1904 р., зазначалося, що членами товариства були представники різних соціальних верств: священники, адвокати, державні службовці, студенти, промисловці, орендарі, купці, дяки. І особливо варто підкреслити, що серед них було чотири жінки [26, арк. 4].

Зі створенням у червні 1891 р. поетом Павлом Думкою першого українського протипожежного товариства «Сокіл» у с. Купчинці поблизу Тернополя при сільській читальні було організовано хоровий і драматичний гуртки, а також товариство тверезості. За особистого сприяння П. Думки у с. Денисові на Тернопіллі було створено чоловічий хор під керівництвом Осипа Вітошинського, який наприкінці ХІХ ст. нараховував 100–150 учасників і прославився не лише на українських землях, але й далеко за межами України [71, арк. 5]. Варто зазначити, що П. Думка чимало своїх поетичних творів присвятив пробудженню національної свідомості українців, він проголошував у віршах ідею державної самостійності України. Крім того, чимало уваги він приділяв і боротьбі з пияцтвом серед українців Галичини, спираючись на антиалкогольну діяльність товариства «Сокіл». Культурно-просвітницьку діяльність сокільського товариства під керівництвом П. Думки свого часу високо оцінили І. Франко та діяч чеського «Сокола» етнограф і фольклорист Ф. Ржегорж [73, арк. 17].

Робота українського сокільства в культурно-освітній галузі полягала в тому, що при товаристві створювалися десятки драматичних гуртків, оркестрів, хорів, театрів, бібліотек, гуртків для неписьменних. Особливого розвитку цей напрямок набув за часів головування в товаристві Альфреда Будзиновського й Івана Боберського. Так, наприклад, 3 грудня 1911 р. у Львові відбувся святковий вечір, присвячений 100-річчю з дня народження М. Шашкевича [70, арк. 46], 7 грудня 1912 р. було проведено жіночий руханково-вокально-музичний вечір [75, с. 12], а 23 червня 1912 р. – сокільський фестиваль у Львові [32, арк. 35].

Багато відомих композиторів, музикантів, поетів працювали в сокільських осередках. Серед них Денис Січинський, Ярослав Вінцковський, Константина Малицька, Уляна Кравченко та ін. За ініціативи А. Будзиновського 2 травня 1903 р. було створено «Союз співацьких і музичних товариств» [71, арк. 5], який у 1923 р. було перейменовано на Музичне товариство ім. М. Лисенка (згодом – Вищий музичний інститут ім.

М. Лисенка) [72, арк. 76]. За пропозицією композитора, диригента сокільського хору Я. Вінчковського було організовано перше українське видавництво нот, яке згодом було названо «Торбан» [23, арк. 3]. 1 вересня 1903 р. у Львові в орендованому будинку по вул. Коперніка, 9 розпочав працювати хорівий гурток під керівництвом Я. Ярославенка та Й. Доманика.

На початку ХХ ст. при львівському «Соколі» було відкрито театральну секцію, якою особисто керував А. Будзиновський. У 1905 р. театральна секція переросла в сокільський театр під керівництвом режисера Олександра Утриська [73, арк. 5]. Сокільський театр був найкращим серед семи наявних українських аматорських театрів Львова й відіграв велику культурну, національну, освітню роль у вихованні українців. Варто підкреслити, що з театральної секції сокільського театру вийшли на велику сцену такі видатні українські артисти, як Лесь Курбас, Петро Сорока та ін. У 1909 р. Л. Курбаса було визнано найкращим актором сокільського театру. Театр товариства мав власну залу в будинку на вул. Руській, 12, де раз на два тижні (іноді щотижня) актори радо вітали глядачів. Саме завдяки активній і систематичній роботі театр завоював репутацію стаціонарного [76, с. 63].

Справник львівського «Сокола» Денис Кучик власним коштом відкрив крамницю «Сокільський базар», прибуток від якої йшов на потреби українських сокільських товариств. Згодом крамниця львівського «Сокола» перетворилася на українське кооперативне товариство «Сокільський Базар» [6, арк. 32].

Велику роль у культурно-освітній діяльності українців відіграли сокільські бібліотеки, які почали функціонувати одночасно зі створенням львівського товариства. Станом на 1895 р. перша сокільська бібліотека нараховувала близько сотні книг різних жанрів і спрямування [13, арк. 9]. Організатори львівського «Сокола» здебільшого власним коштом закупували книжки, хоча іноді львівські письменники дарували свої видання сокільській бібліотеці. Так, наприклад, К. Паньківський передав 500 примірників власних книг [11, с. 26].

Значна просвітницька робота проводилася серед членів сокільських товариств, створених у сільській місцевості й при читальнях «Просвіти». Як згадував С. Яричевський, «Товариство «Сокіл» стало надзвичайно корисним для «Просвіти», оскільки розміщуючись при сільських читальнях «Просвіти», доповнювало організаційно-освітню працю товариства...» [3, с. 189]. Станом на 1909 р. 66 сільських сокільських філій мали власні бібліотеки, у яких налічувалося 3549 книг і брошур, а 92 філії передплачували 144 газети [77, с. 47]. За сприяння львівського «Сокола» у 13 сокільських філіях навчали неписьменних, у 22 було проведено 35 концертів, а 53 філії показали 154 театральні вистави. Члени сокільських осередків відвідували 124 читальні «Просвіти», збирались у 29 приватних будинках, 245 громадських установах і в 3 церковних будинках [77, с. 47]. Головами сокільських товариств було обрано 118 селян-хліборобів, 52 священника, 9 службовців, 7 ремісників, 6 учителів та 3 студенти університету [3, с. 189].

Отже, провідники українського сокільського руху твердо дотримувалися постулату, сформульованого І. Боберським: «Виховання тіла – це шлях до виховання духу». Тобто поряд зі зміцненням фізичного здоров'я галицької молоді вони переймалися і її духовним та культурним розвитком. Вважаємо, що і в цій царині українські «Соколи» досягли неабияких результатів.

Висновки до розділу

Український сокільський рух став помітним явищем в історії розвитку західноукраїнських земель. Хоч спершу українці Галичини сокільські ідеї сприйняли майже байдуже, щоб не сказати насторожено, з часом молодь пройнялася ними, і гімнастично-спортивні, протипожежні й культурно-просвітницькі осередки українського львівського «Сокола» стали авторитетною структурою і посіли вагомє місце в національно-культурному житті галицького краю.

Історія українського сокільського руху в Галичині, його досвід і традиції є інтегральною частиною історичного досвіду української нації. Він мав свої особливі вияви, визначені специфічним становищем української нації. Сокільський рух розвивався у несприятливих умовах існування української нації у складі Австро-Угорщини та Польщі. Історична ретроспектива переконливо свідчить, що український сокільський рух був носієм соціальних трансформацій, динамічно розвиваючись, впливав, без перебільшення, на усі сфери українського буття, ставив перед собою суспільно значущі цілі й займався їх практичною реалізацією.

Львівське товариство «Сокіл» відіграло керівну й вирішальну роль в організації українського сокільства. Саме українське товариство «Сокіл-Батько» у Львові визначало мету, завдання сокільських осередків, а також сприяло розширенню мережі молодіжних організацій в Галичині наприкінці XIX – початку XX ст. Діяльності товариства сприяли усі, хто розумів значення єдності духовного й фізичного виховання та вбачав у львівському «Соколі» потужну національну структуру, а не тільки осередок фізичного виховання.

Великого значення в національно-культурному житті відіграли сокільські товариства в сільській місцевості. Оскільки галицькі села та містечка були етнічно найодноріднішими (переважну їх кількість складали

українці), то сокільський рух набував там особливого поширення. Розвиток сокільської системи виховання у сільській місцевості відрізняв українські сокільські товариства від товариств «Сокіл» інших народів. Активна діяльність українських сільських сокільських філій – одна із характерних ознак сокільського руху в Галичині.

Українські протипожежні товариства «Сокіл» активно допомагали державній пожежній охороні й місцевій добровільній «Вогневій сторожі» боротися з величезною кількістю пожеж, що виникали на західноукраїнських землях. За короткий час українські протипожежні «Соколи» зуміли забезпечити ефективне гасіння пожеж як у сільській місцевості, так і в містах. Важливим було також і те, що саме сокільські протипожежні товариства зуміли ідейно й організаційно об'єднати народ, виховавши у нього такі ознаки, як організованість, єдність і згуртованість.

Важливим є й те, що українські сокільські товариства відіграли значну роль у підвищенні фізичного, культурно-освітнього, інтелектуального рівня галицьких українців, а також сприяли національно-культурному піднесенню західноукраїнського населення на початку ХХ ст. Так, за сприяння українських сокільських товариств, наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. в Галичині, почали виникати бібліотеки, мистецькі та театральні колективи, хорові капели, оркестри, проводились публічні читання, причому навіть у найвіддаленіших селах регіону. Діяльність центральної установи українського сокільства – «Сокола-Батька» у Львові дала початок заснування у Львові «Вищого Музичного Інституту», перших українських «Гальянтерійно-паперових базарів» у Львові, Станіславові, Стрию; «Української Накладні Нот» у Львові, «Сокільського Театру» у Львові (в якому пізніше дебютував Лесь Курбас), а також різних кредитових кооперативів.

Найвищого рівня розвитку сокільський рух на західноукраїнських землях сягнув напередодні Першої світової війни. Значна частина галицької молоді у війні вбачала можливість вибороти незалежну Українську державу,

тому з 1912 р. Український Студентський Союз прийняв постанову про військовий вишкіл української молоді. Перша світова війна призупинила діяльність українського сокільського руху і члени українських сокільських товариств разом з іншими молодіжними організаціями Галичини були змушені вступити до лав Легіону Українських січових стрільців.

Отже, український сокільський рух наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. об'єднав у своєму середовищі справжніх борців за українську державність, виховав фізично здорову українську молодь та збагатив її новими культурними і духовними цінностями.

Список використаних джерел та літератури до розділу:

1. Лаврівський В. Соколь – календар на рік 1895 / В. Лаврівський. – Львів: накладом автора, 1894. – 113 с.
2. Центральний державний історичний архів України у Львові (ЦДІА України, м. Львів), ф. 312, оп. 1, спр. 1. – Статути товариства за 1892 р., 1906 р., 1929 р. – 16 арк.
3. Яричевський С. Мої спомини про «Сокіл» у Львові / С. Яричевський // «Сокіл-Батько»: Спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894-1994 / Упоряд. А. Благітка. – Львів: РВО «Основа», 1996. – С. 188 – 190.
4. Губчак М. Спомини про початки нашого «Сокола» / М. Губчак // «Сокіл-Батько»: Спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894-1994 / Упоряд. А. Благітка. – Львів: РВО «Основа», 1996. – С. 190.
5. Качор А. «Сокіл-Батько» у Львові / А. Качор // «Сокіл-Батько»: Спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894-1994 / Упоряд. А. Благітка. – Львів: РВО «Основа», 1996. – С. 191 – 195.
6. ЦДІА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 25. – Звіти про діяльність товариства (1900 – 1907 рр.). – 51 арк.
7. Дацюк І. Виникнення українського спортивного товариства «Сокіл» та його діяльність наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття / І. Дацюк // «Сокіл-Батько»: Спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894-1994 / Упоряд. А. Благітка. – Львів: РВО «Основа», 1996. – С. 23 – 26.
8. Папенко Є. Діяльність українського сокільського товариства за головування В. Нагірного (1894 – 1900 рр.) / Є. Папенко // Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць / гол. ред. В. Вашкевич. – К.: Вид-во «Гілея», 2015. – Вип. 96 (5). – С. 69-74.
9. ЦДІА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 9. – Витяг зі статуту, листи та інші матеріали про зміну статуту товариства в 1934 році (1934-1935 рр.). – 14 арк.

10. Тиктор І. Велика історія України / І. Тиктор. – Львів: Вінніпег, 1948 – 967 с.
11. Вацеба О. Нарис з історії західноукраїнського спортивного руху / О. Вацеба. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1997. – 230 с.
12. Папенко Є. Структура та організаційна будова українських сокільських товариств у Східній Галичині наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. / Є. Папенко // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І. Зуляка. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. – Вип. 2. – Ч. 1. – С. 88-92.
13. ЦДІА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 5. – Директивні листи голови товариства І. Боберського старшині товариства з повідомленням про його організаційну роботу у Відні (1912). – 121 арк.
14. ЦДІА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 19. – Відозви і повідомлення товариств 1902 – 1935 рр. – 47 арк.
15. Жарський Е. «Соколи, соколи...» 1894 – 1914 – 1994 / Е. Жарський // «Сокіл-Батько»: Спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894-1994 / Упоряд. А. Благітка. – Львів: РВО «Основа», 1996. – С. 195 – 197.
16. Омельчук А. Тридцять п'ять літ / А. Омельчук // «Сокіл-Батько»: Спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894-1994 / Упоряд. А. Благітка. – Львів: РВО «Основа», 1996. – С. 185 – 188.
17. ЦДІА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 77. – Листування з науковими, культурними та іншими товариствами і організаціями про участь членів товариства «Сокіл-Батько» в їхніх зборах і нарадах (1897-1932 рр.). – 131 арк.
18. ЦДІА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 2. – Виписки з протоколів засідань старшини, статті з українських і польських газет та листи про розкол в керівництві товариства під час підготовки до святкування 50-річчя скасування панщини в Галичині (1897). – 22 арк.

- 19.Нагірний В. З моїх споминів / В. Нагірний. – Львів: Накладом Ревізійного Союзу Українських Кооператив, 1935. – 70 с.
- 20.Див.: ЦДІА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 88. Листування редакції органів товариства «Сокільські Вісти», «Вісті з Запорожжя» з науковими, культурно-освітніми та іншими установами і приватними особами про надіслання і поміщення статей та передплату на сокільські часописи (1911-1937 рр.). – 212 арк.
- 21.ЦДІА України, м. Львів, ф. 366, оп. 1, спр. 13. – Листи члена гімнастично-стрілецького товариства «Сокіл» у Львові до Гайдучка Степана про діяльність та стан справ у товаристві (1912-1929 рр.). – 139 арк.
- 22.ЦДІА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 12. – Історична довідка про заснування і діяльність товариства, складена Гакстеном (1906 р.). – 1 арк.
- 23.ЦДІА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 90. – Листи українських видавництв, кооператив про видання ними календарів, альманахів. – 23 арк.
- 24.ЦДІА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 85. – Листування з культурно-освітніми товариствами, видавництвами й приватними особами про надіслання сокільських видань (1902-1937). – 214 арк.
- 25.Лазарович М. Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба / М. Лазарович. – Тернопіль: Джура, 2005. – 592 с.
- 26.ЦДІА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 3. – Статті про діяльність львівського «Сокола» за 1903 р. невстановленого автора, поміщені в газетах «Діло» та «Руслан» (січень-березень 1904 р.). – 6 арк.
- 27.Гайдучок С. Деякі цифри про сокольську організацію за 35 літ / С. Гайдучок // «Сокіл-Батько»: Спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894-1994 / Упоряд. А. Благітка. – Львів, 1996. – С. 86 – 90.
- 28.ЦДІА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 15. – Статут філіалів товариства. – 3 арк.

29. Дем'янюк О. Український молодіжний рух Західної України: від зародження до боротьби за Українську державність: Монографія / О. Дем'янюк. – Луцьк: ПВД «Твердиня», 2007. – 180 с.
30. Леник В. Українська організована молодь (молодіжні організації від початків до 1914 р.) / В. Леник. – Львів: Б. в., 1993. – 181 с.
31. Саврук І. З історії Сокільства / І. Саврук // «Сокіл-Батько»: Спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894-1994. / Упоряд. А. Благітка. – Львів: РВО «Основа», 1996. – С. 215 – 218.
32. ЦДІА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 83. – Листування з культурно-освітніми, педагогічними та іншими товариствами про прийняття участі у святах, вечорах, концертах організованих товариством (1902-1933 рр.). – 139 арк.
33. ЦДІА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 17. – Проект сокільського значка («Сокільські відзнаки справності») С. В. С. – 4 арк.
34. ЦДІА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 7. – Зразки заяв та листів до намісництва, воєводства і комітету засновників про затвердження статутів і надання дозволу на організування філіалів товариства (1928-1937). – 10 арк.
35. ЦДІА України, м. Львів, ф. 309 т, оп. 1, спр. 2274. – Лист Г. Коваленка з Чернігова вченому секретареві Наукового Т-ва ім. Шевченка у Львові про виготовлення малюнків з Запорізького прапору і прапору городового козацтва з музею ім. Тарнавського в Чернігові для товариства «Сокіл» у Львові (26 червня 1904 р.). – 64 арк.
36. Текст і ноти гімну «Соколи, Соколи, ставаймо в ряди!» // «Сокіл-Батько»: Спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894-1994 / Упоряд. А. Благітка. – Львів: Основа, 1996. – С. 14.
37. ЦДІА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 18. – Бланк членського квитка з текстом «Сокільського гімну» та «Десять заповідей українського «Сокола». – 2 арк.

38. Лазарович М. «Гей, ви, стрільці січові». Формування українського стрілецького руху в Галичині: причини, передумови, наслідки / М. Лазарович. – Тернопіль: Джура, 2004. – 62 с.
39. ЦДІА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 107. – Листування з Союзом українських сокільських організацій в ЧСР про організаційну діяльність Союзу (1912-1927 рр.). – 12 арк.
40. Abbott P., Pinak E., Rudenko O., Adamenko D. Ukrainian Armies 1914-55.- Man-at-Arms 412 / P. Abbott, E. Pinak, O. Rudenko, D. Adamenko. – Osprey publishing, Oxford, England, 2004. – 48 p.
41. ДАЛО, ф. 350, оп. 1, спр. 3392. – Повідомлення Рогатинського повітового староства про організацію українським товариством «Січ» курсів військової справи (28 березня – 15 червня 1913 р.). – 8 арк.
42. Карпинець І. Галичина: Військова історія 1914-1921 років / Упоряд.: Ф. Стеблій, Б. Якимович. – Львів: Видавничий дім «Панорама», 2005. – 376 с.
43. Szaflik J. Dzieje ochotniczych straży pożarnych / J. Szaflik. – Warszawa: DANMAR Warszawa, wyd. II, 2001. – 215 s.
44. Верига В. Визвольна боротьба в Україні 1914-1923 (у 2-х томах) / В. Верига. – Львів: [б. и.], 2005. – Т.1. – 472 с.
45. ЦДІА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 20. – Відозва до українського населення і вказівки про заснування філіалів товариства (1903 р.). – 7 арк.
46. Гордієнко В. Українські Січові Стрільці / В. Гордієнко. – Львів: Друкарня УВС Львівської області, 1990. – 48 с.
47. ЦДІА України, м. Львів, ф. 146, оп. 25, спр. 291. – Статути пожежної філії львівського гімнастичного товариства «Сокіл» в с. Голодівці, с. Залукві, с. Застав'ю та ін.. та прохання про їх затвердження. – 200 арк.
48. Гуйванюк М. Січовий рух у Галичині й Буковині (1900-1914 рр.) / М. Гуйванюк. – Чернівці: Зелена Буковина, 2009. – 254 с.

- 49.ЦДІА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 27. – Звіти, протоколи, листування та інші матеріали про діяльність пожежної секції товариства (1902-1927 рр.). – 42 арк.
- 50.Попович С. Пожежництво Львова: Історичний нарис / С. Попович. – Львів: Світ, 2002. – 284 с.
- 51.Ничка Г. «Повітова січ» в Тернополі / Г. Ничка // «Гей, там на горі «Січ» іде!..» Пропам'ятна книга «Січей»/ Під ред. Трильовського П. – К.: Віпол, 1993. – С. 197 – 199.
- 52.Травин Д. Европейская модернизация: В 2 кн. Кн. 1 / Д. Травин. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2004. – 665 с.
- 53.Будзиновський А. Пожежник: підручник для пожежничих стягів в містечках і селах / А. Будзиновський. – Львів: Накладом «Сокола-Батька», 1927. – 71 с.
- 54.Трофим'як Б. Гімнастично-спортивні організації в національно-визвольному русі Галичини (друга пол. ХІХ – перша пол. ХХ ст.) / Б. Трофим'як. – Тернопіль: Економічна думка, 2001. – 696 с.
- 55.ЦДІА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 89. – Листування з культурно-освітніми товариствами про організацію курсів вищої освіти, суспільної праці та інших (1911-1937). – 12 арк.
- 56.Папенко Є. Діяльність українського молодіжного товариства «Сокіл» у ліквідації стихійних лих і пожеж у Галичині наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. / Є. Папенко // Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць. – К.: Унісерв, 2014. – Вип. 44. – С. 108-112.
- 57.Жарський Е. Основи Сокільства / Е. Жарський. – Львів: Накладом «Сокола батька», 1937. – 32 с.
- 58.Гайдучок С. Професор Іван Боберський / С. Гайдучок // «Сокіл-Батько»: Спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894-1994. / Упоряд. А. Благітка. – Львів: РВО «Основа», 1996. – С. 37.
- 59.Вовчата Н. Система підготовки фахівців пожежної безпеки на західноукраїнських землях / Н. Вовчата // Вісник Київського

- національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Військово-спеціальні науки. – Вип. 28. – К., 2012. – С. 38 – 41.
60. Руханка гартує тіло і дух // Український Сокіл. – Прага, 1934. – Ч. 2. – С. 9.
61. ЦДА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 76. – Листування з польським товариством «Sokol-Macieksz» у Львові про надіслання сокільських видань та інші питання про діяльність товариства (1891-1935). – 130 арк.
62. ЦДА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 75. – Список спортивних гуртків у Львові, Стрию, Дрогобичі, Бориславі. – 2 арк.
63. Cenar E. Pierwszy występ Sokola ruskiego / E. Cenar / Przewodnik gimnastyczny. – Nr 5. – maj 1902. – S. 3.
64. Боберський І. Українське сокільництво (1984–1939) / І. Боберський. – Львів: Накладом «Сокола-Батька», 1939. – 160 с.
65. Папенко Є. Діяльність українського молодіжного товариства «Сокіл» у галузі гімнастики та спорту наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. / Є. Папенко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – К., 2014. – Вип. 4 (122). – С. 37-40.
66. Боберський І. Рухові забави і ігри / І. Боберський. – Нью-Йорк: Накладом «Січового Базару», 1917. – 72 с.
67. ЦДА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 69. – Листування з громадським староством і Львівською поліцією про надання дозволів на проведення вечорів, зборів, спортивних змагань та повідомлення про проведення цих заходів (1910-1937). – 130 арк.
68. ЦДА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 103. – Листування з Об'єднанням українських організацій у Філадельфії і приватними особами про викуп спортивного майдану у Львові, надіслання зразків сокільської форми та інші питання (1912-1937 рр.). – 9 арк.
69. ЦДА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 62. – Відозви до українського населення, вирізки статей з українських і польських газет,

- листування та інші матеріали про підготовку і проведення першого кураєвого з'їзду «Соколів» у Львові (10 вересня 1911 р.). – 94 арк.
70. Дорошенко Д. Нарис історії України в 2-х томах. Том II (від половини XVII століття) / Д. Дорошенко. – К.: «Глобус», 1992. – 349 с.
71. ЦДІА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 47. – Протоколи засідань музичної комісії товариства про потребу заснування української консерваторії у Львові з цього питання (1902 р.). – 10 арк.
72. ЦДІА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 80. – Запрошення педагогічних, культурних та інших товариств на ювілейні свята, концерти, вечори з додатком програм (1901-1929 рр.). – 129 арк.
73. ЦДІА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 26. – Звіти, протоколи, листування та інші матеріали про діяльність організаційно-технічної секції (1901 – 1928 рр.). – 146 арк.
74. ЦДІА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 86. – Привітальні листи культурно-освітніх, спортивних, господарських та інших товариств і приватних осіб з нагоди свят, ювілейних дат (1903-1937). – 123 арк.
75. Франко П. Руханковий вечор жіночого семінара / П. Франко / Вісті з Запорожа. – Ч. 59. – 15 грудня 1910. – С. 12.
76. Волицька І. Театральна юність Леся Курбаса / І. Волицька. – Львів: Ін-т народознавства НАН України, 1995. – 152 с.
77. Трофим'як Б. Фізичне виховання і спортивний рух у Західній Україні (з початку 30-х років XIX ст. до 1939 р.) / Б. Трофим'як. – К.: ІЗіМН, 1997. – 419 с.

Розділ 4. Сокільський рух у міжвоєнний період (1921–1939 рр.)

4.1. Відновлення діяльності українських сокільських товариств

Перша світова війна та українсько-польський збройний конфлікт на деякий час призупинили протипожежну, гімнастично-спортивну й культурно-просвітницьку діяльність українських сокільських товариств у Галичині. Учасники українського сокільського руху стали на шлях збройної боротьби за українські державні інтереси в лавах Легіону УСС, а згодом УГА. Так, 8 серпня 1914 р. голова «Сокола-Батька», член Української Бойової Управи І. Боберський видав наказ «До всіх філій «Січей» і «Соколів»» [1, с. 90], зміст якого полягав у тому, що члени цих товариств повинні були вступити до Легіону УСС. Молодь гімнастичного товариства «Сокол» з честю виконала наказ голови «Сокола-Батька»: до лав УСС виявили бажання вступити понад 25 тис. членів західноукраїнських молодіжних товариств [2, с. 76], проте не всі охочі змогли поповнити ряди Легіону, оскільки австрійська влада обмежила кількість його воїнів до 2 тис. осіб. Одному з організаторів УСС С. Шухевичу вдалося домогтися збільшення чисельності Легіону до 2,5 тис. осіб [3, с. 38], решта ж добровольців мусили розійтися по домівках, а згодом були мобілізовані до австрійського війська.

«У роки Першої світової війни, – як зазначив у своїх спогадах один з учасників українського сокільства А. Омельчук, – в гімнастичному залі львівського «Сокола-Батька» по вул. Руській, 20 стояли коні мадярських гонвендів (угорської армії), а пізніше й російської кінноти. Гімнастичні прилади, устаткування та меблі в збудованому спортивному залі тернопільського кооперативного об'єднання «Міщанське Братство» було вщент знищено російськими військовими, а саме приміщення – зруйноване. Національних провідників, учасників сокільських товариств російська влада вивезла до Сибіру» [4, с. 187].

Внаслідок поразки в українсько-польській війні Галичина опинилася під польською окупацією. 18 березня 1921 р. у Ризі між РРФСР і УСРР, з одного боку, і Польщею – з іншого, було підписано мирний договір, за яким до Польщі відійшли Західна Україна (Галичина, частина Волині й Полісся) й Західна Білорусія. Новоутворена польська держава зобов'язувалась надати національним меншинам, які ввійшли до її складу, всі умови для розвитку культури, мови і свободи віросповідання. Галичина, виходячи з етнічного складу (приблизно 64 % українців, 25 % поляків, 10 % євреїв, 1 % інших національностей) [5, с. 481], повинна була отримати статус автономії. Однак польська влада не вважала за потрібне поважати права українців. У 1920 р. українській Галичині було надано офіційну назву «Східна Малопольща» [5, с. 481]. Термін «українець» було заборонено, і українці повинні були називатися «русинами». З 1919 р. галицькі українці перебували у режимі систематичних утисків та репресій.

Нехтуючи небезпекою опинитися у польській в'язниці, колишні старшини «Сокола-Батька» вирішили відновити діяльність українського товариства «Сокіл». 10 листопада 1920 р. у Львові відбулось перше повоєнне засідання старшин «Сокола-Батька», на якому було обрано головою товариства адвоката доктора Степана Шухевича. Проте вже 16 листопада 1920 р. його змінив адвокат доктор Михайло Волошин. Скарбником відновленого товариства «Сокіл-Батько» став Микола Левицький. Варто підкреслити, що діяльність українського сокілства до кінця 1920 р. не виходила за межі львівського «Сокола-Батька» і лише протягом 1921 р. вдалось відновити шість сокілських осередків [6, с. 25]. Очільник товариства М. Волошин, попри посилення польських репресій, займався відновленням сокілських товариств аж до 24 березня 1922 р., коли головою львівського товариства «Сокіл» було обрано директора кооперативного об'єднання «Народна Торгівля» Миколу Заячківського [7, арк. 81].

26 квітня 1922 р. за його ініціативи відбулось зібрання членів українського сокілського руху, на якому було вирішено створити

організаційну секцію відновлення мережі товариств у Галичині [7, арк. 81]. Так, 3 жовтня 1922 р. на засіданні сокільської організаційної секції, у якому брали участь Є. Ігнат, М. Левицький, І. Магальяс, С. Гайдучок, Т. Франко та ін., П. Петрик запропонував звернутися до головного відділу товариства «Просвіта» з проханням, щоб її члени подбали про відновлення філій «Сокола-Батька», підкресливши, що українському товариству «Просвіта» вдалося відновити свою довоєнну діяльність ще у 1918 р. й за короткий час набути значного поширення серед українців [6, с. 25]. І. Магальяс підтримав пропозицію П. Петрика і наголосив, що для відновлення сокільських товариств і встановлення зв'язків між ними територію Галичини потрібно умовно розподілити на декілька областей [7, арк. 82]. На його думку, до області «Львів» мали входити Перемишляни, Бібрка, Рудки, Львів зі Щирцем, Яворів і Янів; до області «Стрий» – Стрий, Жидачів, Дрогобич, Сколе, Долина; до області «Рогатин» – Рогатин, Ходорів, Бережани, Підгайці; до області «Станіславів» – Станіславів, Товмач, Богородчани, Калуш, Надвірна; до області «Коломия» – Коломия, Печеніжин, Косів, Городенка, Снятин; до області «Чортків» – Чортків, Бучач, Борщів, Заліщики, Гусятин; до області «Тернопіль» – Тернопіль, Терехів, Скалат, Збарж; до області «Золочів» – Золочів, Зборів, Броди; до області «Кам'янка-Струмилова» – Кам'янка-Струмилова, Радехів; до області «Сокаль» – Сокаль, Жовква, Рава-Руська; до області «Ярослав» – Ярослав, Цішанів; до області «Самбір» – Самбір, Старий Самбір, Турка; до області «Перемишль» – Перемишль, Добромиль, Ліско, Сянік; до області «Городок» – Городок і Мостиська [4, с. 187].

23 березня 1923 р. за участі І. Магальяса, С. Гайдучка, Т. Франка, М. Левицького, В. Кузьмовича та ін. відбулось наступне засідання сокільської організаційної секції. В. Кузьмович повідомив, що в умовах польського переслідування членів українського сокільського руху й заборони відновлення сокільських товариств до 13 сокільських областей Галичини було надіслано 21 студента Українського таємного університету у статусі

пожежно-руханкових інструкторів, які мали відновити й заснувати нові сокільсько-січові осередки. Ці студенти пройшли короткий руханково-пожежний курс і отримали всі необхідні інструкції для відновлення українських молодіжних товариств. Разом з тим В. Кузьмович наголосив на тому, що необхідно організувати дво-тримісячний курс фізичного виховання, випускники якого могли працювати учителями руханки в українських приватних школах, що також мало сприяти відновленню сокільського життя. Члени сокільської організаційної секції запропонували В. Кузьмовичу й С. Гайдучку розробити план курсу з фізичного виховання в українських приватних школах, а С. Горуку опублікувати доопрацьований підручник «На соколах-крилах». І. Магальяс зазначив, що «по причині переходу Галичини під зверхність Польщі являється konieczним зміна нашого Статута» [4, с. 187]. «Сокіл-Батько» повинен був стати «Союзом всіх українських спортових, руханкових і пожежних товариств», а свій «круг діланья» поширити на всі українські землі, які належали до Польщі [8, арк. 76]. С. Гайдучок запропонував І. Магальясу й І. Золотнику внести проект змін до статуту і до наступного засідання підготувати новий статут українського товариства «Сокіл» [8, арк. 76].

21 квітня 1923 р. під керівництвом М. Заячківського відбулися загальні збори товариства «Сокіл-Батько». Після звіту керівника сокільської організаційної секції Є. Ігната за 1922 р. М. Заячківський зазначив, що розбудова й діяльність сокільських товариств «не розвинулася як слід, а то буд то з причин пануючого режиму краю, буд то із за браку фондів (коштів – Авт.)» [9, арк. 59]. Учасники загальних зборів «Сокола-Батька» заслухали звіти інших сокільських секцій (руханкової, торговельної, одягової, контрольної) і змінили склад лічильної і контрольної комісії. Важливе значення для ефективного відновлення й розбудови сокільських товариств мало обрання нових старшин «Сокола-Батька» та їхніх заступників. Новообраними старшинами стали Ю. Вінковський, П. Зимак, В. Кузьмович, М. Левицький, П. Петрик, Т. Франко, а їхніми заступниками – П.

Кривоносюк, С. Лотоцький, Л. Лепкий, Д. Навроцький. Крім того, за пропозицією М. Левицького членські внески для членів товариства збільшили до 6 тис. польських марок на рік [9, арк. 59]. Якщо порівняти із заробітною платнею 1920-х рр., 6 тис. марок становили майже двомісячну заробітню платню львівського старшого слідчого поліції [10, с. 236–237, 265, 272].

Варто зазначити, що керівник сокільської організаційної секції Є. Ігнат досить емоційно й пристрасно виступив на Загальних зборах «Сокола-Батька». Його палка промова спонукала організаторів українського сокільського руху замислилися над своєю роботою і більш відповідально поставитися до відновлення сокільських товариств у Галичині. Так, Є. Ігнат наголосив, що 1923 р. – «це 30 ювілей існування «Сокола». Ми мусимо зачати від сього ювілею новий період в життю нашого товариства, а щоби це сталося – треба розвинути якнайінтенсивнішу організаційну працю. Обов'язком кожного члена є стягнути найперше якнайбільше нових членів і то без огляду на їх партійні, станові, полові різниці, чи різниці віку. Товариство має стягнути в свої ряди всіх, хто є свідомим українцем. Товариство виховує не лише фізично, але й морально. І ся всесторонність виховання повинна бути власне тим притягаючим середником, яким з'єднавав би якнайбільше товариству нових членів та поширював його вплив на весь край» [8, арк. 61]. С. Гайдучок підтримав свого колегу й підкреслив, що старшини товариства «Сокіл» «зачали свою роботу серед дуже невідрадних відносин. Ні звідки помочі, а чимало всякого характеру перешкод в'язали розмах старшини і не давали їй можности виконати нераз навіть найпримітивніших справ. Перешкодами такими, се перша найболючіша, – утиск уряду, а відтак друга, мало що тяжча, – байдужість власного громадянства до праці, яку веде «Сокіл-Батько»» [8, арк. 61]. Він різко розкритикував діяльність окремих старшин товариства «Сокіл», які не вважали своїм обов'язком взяти на себе якийсь визначений напрям діяльності у відновленні сокільських товариств [8, арк. 61].

Загальні збори товариства «Сокіл-Батько» у 1923 р. стали початком подальшої розбудови організації і сприяли відновленню українських сокільських осередків у Галичині. Однак деякі філії товариства, пам'ятаючи жорсткі переслідування місцевої польської влади восени 1922 р., не наважувалися скликати засідання.

Проте, попри переслідування й репресії, «Сокіл-Батько» намагався брати активну участь у всіх святах і подіях, що стосувалися життя українців на галицьких землях. Так, представники товариства були при відкритті пам'ятника національним героям у Винниках.

Загалом упродовж 1922–1923 рр. старшина провела 37 засідань, на яких було вирішено 486 питань, прийнято 276 нових членів [8, арк. 61]. 25 квітня 1923 р. новообрана старшина на засіданні «Сокола-Батька» визначила чотири головні напрями своєї роботи: відновлення діяльності організаційної секції, відбудова стадіону («Український Город»), будівництво центрального приміщення «Сокола-Батька» та створення сокільського часопису [9, арк. 62].

Проте один з учасників українського сокільського руху С. Гайдучок так оцінив значення загальних сокільських зборів: «Ніхто не забрав голосу в справі площі, хотя й се дуже важна і пекуча справа. Взагалі Загальні збори відбулися так, немовби тільки для того, щоби відбулися. Також відносно організації, ніхто і словом не згадав. Нема нікого, хто б поїхав на село, філії відновляються самочинно, бо зі сторони «Сокола-Батька» досі не було відповідного заклику. Організаційна секція мусить розвинути якнайбільше агітації головню при помочі свого журналу, щоби слідуєчий рік не застав нас в тім самім положенню, як сего року» [9, арк. 62]. Звичайно, Загальні сокільські збори деякою мірою визначили шляхи відновлення й розвитку українського товариства «Сокіл», однак самі організатори українського сокільства, у тому числі й М. Заячківський, були дещо розгублені і не мали чіткого плану дій розбудови сокільських осередків.

4 травня 1924 р. на черговому засіданні «Сокола-Батька» В. Кузьмович виступив із проектом нового плану роботи відновлення сокільських товариств: «Мається тепер 50–60 місцевостей, в яких би можна відновити в найкоротшій часі сокільські філії. Занепад філій є так великий, що муситься приступати до цілком нової праці, немов би товариство вперше розвивало свою діяльність. Тому не можна звертати уваги на обласний поділ, а кореспондувати працю з місцевостями. Секція повинна перейти до індивідуальної праці, а кожний член секції є лично відвічальний за перебрану на себе працю» [9, арк. 76-77]. Старшини «Сокола-Батька» доручили організаційній секції, очолюваній В. Гавтковичем, прочитати для членів сокільських товариств лекції на різні теми: «Боротьба і усунення перешкод властей», «Кореспонденція з філіями», «Узмістовнення (філії, які працюють, щоб розвивали свою діяльність, їх люстрація і т. д.)», «Урохомлення обласних філій», «Реорганізація внутрішнього діловодства» та ін., які мали містити настанови з відновлення сокільського життя [9, арк. 62].

Про активну позицію старшини «Сокола-Батька» у перші повоєнні роки свідчить підготовлений ще у жовтні 1922 р. руханковою секцією товариства підручник «Український Впоряд» (опублікований у Львові в 1923 р. накладом «Сокола-Батька»), а також запровадження з 4 березня 1923 р. і швидко поширення за декілька місяців 250 шт. єдиного однострою для всіх сокільських осередків [11, с. 13].

Підручник «Український Впоряд» був конче потрібен для подальшої діяльності товариства, адже необхідно було розробити й запровадити єдину українську термінологію, накази, команди, способи їх виконання. До того ж ішлося про таке впорядкування не лише в товаристві «Сокіл», але й у «Січі», «Пласті», у клубах Українського Спортивного Союзу (У.С.С.) і навіть на уроках шкільної руханки. Адже досі у всіх руханково-спортивних структурах накази й команди віддавалися і виконувалися по-різному. Як зазначалося у «Впоряді», «...того всього мусимо оминати, коли розумно думаємо і

почуваємося не як Придністрияни, чи Придніпряни, але як Українці» [12, с. 6].

За основу цього підручника взяли «Правильник», виданий ще 1918 р. в Станіславові за редакцією проф. І. Боберського. У підготовці «Українського Впоряду» взяли участь колишні старшини УСС Т. Барусевич, Л. Лепкий, Р. Купчинський, проф. І. Сігницький, проф. Т. Франко, О. Добротворський та проф. Р. Шенкірик. В «Українському Впоряді» пропонувалося використовувати українськомовні єдині команди, окремо від особи і до цілої групи, а також під час проведення гімнастичних вправ, наводилися пояснення структури рою, чоти, сотні, куреня, полку й умовні знаки кожної структурної одиниці.

Однак новий «Український Впоряд» став для польської адміністрації приводом для ліквідації старих і заборони створення нових гімнастичних товариств. Так, лише у 1922 р. з 52 українських молодіжних товариств Галичини польська влада ліквідувала 21 [13, с. 133], вбачаючи в застосуванні українськомовних команд у руханковому вишколі військову підготовку українців. З цього приводу старшина «Сокола-Батька» у Львові неодноразово зверталася за правовим захистом до тернопільського адвоката С. Барана, оскільки, як підтверджують архівні джерела, саме у цьому воєводстві було ліквідовано найбільше молодіжних товариств [14, арк.1, 140].

Варто зазначити, що старшина «Сокола-Батька», розпочавши відбудову спортивної площі «Український Город» у Львові, зруйнованої австрійськими й російськими військами в роки Першої світової війни, зробила вагомий внесок у відновленні повоєнного сокольства. Так, завдяки сприянню М. Заячківського 25 квітня 1926 р. було завершено будівництво двоповерхової трибуни з підсобними приміщеннями на спортивній площі «Сокола-Батька» «Український Город» на території теперішнього Стрийського парку, в районі перехрестя сучасних вулиць Стрийської і Козельницької. Це була дійсно велика заслуга старшини товариства, очолюваної М. Заячківським. Адже за тогочасних репресивних умов

польської влади й майже цілковитої байдужості з боку львівських українців до громадського сокільського життя вони зуміли на позичені 1000 доларів завершити заплановану роботу [15, с. 91].

На засіданні організаційної секції 26 січня 1926 р. із програмою подальшої діяльності товариства виступив С. Гайдучок, який після короткого екскурсу в історію товариства напередодні Першої світової війни, акцентував на значенні сокільства як виховного чинника суспільства, наголосив, що «сокільські організації повинні виховувати свідомих українців – сам сокільський гімн вказує, до чого ми повинні стреміти. Нам треба працювати в тім напрямі, щоби при помочі руханки виховувати наші покоління зорганізовано і привчати до послуху» [9, арк. 80]. Підбиваючи підсумки діяльності товариства в першій половині 1920-х р., С. Гайдучок зауважив: «Робота по війні йде мляво, деморалізація зробила своє» [9, арк. 80] і запропонував власний план відновлення сокільських осередків у Галичині. Згідно з його пропозицією, активному відновленню сокільських товариств мали сприяти такі чинники:

1. Пропаганда діяльності українського сокільства шляхом видання часопису товариства.
2. Зв'язки з сокільськими організаціями інших країн, зокрема, Чехословаччини та США.
3. «Правова оборона» – комітет юристів та адвокатів, які б відстоювали права членів товариства «Сокол» на сфабрикованих поляками судових засіданнях [9, арк. 81].

Важливим кроком у відновленні сокільських філій стало запровадження у 1926 р. нового статуту товариства. Так, за сприяння голови стрийського «Сокола» доктора Я. Селезінки було підготовлено статут «Сокола-Батька». З огляду на те, що польська місцева влада тривалий час не затверджувала новий статут українського «Сокола», сокільська організаційна секція на чолі з В. Гафтковичем вирішила дещо змінити проект статуту Я. Селезінки й головний акцент зробили на пожежно-руханковій діяльності

товариства. Як проголошував статут 1926 р. у 1-, 2-, 3-му параграфах, метою товариства є «плекати руханку, щоб розвинути силу, красу тіла, сприяти оздоровленню, виховати енергію духу, карність, дисципліну. Для цього слід проводити руханкові вправи, заняття на приладах (поруччах, козлі, коні, перекладині, шведській драбинці, перстенцях-коліщатах, реку – для чоловіків), ігри, забави з м'ячем (в залі і на повітрі), плавання, веслування, їзда верхом – на конях, на роверах*, лещетарство, ковзани, санчата, шерм, стріляння в ціль, пожарні вправи» [16, арк. 1]. Врешті-решт, 1 листопада 1927 р. новий статут українського «Сокола» було затверджено [17, с. 135].

Значну допомогу у відродженні сокільських товариств надавали греко-католицькі священники. Зокрема, збереглася доповідна записка з с. Босири у відділ безпеки поліції Копичинського повіту на Тернопільщині від 27 грудня 1927 р. про те, що греко-католицький священник, громадсько-політичний діяч, член партії УНДО (Українське національно-демократичне об'єднання) С. Матковський «під час церковних проповідей з ненавистю ставиться до всього польського й впроваджує український націоналізм у всіх громадських товариствах. Для цього він заснував у селах своєї парафії сокільські товариства та користується значним впливом серед населення всього повіту» [18, арк. 82]. Аналогічну характеристику давала польська поліція бережанському священнику Є. Бачинському, прихильнику діяльності українського «Сокола» [19, арк. 15.].

Проте усілякі перепони й утиски українського сокільства з боку окупаційної польської влади не завадили сокільській старшині організаційно зміцнювати місцеві й повітові сокільські товариства, поширювати їх ідеї і проводити ефективну діяльність. У 1928–1929 рр. сокільська організація досягла найвищого розквіту. Так, наприкінці 1929 р. на території сучасної Західної України було відновлено 585 сокільських товариств, які нараховували 31 тис. 88 членів [20, арк. 41], тобто кількість членів майже

---

* Ровер – велосипед.

зрівнялася з довоєнним періодом, адже відомо, що станом на 1914 р. у 974 осередках українського «Сокола» налічувалося 32 тис. 717 членів [3, с. 12]. Однак з кінця 1920-х рр. польська влада почала масово розпускати й забороняти діяльність українських сокільських товариств. Лише у 1928 р. було заборонено 44 товариства, тоді як за сім років існування повоєнного українського сокільства (з 1920 до 1927 р.) було розпущено загалом 51 товариство (детальніше див. таблицю 2) [20, арк. 41].

Філії українських сокільських товариств (1920–1928)

Таблиця 2

Рік	Відновлено	Ліквідовано
1920	–	–
1921	5	0
1922	52	21
1923	20	13
1924	1	2
1925	13	15
1926	252	0
1927	281	0
1928	92	44

Цілком зрозуміло, що кількість заснованих або відновлених сокільських товариств, їх діяльність залежала насамперед від роботи організаторів сокільського руху в воєводствах Галичини. Як свідчать архівні документи, періодичний часопис «Сокільські Вісти», такими ентузіастами насамперед були брати Альфред і В'ячеслав Будзиновські на Станіславівщині, Іван Коссак (Чортків), Ілярій Брикович, Осип Сіяк на

Тернопільщині та провід «Сокола-Батька» у Львові (Степан Шухевич, Степан Гайдучок, Микола Заячківський) [11, с. 7]. Так, на початку 1928 р. у Чортківській сокільській окрузі діяло 22 товариства, які об'єднували 847 юнаків і 4222 дівчини, у Стрийській окрузі – 34 товариства, членами яких були 1858 юнаків і 722 дівчини, у Львівській окрузі – 24 товариства, до складу яких входило 1650 юнаків, 680 дівчини і 285 членів доросту (молодь до 18 років). Станом на 1928 р. у трьох воєводствах Галичини було 554 сокільські осередки (детальніше див. таблицю 3) [11, с. 8-9].

Стан сокільських товариств на 1928 р.

Таблиця 3

Воєводство	Стан на початок 1928 р.	Засновано у 1928 р.
Львівське	174	29
Тернопільське	158	78
Станіславське	89	26
Разом	421	133

Як бачимо, у Львівському воєводстві, порівняно з Тернопільським і Станіславівським, було більше українських сокільських осередків. Так, на початку 1928 р. 174 сокільські філії Львівського воєводства нараховували 14 001 особу, тоді як 158 Тернопільського воєводства – 11 597 осіб, а 89 філії Станіславського воєводства – 5490 членів [21, с. 88]. Зрозуміло, на це вплинула й загальна кількість населення у воєводствах. Згідно з даними перепису 1931 р., у Львівському воєводстві проживало 3 млн 127 тис. жителів (з них 34,1 % – українці), у Тернопільському – 1 млн 600 тис. (з них 45,5 % – українці), а в Станіславівському – 1 млн 480 тис. (з них 68,8 % –

українці) [10, с. 22-23]. Хоча в останніх двох воєводствах українців було більше, ніж поляків, упродовж 1920–1928 рр. тут українською мовою розбудовувалася мережа сокільських філій. Якщо напередодні Першої світової війни Тернопільське воєводство за кількістю осередків та членів посідало перше місце в Галичині, то у 20–30-ті рр. ХХ ст. воно перемістилось на друге (детальніше див. таблицю 4). Таку ситуацію спровокувала неналежна співпраця з львівським «Соколом-Батьком» і переслідування й утиски українців за часів польської окупації. Керівники сокільських філій Тернопільського воєводства неодноразово зверталися до львівського «Сокола-Батька» з проханням створити при філії в м. Тернопіль власну організаційну секцію для більш ефективного відновлення організацій у повітах. Попри те, що 11 лютого 1923 р. Тернопільська філія провела сокільські вечорниці, які принесли товариству чистого прибутку 350 тис. польських марок, і в 1924 р. Тернопільський «Сокіл» було визнано найкращим сокільським осередком Галичини [22, с. 10], питання про створення власної організаційної секції так і залишилося не вирішеним.

Стан сокільських філій Львівського та Тернопільського воєводств на 1928 р.

Таблиця 4

Воєводство	Кількість товариств	Кількість соколів-хлопців	Кількість соколів-дівчат	Доріст (підлітки до 18 років)	Загальна кількість учасників
Львівське	174	9887	3323	791	14001
Тернопільське	158	8319	2648	630	11597

Отже, можна констатувати, що лише після запровадження нового статуту товариства «Сокіл» у 1926 р. розпочалося масове створення або відновлення його філій. Як зауважував С. Гайдучок: «І хочь здавалося, що праця вложена тодішнім головою організаційної секції безвислідна, то все ж таки вона підготовляла ґрунт для дальшого розвою сокільства. Як тільки голова стрийського «Сокола» д-р Я. Селезінка уложив статут, який власти затвердили, робота із 1926 р. пішла наглядно вперед» [21, с. 88]. Як засвідчують статистичні дані, саме 1926 р. став переломним у відновленні українських сокільських товариств. Упродовж 1926–1928 рр. почали масово виникати нові сокільські гнізда; велика заслуга в цьому організаційного відділу «Сокола-Батька», очолюваного В. Гафтковичем. Відновленню українських сокільських осередків і поширенню інформації про них сприяв щомісячний часопис «Сокільські Вісти», який з січня 1928 р. почав виходити у Львові. На його шпальтах друкували статті на спортивну й сокільську тематику колишні вихованці товариства, зокрема Петро й Тарас Франки, С. Гайдучок та ін [23, арк. 2–5]. Так, на кінець 1929 р. на території сучасної Західної України було відновлено 585 сокільських товариств [21, с. 88], що було найвищим досягненням «Сокола-Батька» упродовж двадцяти міжвоєнних років, поки українські землі перебували під польською окупацією. Однак цей пік у розвитку сокільського руху став приводом для докорінного знищення українського сокільства, розпочатого польською адміністрацією. До українців Галичини почали застосовувати так звану політику пацифікації («умиротворення»), розпочату у вересні 1930 р. Відділи польської поліції, військово-спортивної терористичної організації «Звйонзку стшельцув» («Союз стрільців») знищували осередки гімнастично-спортивних сокільських товариств, а їхніх членів заарештовували [24, арк. 4].

4.2. Протипожежна й гімнастично-спортивна діяльність українських «Соколів» у 20-30-х рр. ХХ ст.

Протипожежна діяльність. У міжвоєнний період нелегальної діяльності українських сокільських товариств серед організаторів виникла дискусія щодо сокільських завдань, співвідношення та ролі сокільської гімнастики і спорту у вихованні національної свідомості й формуванні духовно і фізично здорової нації, здатної на самопожертву. Згідно з сокільською ідеологією, її метою є відродження нації в цілому як фізично, так і духовно. Як наголошував М. Тирш, це має бути «відродження фізичне, моральне, національне, демократичне і поступове. Ці складові і творять сокільську ідею» [25, с. 4]. Фізичне виховання стояло на першому місці серед завдань українського «Сокола», однак воно було тісно пов'язане з протипожежною діяльністю.

Варто підкреслити, що саме акцентуючи на протипожежній діяльності українських сокільських товариств, організаторам легше вдавалося відновити філії «Сокола-Батька» у 20-х рр. ХХ ст., адже статuti протипожежних товариств «Сокіл» польська місцева адміністрація затверджувала майже відразу, тоді як у гімнастично-спортивних чи культурно-просвітницьких структурах вбачала загрозу існуванню польської держави.

Усвідомлюючи роль протипожежної діяльності в організаційній розбудові сокільства, 9–14 травня 1922 р. «Пожарницька Секція» «Сокола-Батька» провела перший повоєнний протипожежний курс для українців Галичини. Його програму підготував один із вихованців українського «Сокола» С. Гайдучок. Так, вона складалася з двох частин: теоретичної і практичної. Заняття не були безкоштовні, приміром за відвідання протипожежного курсу перші 50 слухачів сплатили по 300 польських марок [26, арк. 3], а заняття з вивчення руханкових вправ, що відбулися 2 травня 1922 р. у залі «Сокола-Батька» по вул. Руській, 10, коштували 50 польських марок [27, арк. 3-4]. На цих підготовчих гімнастичних курсах «Сокола-

Батька» українці вчилися виконувати гімнастичні вправи, вправи з предметами і без них, комбінації на приладах, тоді як на протипожежних курсах С. Гайдучка українці слухали лекції, а потім проводили практичні заняття з пожежогасіння, вивчали суспільну гігієну, організаційний стан, завдання, мету й ідеологію української сокільської організації. Приміром, 17 грудня 1927 р. було проведено пожежно-руханковий курс у м. Комарно на Львівщині, де Т. Франко виступив із доповіддю «Руханка і спорт на Радянській Україні», а на курсах у Старому Самборі 22 грудня 1927 р. С. Гайдучок виступив із двома лекціями: «Слідами українського Сокільства» та «Як повинна виглядати у нас руханка на селі?». Спортивною частиною курсів керували П. Зимак, О. Верхола та Е. Жарський. Внаслідок такої плідної роботи організаторів українського сокільства у другій половині 1927 р. 67 осередків «Сокола-Батька» підготували статuti своїх товариств для затвердження польською адміністрацією Галичини [27, арк. 3-4].

Однак польський окупаційний режим, наляканий зростанням національної свідомості галицьких українців, особливо молоді в масових гімнастичних товариствах, спортивних клубах, втілюючи політичну програму полонізації й колонізації Галичини, вдався до відкритих репресій. У 1930 р. польська влада розпочала криваву пацифікацію («умиротворення») на східних «кресах» (околицях) держави, яка зачепила також і діяльність українського сокільства. Так, починаючи з 1930 р. польська окупаційна влада почала планомірно забороняти українські сокільські товариства, а 14 січня 1935 р. Міністерство внутрішніх справ Польщі ухвалило новий закон про Союз Пожежної Сторожі. Як наслідок, наприкінці цього ж року на території Галичини залишилося лише 182 сокільські гнізда, тоді як у 1929 р. їх було 586 [20, арк. 41]. Статистика свідчить, що у довоєнний період у 974 товариствах «Сокола-Батька» налічувалось майже 33 тис. членів [3, с. 12], а в 1936 р. – лише 23 тис. [28, арк. 5]. Крім того, згаданим законом МВС Польщі було надано єдиний статус протипожежним польським товариствам. Звичайно, він не міг не зачепити діяльність українських протипожежних

сокільських товариств. Попри те, що українські протипожежні «Соколи» ліквідували масові пожежі в сільських місцевостях Галичини, тим самим допомагаючи польським державним протипожежним товариствам, вони не могли затвердити нові статuti своїх товариств і діяти легально. Польська адміністрація, керуючись новим законом, просто забороняла затверджувати статuti українських протипожежних «Соколів». Отож, вільний розвиток українського сокільства на галицьких землях став практично неможливий, що призвело до значного скорочення кількості сокільських гнізд. Згідно зі згаданим законом, усі наявні протипожежні товариства повинні були підпорядковуватись Союзу Пожежної Сторожі Польщі. Ба більше, Союз Пожежної Сторожі наполягав на тому, що нові протипожежні товариства, які мали створюватись в сільській місцевості Галичини, не повинні були приймати до свого складу українську молодь [28, арк. 5].

Виходячи з вимог нових законів про протипожежні товариства, старшина «Сокола-Батька» на Загальних зборах змінила його статут. За посередництвом старости Львівського воєводства В. Беліна-Пражмовського статут передали на затвердження до МВС Польщі, і лише через півроку (3 липня 1935 р.) його нарешті було затверджено [29, арк. 84]. Разом з тим, 1 червня 1935 р. набув чинності Закон МВС Польщі про протипожежну діяльність, який ліквідував близько 200 українських сільських сокільських осередків і лугових товариств, що діяли за протипожежними статутами [29, арк. 84]. 26 липня 1935 р. комендант поліції доповів начальнику суспільно-політичного департаменту Тернопільського воєводства, що в селах Чортківського повіту члени «Сокола» і «Лугу» чинять опір польському протипожежному товариству й агітують не вступати до нього. Повітові старости забороняли сокільським товариствам вести будь-яку діяльність, поки не буде затверджено статут, а нові сокільські гнізда було складно організувати, оскільки це вимагало великих грошових видатків – 40 злотих за реєстрацію одного осередка [29, арк. 84; 30, арк.1, 3, 4]. Тому львівський «Сокіл-Батько» розіслав до всіх сокільських товариств інструкцію

з вимогою до 1 червня 1935 р. ухвалити новий статут, у якому назву «пожежно-гімнастичні товариства» слід було змінити на «спортивно-гімнастичні». Зважаючи на те, що польська влада забороняла створювати нові українські сокільські товариства й діяльність протипожежних філій, ця акція «Сокола-Батька» була направлена на те, щоб уберегти українські товариства від польської шовіністичної ідеології. «Сокіл-Батько» як центр сокільського життя об'єднував 15 тис. 594 члени (11 тис. 752 хлопці і 3 тис. 842 дівчини), з них лише 16 % – жителі міст, а 84 % – вихідці з сільської місцевості [21, с. 88]. Як бачимо, за часів утисків і переслідувань українського сокільського руху кількість сокільських осередків значно зменшилась, проте кількість членів львівського «Сокола-Батька» значно зросла.

Як уже зазначалося, польська адміністрація Галичини довго зволікала із затвердженням нового статуту «Сокола-Батька», поки нарешті це відбулося в липні 1935 р., а 24 вересня 1936 р. старшина «Сокола-Батька» звернулася до Президії Української Парламентської Репрезентації – депутатів Польського сейму у Львові – з питаннями щодо затвердження проекту змін до статуту, отримання дозволу на сокільські однострої, прапори та відзнаки, проте отримала відмову. 2 січня 1937 р. голова «Сокола-Батька» Михайло Хронов'ят укотре подав звернення до посла Польського сейму Володимира Целевича, в якому зазначалося, «що виходячи із завдань сокільської організації, можна було б сподіватися про сприяння з боку органів адміністративної влади» [30, арк. 3,4]. Однак і цього разу питання українського сокільства залишилися не вирішеними.

Гімнастично-спортивна діяльність. Наступною галуззю діяльності українських сокільських товариств, яка відігравала важливу роль у житті українців Галичини, було фізичне виховання та спорт. Підтвердженням цього є те, що напередодні Першої світової війни було сформовано Сокільсько-Січовий Союз, який, організовуючи Шевченківський здвиг 1914 р., об'єднав усі сокільсько-січові, пластові та інші спортивні й військові організації

Галичини. Можна сміливо стверджувати, що неабияку роль у поширенні фізичної культури та спорту серед галицьких українців відіграли українські сокільські товариства. Крім того, саме завдяки гімнастично-спортивній діяльності українського сокільства організатори сокільського руху підготували перші методичні посібники з футболу, волейболу, тенісу, хокею та ін. видів спорту. Важливим досягненням одного з керівників «Сокола-Батька» І. Боберського було те, що за його безпосереднього сприяння випускники сокільських товариств засновували в Галичині перші спортивні гуртки, клуби й товариства. Так, виникли «Карпатський лещетарський клуб» (1904 р.), «Український спортивний кружок» (1904), У.С.Т. «Поділля» (1909 р.), «Сянова Чайка» (1909 р.), «Буй-Тур» (1909 р.), спортивне товариство «Україна» (1911 р.), «Дівочий спортивний кружок» (1912 р.) та ін., які продовжили свою діяльність на теренах Галичини у 20–30-х рр. ХХ ст. [31, арк. 1–2].

Із 1922 р. розпочалася активна робота з відновлення діяльності гімнастично-спортивних сокільських товариств «Сокіл-Батько» під керівництвом М. Заячківського. Так, при львівському «Соколі-Батьку» було створено сокільську «Спортивну секцію», яка на першому етапі своєї діяльності охопила все спортивне життя галицьких українців. Щоправда, гімнастично-спортивна діяльність 20–30-х рр. ХХ ст. дещо відрізнялась від довоєнного періоду. Так, сутність сокільського фізичного виховання напередодні Першої світової війни полягала в масовій гімнастично-спортивній підготовці, яка мала об'єднати й фізично підготувати українців до боротьби за державність, тоді як у 20–30-х рр. ХХ ст. це було здебільшого спортивне виховання для отримання різноманітних нагород. Прикладом може слугувати гімнастично-спортивна філія «Сокола-Батька» у Коломиї, очолювана П. Франком, яка проводила заняття з таких видів спорту, як ручний м'яч, футбол, баскетбол, боротьба, важка атлетика, теніс, фехтування та бокс [32, арк. 33]. Однак слід підкреслити, що, попри всі перешкоди, які чинила польська окупаційна влада, важливою ознакою сокільської

гімнастики залишалися колективістські засади і прагнення до фізичного вдосконалення всієї української нації. Крім того, до руханкових вправ сокільство почало залучати не лише молодь, а й дітей і людей старшого віку; варто наголосити, що з кожним роком сокільською гімнастикою захоплювалося дедалі більше жінок. Поступово, обминаючи перешкоди, виставлені польською адміністрацією, «Спортивна секція» «Сокола-Батька» на початку 20-х рр. ХХ ст. розпочала відновлення гімнастично-спортивних сокільських товариств. Велику роль у цьому відіграло те, що її керівником було призначено колишнього сотника УСС, УГА, одного із засновників Української Військової Організації (УВО) – Осипа Навроцького. Так, уже у 1923 р. «Спортивна секція» «Сокола-Батька» відновила Запорозькі ігри (Українську олімпіаду) та влаштувала змагання на першість з футболу, тенісу, велоспорту, легкої атлетики тощо. Внаслідок плідної діяльності «Спортивної секції» на початку 20-х рр. ХХ ст. на території Галичини відновили свою роботу спортивні клуби, створені ще в довоєнний період, і виникали нові, до яких долучалося дедалі більше людей. Саме завдяки сприянню «Спортивної секції» «Сокола-Батька» було засновано окремий спортивний орган українських молодіжних товариств, який опікувався розвитком спорту в Галичині – У.С.С. Його було створено на Загальних зборах представників майже всіх західноукраїнських спортивних, гімнастичних товариств і він розпочав свою діяльність 16 березня 1924 р. Першим головою У.С.С. було обрано О. Навроцького [33, с. 48].

Великим досягненням у розвитку сокільських гімнастично-спортивних товариств стало придбання спортивного майданчика в Тернополі та відбудова зруйнованого за роки війни стадіону «Сокола-Батька» у Львові. Так, за сприяння організаторів українського сокільського руху наприкінці 20-х рр. ХХ ст. було придбано гімнастичний зал товариства «Міщанське Братство» у Тернополі та викуплено другу половину спортивної площі «Український Город» у Львові. Слід зазначити, що витрати «Сокола-Батька» на гімнастично-спортивну діяльність галицьких українців були надзвичайно

великі. У звіті Тернопільської філії «Сокола-Батька» за 1927 р. зазначалось, що гімнастичний зал обійшовся товариству в 500 доларів [32, арк. 37], а двоповерхова трибуна «Українського Города» коштувала 1000 доларів [15, с. 91] (для порівняння – місячна заробітна платня в Польщі в середньому становила 13 доларів) [10, с. 236-237, 265, 272.]. Проте організатори українського сокільства були впевнені, що придбання гімнастично-спортивного майданчика в Тернополі та відбудова спортивного комплексу «Український Город» у Львові були вкрай потрібні для проведення занять із фізичного виховання.

Оскільки «Сокіл-Батько» не мав достатньої кількості коштів, щоб викупити всю спортивну площу «Українського Города», його адміністрація видала 20 тис. карток вартістю по 5 крон, придбавши які кожен охочий міг стати власником одного квадратного метра цієї території. Проте організатори акції не досягли бажаного результату, тому 3 січня 1925 р. делегація від «Сокола-Батька» відвідала митрополита Андрея Шептицького, який пожертвував для «Українського Города» велику суму грошей [34, с. 81]. Звичайно, це значно сприяло розвитку гімнастично-спортивної діяльності українського сокільства, однак станом на 1925 р. залишалися не викупленими ще 14 наділів спортивної площі вартістю 20 тис. доларів [15, с. 91] (1 долар коштував 8,91 злотих) [10, с. 236-237]. Спортивний комплекс «Сокола-Батька» (190x120 м) був найбільшим у місті. До його складу входило футбольне поле розміром 160x70 м із трибуною на 270 місць, три тенісні корти, легкоатлетичні доріжки й велосипедний трек із довжиною кола 400 м [34, с. 81]. Там проводили не лише спортивні змагання, а й здвиги та різноманітні святкування. Приміром, сокільські, січові й пластові організації відзначали на території спортивного комплексу усілякі урочисті події. Можна сміливо стверджувати, що спортивна площа «Сокола-Батька» стала центром спортивного життя Галичини й об'єднала десятки тисяч громадян. Так, наприклад, у звіті про роботу стадіону за 1928 р. зазначалося: «В 1928 році площею господарив Степан Гайдучок, заст. С. Білостоцький. Оба

справляли обов'язки даром. Площу видано до вжитку з 14 березня до 14 жовтня, себто 7 місяців відбувалися на ній вправи. Плекали: скок у височінь, скоки в довжінь, з жердиною, мет. диском, кулею, ратищем, молотом, булавою, всі роди бігів, копаний м'яч, пораванку (гандбол), відбиванку (волейбол), кошиківку (баскетбол), сітківку (теніс). Молодь отсих шкіл і товариств користала з площі: філія академічної гімназії, академічна гімназія, III державна семінарія, «Сокіл-Батько», Сокіл IV, Українська Лугова організація, «Зоря», «УССК» (Український студентський спортовий клуб), Пластовий кіш – Львів, Гімназія СС Василянок. Всі за оплату... Змагань відбулося 29: легка атлетика – 4, лугових виступів – 3, сокільських – 2, шкільних – 3, пописів хорів – 1, ситківкових змагань – 1, курсів лугових – 1, сокільських – 1, фестонів – 11. На площі відправлено 2 Полеві Служби Божі. Разом 56 виступів, з того загальнонародних – 5. Приглядалось виступами поверх 29 000 публики» [11, с. 12]. Однак у ніч з 2 на 3 листопада 1928 р. члени польської військово-спортивної організації «Звйонзку стшельцув» («Союз стрільців») підпалили спортивну площу «Український Город», завдавши значних збитків «Соколу-Батьку» [15, с. 91].

У березні 1929 р. організатори українського сокільського руху створили «Збірковий комітет», який мав збирати пожертвування на відновлення спаленого комплексу. До його складу увійшли С. Стеблецький, А. Будзиновський, М. Левицький, М. Мельничук, А. Березовський та ін. Для досягнення кращого результату згодом вирішили створити ще й повітові комітети «Збіркові комітети». Саме вони й зібрали більшу частину коштів для відбудови зруйнованого «Українського Города» у Львові. Крім того, С. Гайдучок, директор «Українського Города», створив «Золоту книгу жертводавців», до якої записував усіх, хто, розуміючи значення фізичного виховання, пожертвував кошти на відбудову спортивної площі [34, с. 81]. Так, на 120 сторінках цієї книги було записано 6 тис. прізвищ приватних осіб, які пожертвували кошти на відбудову «Українського Города» у Львові, та 2 тис. назв громадських установ [35, арк. 107]. Серед тих, хто добровільно

давав гроші, – чимало не лише українських, а й закордонних відомих громадських діячів і вчених: митрополит А. Шептицький (Львів), інженер А. Косаревич (Берлін), проф. В. Малиновський (Львів), В. Квасницький (Франція), проф. І. Калічак (ЧСР), Е. Кохан (Львів), д-р Ф. Колеса (Львів), С. Франц (Перемишляни), д-р О. Ревюк (Америка), І. Літинський (Львів), Ю. Стечишин (Канада), проф. Р. Ліськевич (Станіславів), Є. Огоновський (Надвірна), Н. Шумська (Оглядів), П. Франко (Львів), К. Вишиванюк (Познань), д-р О. Назарук (Львів), суддя Е. Стронціцький (Калуш), д-р М. Шухевич, Ю. Віктор, П. Кузик (Канада) та інші. До пожертвувань долучились також і громадські організації: Українська студентська громада (Краків), Львівський пластовий кіш, товариство «Елегант» (Львів), Український Спортовий Кружок (Австрія), Союз Українських купців, «Сянова Чайка» (Перемишль), Хліборобський Союз (Калуш), товариство «Сокіл» (Белз), «Народний Базар» (Станіславів), Батьківський кружок академічної гімназії (Львів), фінансова установа «Українська каса» (Личаків), видавництво часопису «Світ дитини» (Львів) та ін [36, арк. 119].

Кошти для «Українського Города» збирав і колишній голова «Сокола-Батька» Іван Боберський, який спершу перебував у Канаді, а згодом у Словенії. У своїх листах до старшини львівського «Сокола» він закликав до продовження добродійної акції та пропагував цю ідею в канадських часописах та альманахах [34, с. 83].

Як бачимо, до цієї добродійної акції долучилися не лише українці Галичини, але й представники української діаспори. Спільними зусиллями було відновлено діяльність «Українського Города». У травні 1933 р. на львівському сокільському стадіоні відбулося свято «Українська Молодь Христові», у якому взяли участь майже 100 тис. віруючих. На думку О. Вацеби, це було наймасштабніше свято в історії Львова [34, с. 83]. Загалом, як зазначали тогочасні газети, «не будь цієї площі, не було б і величного ювілейного Свята Української Кооперації у 1934 р., не було б

розвитку фізичного виховання, спорту, змагань і ігрищ українцям» [37, арк. 64].

Із 31 червня по 2 липня 1934 р. у Львові проходив III Крайовий здиг, присвячений 30-літтю діяльності українського «Сокола». Варто зазначити, що для його проведення старшина «Сокола-Батька» підготувала «Правильник», який містив різноманітні настанови для керівників сокільських філій Галичини [37, арк. 64]. Зважаючи на численні переслідування польською владою учасників сокільського руху, на думку старшини львівського «Сокола», взяти участь у сокільському здвизі передусім повинні були ті учасники, які найкраще виконували гімнастично-спортивні вправи і придбали встановлений сокільський однострій для виконання вправ.

Триденна програма маніфестації була досить насичена. Так, першого дня планувалося богослужіння в Успенській церкві на вул. Руській у Львові, відкриття на будівлі Товариства «Дністер» (м. Львів, вул. Руська, 20) пам'ятного знака на честь українських соколів, полеглих у Першій світовій війні, покладання вінка до могили першого голови «Сокола-Батька» В. Нагірного та сокільський вечір. Другого дня мали проводитися гімнастично-спортивні вправи, виконуватися народні танці, а також була запланована урочиста оркестрова хода вулицями Львова представників сокільських філій із Перемишльської, Станіславівської, Тернопільської, Львівської областей. Щоправда, використовувати сокільські прапори під час ходи польська адміністрація Львова заборонила. І на завершення зібрання, 2 липня 1934 р., мали пройти легкоатлетичні змагання з десятизмагу, шестизмагу, п'ятизмагу, а також масове виконання гімнастичних вправ членами сокільських гнізд, за які учасники отримали численні нагороди. Кожний глядач або небайдужий до сокільської діяльності українець за помірну ціну міг купити ювілейну відзнаку «Сокола-Батька», а сокільські спортсмени отримували їх безкоштовно [38, с. 8].

Тому, отримавши докладну інструкцію-підручник з підготовки до III Крайового здвигу, кожне сокільське гніздо значну увагу приділило навчанню довільних гімнастичних вправ і підготовці до інших заходів, зазначених у програмі. Звичайно, щоб добре підготуватися до змагань, у кожному сокільському гнізді мали бути досвідчені інструктори з різних видів спорту. А це було надзвичайно складно, адже місцева польська влада повсякчас перешкоджала діяльності сокільських товариств, зокрема й підготовці інструкторів із різних видів спорту [35, арк. 125]. Наприклад, голова тернопільського «Сокола» О. Дзядів, звітуючи про діяльність своєї філії в 1935 р., наголошував, що значних успіхів досягнуто саме в цьому напрямку, але соколи зазнають постійних утисків від окупаційної польської влади. Так, у 1933 р. були заборонені інструкторські курси для начальників філій у Тернополі й Радехові. Влада конфіскувала 100 членських сокільських квитків, на яких було надруковано сокільський гімн і десять заповідей «Сокола», заборонила святкувати в Тернополі сокільське свято, присвячене 30-літтю діяльності товариства [39, арк. 185]. Усі ці заборони були насамперед тісно пов'язані з підготовкою до III Крайового здвигу і могли призвести до того, що Тернопільська філія в ньому просто не візьме участі. 10 жовтня 1933 р. голова тернопільського «Сокола» О. Дзядів і секретар Т. Бабяк, який, попри перешкоди поляків, організував та очолив у 1934 р. сокільські секції копаного м'яча, хокею та совганки (ковзання), повідомили старшину львівського «Сокола-Батька» про усі ці негаразди й нагосили на тому, що мають у своїх філіях гідних спортсменів, які можуть продемонструвати хороші результати на III Крайовому здвизі. Так, у матеріалах звіту тернопільського «Сокола» за 1933 р. зазначалося, що в їхній філії було зафіксовано кілька рекордів. Приміром, Богдан Мітринга показав чудові результати із бігу на 100 м, здолавши цю відстань за 13 сек, зі стрибків у довжину з розбігу (6 м) і зі стрибків у висоту (130 см), а Євстахій Лавринів продемонстрував відмінні результати в боксі [40, арк. 45]. 5–6 березня 1934 р. в Тернополі в гімнастичному залі «Міщанського Братства»

саме завдяки сприянню старшини львівського «Сокола-Батька» було проведено інструкторський курс із керівниками сільських гнізд з вивчення та удосконалення проведення гімнастичних вправ. Навчання на курсі проводили відомі інструктори «Сокола-Батька» зі Львова С. Мартиняк та Я. Благітка, які залучили 22 членів (16 соколів і 6 сокілок), зокрема В. Чубатого, В. і С. Керничних, Б. і Я. Муріїв, Р. Петерзіля, В. Борищука, І. Мурія, Г. Змрочка та ін.

Безпосередню участь представників сокільського гнізда Тернополя в III Крайовому здвигі забезпечувала нова старшина, обрана 25 березня 1934 р. на Загальних зборах товариства в приміщенні «Руської Бесіди». Головою тернопільського «Сокола» став 54-річний професор гімназії Іван Боднар, а його заступником – приватний урядовець Осип Павлишин. Провідниками руханки призначили Олену Змрочок та Омеляна Мурія [41, с. 205]. Як згадував колишній член львівського «Сокола», кращий гімнаст Галичини, а згодом відомий міжнародний суддя з гімнастики чотирьох Олімпійських ігор, Євген Оришин, «Крайовий Здви́г 1934 р. справив незабутнє враження на всіх соколів та українське населення Галичини. Видовище було грандіозне. Оваціям не було меж, коли соколи і сокілки у нових сокільських національних одностроях заповнили площу «Сокола-Батька» для масових вправ «вільноруч» та при звіті-рапорті інженера Я. Благітки, начальника «Сокола-Батька», новообраному і останньому голові крайової централі Михайлові Хронов'яту. Сокільські гнізда Галичини, в т. ч. і тернопільське, складала головний іспит на зрілість – духовну і фізичну підготовку, справність, національну гідність і гордість» [41, с. 205].

Варто зазначити, що задля покращення гімнастично-спортивної діяльності сокільства та встановленню зв'язків між філіями, у 1933 р. голова «Сокола-Батька» запровадив триступеневу організацію товариства. Її сутність полягала в поділі на місцеві, повітові (окружні) сокільські осередки й керівний центр – львівський «Сокіл-Батько». Для здобуття першості серед сокільських осередків у фізичному вихованні оргвідділ центрального

проводу «Сокола-Батька» розробив певні вимоги суперництва. Також було підготовано програму діяльності старшини гнізда, голови, інструктора, начальника, вихователя, скарбника, господаря в галузі фізичного виховання. Так, старшина сокільського гнізда повинна була щоквартально подавати до «Сокола-Батька» звіти про гімнастично-спортивну діяльність і результати спортивних досягнень. Підтвердженням цього може бути звіт про кращі результати досягнень легкоатлетів одного з сокільських осередків у 1938 р. (детальніше див. таблицю 5) [28, арк. 4].

Результати досягнень сокільських легкоатлетів у 1938 р.

Таблиця 5

Жінки		Чоловіки	
Біг 60 м	9,4	100 м	12,0
довжина	4,72	1500 м	4,33
висота	1,20	висота	1,61
спис	17,00	довжина	6,05
диск	20,60	жердина	2,64
ядро	7,90	спис	43,01
диск	34,70	–	–
ядро	11,35	–	–

Попри те, що зусиллями саме «Спортивної секції» було створено У.С.С., старшина «Сокола-Батька» 23 травня 1932 р. попросила прийняти її до членства в У.С.С. «Спортивна секція» «Сокола-Батька» діяла автономно, організовуючи змагання серед сокільських осередків і разом з тим дозволяла своїм спортивним клубам брати участь у змаганнях У.С.С. Спортивна Рада У.С.С. у Львові, голова якої доктор Богдан Макарушка тривалий час

очолював сокільський рух Чортківщини, 26 травня 1932 р. повідомила старшину «Сокола-Батька» про прийняття її «Спортивної секції» до Спортивної секції У.С.С. як тимчасового члена [42, арк. 17]. Оскільки У.С.С. прагнув підпорядкувати собі всі спортивні секції та клуби Західної України, тому 28 червня 1936 р. на спільному засіданні представників двох спортивних товариств «Сокола-Батька» й У.С.С. було ухвалено такі умови:

1. Місце для представника сокільської «Спортивної секції» «Сокола-Батька» у Раді У.С.С.;
2. Перед прийняттям будь-якої сокільської «Спортивної секції» до членства в У.С.С. необхідно повідомити голову «Сокола-Батька»;
3. Назва клубу сокільського гнізда не може бути іншою, як «Спортивна секція «Сокола» в ... (назва місцевості)»;
4. Про покарання та дискваліфікацію сокільського спортсмена чи «Спортивної секції» варто повідомляти «Сокола-Батька»;
5. Відвідування членами У.С.С. «Спортивних секцій» сокільських осередків слід узгоджувати з «Соколом-Батьком»;
6. Приєднання найперспективніших сокільських спортсменів до У.С.С. не означає їх виключення зі складу сокільського осередку «Сокола-Батька» [27, арк. 3–4].

Прагнення старшини «Сокола-Батька» зберегти свій напрямок спортивної роботи в сокільських осередках Галичини підтверджує протокол засідання від 24 квітня 1937 р. представників «Сокола-Батька»: голови товариства М. Хронов'ята, заступника голови А. Палія та голови У.С.С. С. Мацюрака [42, арк. 61]. У прийнятій резолюції спільного засідання зазначалось, що «Сокіл-Батько» та У.С.С. – рівноправні тіловиховні організації з різними завданнями. Так, «Сокіл-Батько» є верховною організацією для сокільських руханкових товариств, а У.С.С. – для спортивних товариств. Оскільки «Сокіл-Батько» проводив у своїх сокільських осередках спортивну роботу, йому необхідно було співпрацювати з У.С.С.. Представники обох організацій визнали, що

потребують саме такої співпраці й мають великі можливості для її реалізації [42, арк. 64]. З цього приводу в статті «Одна мета – різні методи» часопису «Українські Вісти» за 1936 р. зазначалося, що «... 40-літній досвід «Сокола-Батька» і 12 років У.С.С. повинні вести до єдності і єдиної кінцевої мети виховання національно свідомого, різнобічно вихованого громадянина української нації і що У.С.С. вірить в скору єдність (з «Соколом-Батьком» – Авт.)» [42, арк. 112]. Проте співпраця двох впливових організацій фізичного виховання і спорту не довго тривала, оскільки 4 серпня 1937 р., згідно з рішенням польської адміністрації Львова, У.С.С. було ліквідовано [42, арк. 77].

Разом з тим для організаційного зміцнення діяльності сокільських товариств на місцях старшина львівського «Сокола-Батька» постійно проводила 3–4-денні руханкові курси для керівників гнізд усього краю. Організатори курсів ставили за мету надати їх учасникам необхідні відомості як із теорії й практики фізичного виховання взагалі, так і з роботи сокільських товариств зокрема. Основою навчання була програма системи фізичного виховання Н. Бука, довільні вправи, впоряд, пожежництво (до 1935 р.), забави та ігри, волейбол, вправи на коні, брусах, легка атлетика, сокільське виховання, зокрема сокільська гімнастика, організація сокільського виступу, здвигу (зльоту), організація спортивних змагань. Ці курси були платні й коштували кожному учаснику 20 злотих, які йшли на оплату приміщення, харчування, форми. Наприклад, на триденний курс, що проходив 15–17 квітня 1929 р., до Львова прибуло 47 учасників із різних куточків краю [27, арк. 4].

Попри те, що львівський «Сокіл» мав кращі умови для гімнастично-спортивного виховання молоді, тернопільський «Сокіл» за результатами спортивних досягнень посів перше місце. Так, 11 квітня 1937 р. на святковому вечорі українського сокільства, який відбувся з нагоди перемоги сокільського гнізда Тернополя в крайовому суперництві, його було визнано «Найкращим Сокільським Гніздом» Галичини [28, арк. 4]. 31 січня 1938 р. у

статті «Звіт найкращого сокільського гнізда краю», надрукованій у часописі У.С.С. «Змаг», ішлося про те, що Загальні збори тернопільського «Сокола» почалися 16 січня, а закінчилися 23 січня, і «були пишною китицею таких небуденних у нас тепер квіток, як солідна, тиха й витримана праця, велика ідейність і жертівність, що творила багато діл без зайвих слів і самохвальби» [23, арк. 195]. Беручи до уваги заслуги тернопільської сокільської філії, старшина «Сокола-Батька» призначила сокільський осередок Тернополя окружним гніздом, який мав поширювати свою діяльність на такі повіти: Тернопільський, Збараський, Терехівський, Скалатський. Завдяки активній діяльності тернопільського сокільського осередка у 1937 р. були засновані нові філії «Сокола» у Настасові й Висипівцях, а в 1938 р. – у Стегниківцях [23, арк. 195]. «Спортивна секція» сокільського осередка в Тернополі, очолювана організатором гімнастики і спорту А. Луговим, вперше серед інших спортивних товариств і клубів міста ініціювала постійні легкоатлетичні тренування. Її учасники вдало виступили на IV Крайових змаганнях з легкої атлетики у Львові, де посіли вісім других і чотири четвертих місця та вперше взяли участь у легкоатлетичному п'ятиборстві. Із 1938 р. «Сокіл» у Тернополі започаткував розвиток ще одного виду спорту – спортивного плавання, курс якого проводив інженер В. Дробан. Так, 24 липня 1938 р. на Окружних змаганнях із плавання тернопільські плавці здобули п'ять перших і три других місця, а 9 вересня 1938 р. на I Крайових змаганнях з плавання у Львові завоювали три перші, три другі й одне третє місце [23, арк. 195]. На IV Крайових змаганнях з волейболу у Львові чоловіча сокільська команда з Тернополя посіла третє місце, а жіноча – четверте [23, арк. 195]. Не поверталися без перемог і рекордів і тернопільські гімнасти. У I Крайових Сокільських змаганнях на гімнастичних приладах у Львові 25 березня 1938 р. взяло участь 80 гімнастів і гімнасток від шести сокільських тернопільських гнізд. Серед гімнасток середнього ступеня майстерності перемогла Ярослава Змрочок з Тернополя, обійшовши з відчутним відривом десятиох суперниць із львівського «Сокола-Батька» [23, арк. 195]. Учасник

тернопільського «Сокола» В. Керничний встановив новий рекорд із лазіння по канату без допомоги ніг, який тримався п'ять років і належав В. Семенюку із «Сокола-Батька». В загальному підсумку В. Керничний посів третє призове місце [43, арк. 4].

Варто зазначити, що з 1937 р. сокільське товариство почало залучати до виробничої гімнастики працівників промислових установ Галичини. Її запропонував проводити голова тернопільського «Сокола» Микола Никифорук. Так, 2 червня 1937 р. на тернопільській тютюновій фабриці «Калина» спортивний інструктор «Сокола-Батька» зі Львова Володимир Тихоліз провів три показові лекції, а гімнасти Я. Змрочок і А. Гаврилюк провели з працівниками фабрики 10-хвилинну виробничу руханку. Цього ж місяця члени старшини «Сокола-Батька» В. Тихоліз і О. Козачок провели для 60 членів тернопільських сокільських філій два руханково-спортивні двотижневі курси й прочитали 12 лекцій із історії сокільського руху. Комісія у складі Т. Мисюка, О. Сіяка, С. Кутового, А. Лугового прийняла у членів тернопільського «Сокола» іспит з основ сокільства [43, арк. 4].

У жовтні – грудні 1937 р. 95 членів сокільських товариств Галичини взяли участь у випробуваннях на звання «Найкращого Сокільського Руховика». По сто очок отримали Омелян Мурій, Степан Керничний, Лука Кордуба, Ілярій Клодзінський, Ольга Брикович, Софія Лявринів та Меланія Хміль. Під час конкурсних змагань, організованих серед гнізд 27 сокільських філій Галичини 30 березня 1939 р., тернопільський «Сокіл» набрав 41 очко і вийшов на третє місце, поступившись сокільським гніздам з селища Олесько (46 очок) та м. Збараж (42 очка). У XIII окрузі переміг Збараж, у XIV – Бучач, у XVI – Підгайці, у XVII – Васильківці, Мшанець, Угринь [43, арк. 4].

На початку 1939 р. сокільське товариство у Тернополі нараховувало 245 членів, у тому числі 159 чоловіків і 65 жінок. Майже половина з них були ремісниками та робітниками (детальніше див. таблицю 6) [44, арк. 16–20; 21, с. 88].

**Соціальний склад гімнастично-спортивного товариства
«Сокіл» у Тернополі на 1939 р.**

Таблиця 6

Соціальний стан	Кількість
Ремісники	51
Робітники	44
Купці, промисловці	32
Урядовці	32
Лікарі, інженери	14
Студенти	3
Священники	0
Інші	69
Разом	245

Що ж до вікового цензу гімнастично-спортивних товариств «Сокіл», то в них переважала молодь віком від 18 до 30 років. Наприклад, із 245 членів тернопільського «Сокола» в 1939 р. 148 були віком від 18 до 30 років (детальніше див. таблицю 7) [21, с. 88].

**Віковий ценз членів гімнастично-спортивного товариства «Сокіл» у
Тернополі на 1939 р.**

Таблиця 7

Віковий ценз	Кількість членів
Від 14 до 18 років	10 хлопців і 15 дівчат
Від 18 до 30 років	97 чоловіків і 51 жінка
Від 30 років і вище	65 чоловіків і 7 жінок
Разом	245

Попри постійне переслідування, розпуски, утиски, заборону польською владою діяльності сокільських організацій у Галичині, старшина львівського «Сокола-Батька» з 22 березня по 1 квітня 1939 р. провела двотижневі курси з фізичного виховання для дівчат. Для викладання окремих предметів запросили провідних фахівців Львова та краю [27, арк.3–4].

Варто зазначити, що станом на вересень 1939 р. у 300 українських сокільських товариствах Галичини нараховувалось 35 тис. членів, у яких польський уряд вбачав велику силу і небезпеку для держави [45, с. 2941]. У 1938 р. влада зареєструвала лише шість гімнастично-спортивних сокільських гнізд і заборонила проводити будь-яке сокільське свято (навіть місцевого значення) або спортивне змагання. У Тернопільському воєводстві було розпущено 42 сокільські гімнастично-спортивні осередки, а на Стрийщині – 24 філії «Сокола-Батька» разом із повітовим осередком та Українським повітовим руханково-спортовим союзом [44, арк. 54; 18, арк. 78]. Звичайно, це завдало значного удару по розвитку гімнастично-спортивної діяльності українського сокільства. Старшина «Сокола-Батька» мусила спрямувати всю свою увагу на якісне й кількісне зміцнення тих філій, що залишилися. А вони, як уже зазначалося, були добре підготовлені до роботи в галузі фізичного виховання та спорту. Новостворені ж філії «Сокола-Батька» у своїй роботі орієнтувалися на їхні досягнення, проте, щоб досягти такого рівня, потрібен

був час і можливість спокійно, безперешкодно працювати, що, на жаль, в умовах польської окупації було практично неможливим.

Для зміцнення наявних сокільських осередків упродовж 1937–1938 рр. представники «Сокола-Батька» провели 21 триденний окружний і 7 місцевих тіловиховних інструкторських курсів [45, с. 2941]. Так, наприклад, 11–15 березня 1937 р. в Станіславові відбувся окружний курс, у якому взяли участь 123 учасники [45, с. 2941]. Викладали на курсі представники «Сокола-Батька» М. Тріль і В. Тихоліз. «Сокіл-Батько» визначив для окремих сокільських округів (їх було 17) своїх представників, які мали опікуватися гніздами округи. Серед них були С. Навроцький, Л. Максимович, д-р О. Дорош, д-р О. Воронка, д-р Б. Карпович, д-р Я. Сахно, д-р А. Стронціцький, директор П. Гораль, проф. І. Лиськів та д-р В. Мурович. Зокрема, Станіславівська філія «Сокола-Батька» підтримувала постійний зв'язок через своїх представників із 33 філіями повіту. Порівняно з 1937 р. поліпшили свій стан Перемишлянська, Долинська, Бучацька, Чортківська, Снятинська (Косівська), Рогатинська, Перемиська округи. Практично не відбулося ніяких змін у Золочівській і Львівській округах [46, арк. 10].

Внаслідок нової організаційної діяльності, направленої на збереження кількісного і якісного стану сокільських гнізд, старшини «Сокола-Батька» протягом останніх восьми довоєнних років значно поповнили склад сокільських осередків. Так, якщо в 1932 р. в Галичині діяло 466 гнізд у середньому по 63 члени, то в 1938 р. було 215 гнізд, але вони вже налічували в середньому по 109 соколів і сокілок [21, с. 88]. Крім цього, чимало сокільських осередків поповнилися членами скаутської організації «Пласт», ліквідованої польською владою у 1930 р. [26, арк. 3]. Щоправда і соціальний склад членів українських сокільських товариств на 1930-ті рр. у порівнянні з кінцем XIX – початком XX дещо відрізнявся (детальніше див. таблицю 8) [21, с. 87].

**Соціальний склад членів спортивно-гімнастичного товариства «Сокіл»,
«Сокіл-Батько» (Львів) у 1896-1936 рр.**

Таблиця 8

№ з/п	Соціальні верстви	Кількісне представництво	
		1896 р.	1936 р.
1.	Урядовці	50	96
2.	Професори, вчителі	16	25
3.	Студенти	72	24
4.	Правники, адвокати	10	34
5.	Лікарі	2	20
6.	Інженери	-	19
7.	Промисловці, купці	8	13
8.	Ремісники	26	11
9.	Священики	3	5
10.	Безробітні	-	13
11.	Робітники	-	1
	Всього:	187	261

Як уже згадувалося, польська окупаційна влада забороняла проводити будь-які сокільські свята й акції. У 1939 р. українські соколи планували провести 272 свята, проте за надзвичайно складних умов постійних утисків змогли організувати лише 146. Величезну роль у цьому відіграв останній голова львівського «Сокола-Батька» Михайло Хронов'ят. Він очолив львівське гімнастично-спортивне товариство «Сокіл-Батько» у 1934 р. Це були важкі часи для українського сокільського руху, адже товариству

доводилося практично повсякчас боротися за виживання, зазнаючи переслідувань і утисків від польської адміністрації.

Змінивши соціальний і кількісний склад старшин «Сокола-Батька» й призначивши нових керівників із гімнастики та спорту, М. Хронов'ят дещо покращив гімнастично-спортивну діяльність сокільських товариств, хоча це було зробити нелегко, зважаючи на дії польської адміністрації (детальніше див. таблицю 9) [21, с. 88]. Отож до складу новообраної старшини львівського «Сокола-Батька» увійшли А. Палій – заступник голови, проф. О. Карпінський, В. Сав'як, о. І. Гриньох – сокільський духівник, проф. Е. Жарський, Л. Огоновський, В. Бродевич. Було створено спеціальні фахові секції – руханкову, спортивну лещетарську та руханкових вправ, які очолили Т. Білостоцький, О. Козачок та О. Вальчик [46, арк. 10].

Соціальний склад членів старшини 178 філій спортивно-гімнастичного товариства «Сокіл-Батько» на 1934–1935 рр.

Таблиця 9

№	Соціальні верстви	Старшина «Сокола-Батька»		
		Голова	Секретар	Начальник
1.	Селяни	98	106	107
2.	Ремісники	19	23	37
3.	Священики	10	–	–
4.	Правники	8	3	–
5.	Лікарі	8	1	–
6.	Урядовців	13	8	5

7.	Купці	4	7	5
8.	Промисловці	2	1	–
9.	Студенти	12	28	19
	Всього:	174	177	173

Як уже згадувалося, саме завдяки сприянню старшини «Сокола-Батька» з 22 березня по 1 квітня 1939 р. у Львові пройшли двотижневі курси з фізичного виховання для дівчат [46, арк. 10]. Навчальна програма курсів була досить ґрунтовною і насиченою. Для проведення курсів голова львівського «Сокола» М. Хронов'ят запросив провідних фахівців із гімнастики та спорту. Зокрема, історію та ідеологію українського сокільства викладали С. Гайдучок і В. Михалевич, співи й музику – інженер Я. Вінцовський (Ярославенко), гігієну фізичних вправ, першу невідкладну допомогу – І. Блажкевич, загальну історію фізичного виховання – Д. Сіяківна. Разом з тим учасниці курсів мали практичні заняття з легкої атлетики, національних танців, довільних прав, рухливих ігор, волейболу та баскетболу [27, арк. 3–4].

Колишній член «Сокола», переможець змагань із бігу на 3 км серед молоді села Борщовичі на Львівщині, що відбулися 19 травня 1928 р., відомий дослідник кооперативного руху, автор книги «Мужі ідеї і праці», учасник тих подій Андрій Качор досить докладно описав діяльність сокільського товариства за часів головування М. Хронов'ята у своїй статті, розміщеній у альманасі «Сокіл-Батько» і присвяченій пам'яті М. Хронов'ята [47, с. 193]. Зокрема автор згадував: «М. Хронов'ят – відомий громадський і кооперативний діяч, один з директорів «Маслосоюзу» у Львові, перебрав кермо і відповідальність за долю сокільського руху у найважчі роки для українського громадського життя під Польщею. Останні Загальні збори

«Сокола-Батька» 5 березня 1939 р., на яких було зроблено перегляд 45-річної праці товариства, розпочалися з відправлення Служби Божої у каплиці Успенської Церкви сокільським духівником о. І. Гриньохом. На збори прибуло 140 членів «Сокола-Батька». Багато уваги в дискусії після звітів було присвячено сокільській площі (Українському Городу), який став «сіллю в оці» польському урядові і згодом був відібраний в українців. Перший раз мав нагоду виступити у дискусії сокільський духівник д-р І. Гриньох, який поставив перед соколами три завдання: вірити, слухати, перемагати. Треба вірити, що правда, наша правда, мусить перемогти. Слухати наказів своєї вибраної Старшини, не критикувати, – наголошував Отець, – тоді напевно прийде це третє – перемога. В кінці виступав М. Хронов'ят, який у своїй промові наголосив, що соколів чекає велика праця, одного за десять, бо такі настали часи. У нашій праці має проявлятися точність, народність, солідність і педантизм, бо наше товариство має виховати людей, на яких можна буде покластися в кожній громадській праці» [47, с. 194].

Загальні сокільські збори проходили досить напружено. Усі розуміли, що ці збори – останні. Після них польський уряд через львівського воєводу А. Білика окремим листом від 24 березня 1939 р. повідомив товариство «Сокіл-Батько», що забирає для військових цілей спортивну площу «Український Город» і її необхідно звільнити впродовж 48 годин. Як бачимо, події розгорталися вкрай несприятливо для сокільського руху Галичини і все йшло до цілковитої ліквідації найсильнішої на той час молодіжної організації [47, с. 194].

Щоправда, напередодні Другої світової війни Польща переживала складну політичну кризу. Відносини з Німеччиною були вкрай напружені. У Польщі добре розуміли, що війна неминуча, окрім того, німці були краще підготовлені, аніж поляки. Зважаючи на це львівський воєвода А. Білик запросив до себе представників усіх українських громадських організацій, щоб вони висловили лояльність до польської держави і пожертвували

солідну суму грошей на так званий «Фундуш Народови»* [48, с. 168]. На цей примусовий «візит» було запрошено і голову «Сокола-Батька» М. Хронов'ята. Коли прийшла черга членів українських громадських організацій висловити своє ставлення до пропозиції А. Білика, то М. Хронов'ят заявив українською мовою: «Уважаю, що сталося грубе непорозуміння, що запрошено сюди товариство «Сокіл-Батько» після того, як насильно, без будь-якої винагороди (відшкодування) забрали його площу, яка була єдиною, де українська молодь могла вправляти, а рівночасно вона була єдиним джерелом приходів товариства з її винайму під різні культурні імпрези. Гадаю, що це непродумано, коли після того всього вимагають від нас, щоб ми заявили, скільки дамо на «Фундуш Народови» [47, с. 194]. Такий виступ голови «Сокола-Батька» справив помітне враження не лише на представників українських громадських організацій, але й на львівського воєводу А. Білика [47, с. 194]. Початок Другої світової війни не дав полякам можливість помститися українському сокільству через такий виступ М. Хронов'ята, проте прихід більшовиків на західні землі України надовго призупинив гімнастично-спортивну діяльність українських сокільських товариств.

Отже, відновлення гімнастично-спортивної діяльності українських сокільських товариств розпочалося з 20-х рр. ХХ ст. Великих зусиль до цього доклав голова львівського «Сокола» М. Заячківський. Важливим етапом відновлення гімнастично-спортивної діяльності було створення Спортивної секції (1922 р.) та У.С.С.(1924 р.), придбання спортивного майданчика в Тернополі та відбудова стадіону у Львові. Соколи проводили масштабні святкування і здвиги з елементами руханки та спортивних змагань, на яких визначалися переможці й рекордсмени в різних видах спорту («Українська Молодь Христові» у 1933 р., III Крайовий здвиг у 1934 р.), а також короткі

---

* «Фундуш Народови» – «Національний фонд».

руханки з працівниками промислових установ, тижневі навчальні курси з дівчатами тощо.

4.3. Культурно-просвітницька та громадсько-політична діяльність «Сокола»

Поряд із протипожежною та гімнастично-спортивною діяльністю українське сокільство упродовж 20–30-х рр. ХХ ст. проводило культурно-просвітницьку роботу серед українського населення Галичини. Так, зважаючи на складний економічний і політичний стан відновлених і новостворених сокільських гнізд у повоєнні роки (1920–1928 рр.), старшина «Сокола-Батька» намагалася проводити активну національно-просвітницьку роботу, яка б сприяла підвищенню освітнього й культурного рівня не лише членів українських сокільських товариств, але й усіх українців Галичини. Саме тому організатори українського сокільства значну увагу приділили створенню бібліотек при філіях, драматичних і хорових гуртків, оркестрів, проведенню сокільських свят, вечорів. У такий спосіб вони сподівалися ще й залучити до лав «Сокола» нових членів.

У 1923 р. серед сокільських філій Станіславівщини особливою активністю в царині культурно-просвітницької діяльності вирізнялось товариство «Сокіл» у м. Калуш, яке нараховувало 268 осіб [46, арк. 5]. Осередком і центром сокільського життя в місті стала відновлена читальня «Просвіти», у бібліотеці якої налічувалося 300 книг. Саме тут, за пропозицією голови калуського «Сокола», щонеділі та у свята і збиралися члени товариства для читання книг і проведення репетицій театральних вистав і хорового колективу. Кошти на закупівлю нових книг товариство збирало колядуванням (понад 100 тис. польських марок) і театральною виставою «Безталанна» (майже 300 тис. польських марок) [46, арк. 5]. Частину зібраних грошей старшина калуського сокільського гнізда вирішила віддати на придбання гімнастичного, спортивного обладнання, приладів і спорядження [46, арк. 5].

Варто зазначити, що діяльність сокільських товариств значно активізувала сільське населення, пробудила його національну свідомість і сприяла підвищенню рівня його згуртованості й організованості.

Культурно-просвітницька робота сокільської філії «Сокола-Батька» також позитивно впливала й на селян с. Переволочна Золочівського повіту. У селі на 240 господарств місцевий кооператив об'єднував 110 дворів. Тут також працювала читальня «Просвіти», яку відвідували 340 членів сільської сокільської філії. За сприяння голови сокільської філії селяни створили бібліотеку й придбали будинок із великою театральною залою для проведення сокільських вистав. Також за безпосередньої участі українського сокільського товариства у с. Перевалочна було відновлено діяльність товариств «Рідна школа», яке налічувало 80 осіб, та «Сільський господар», членами якого були 120 господарів і господинь [39, арк. 367].

Уся сільська молодь стала членами руханкового товариства «Сокіл». Ця філія розгорнула масштабну культурно-просвітницьку роботу: для селян було організовано дві театральні вистави, три товариські сокільські забави з музичним супроводом, дві фестини (фестивалі), 60 руханкових виступів і дві подорожі до Львова й Золочева на сокільські здвиги. Так, соколи-переволоччани брали участь у шестиденному Крайовому Сокільському зльоті, який проходив у Львові, і в Повітовому Сокільському здвизі в Золочеві. При товаристві також було створено футбольну команду. Члени сокільської філії с. Переволочна звернулися до молоді з інших сіл: «... не маємо з ким грати, хіба що з чужими, жидівськими чи іншими, бо наші сплять. Тому закликаємо товариства «Сокіл» у селах Соколівці, Юськевичі, в Олеську та інших місцевостях повіту організувати в себе дружини копаного м'яча і вийти з хат на спортивну площу» [39, арк. 367].

Зрозуміло, що особливо активна культурно-просвітницька робота товариства «Сокіл-Батько» проводилася у Львові. Центральний львівський сокільський осередок спрямовував діяльність своїх філій у те чи інше русло, а також організовував різноманітні культурні заходи. Так, упродовж 20–30-х

рр. XX ст. «Сокол-Батько» приділив значну увагу проведенню у місцевих і повітових сокільських філіях публічних руханкових виступів, фестонів (фестивалів), сокільських свят, вечорів, присвячених ювілейним датам «Сокола-Батька», його засновникам, сокільському прапору, гімну, а також українським народним святам [49, арк. 102].

Молодь, згуртована в сокільських товариствах, з почуттям національної гордості звітувала перед українською громадськістю про стан свого духовного, фізичного розвитку й національної свідомості. До сокільських культурно-просвітницьких заходів залучалися кращі представники мистецтва кожного села чи міста. Зокрема, вечір «Сокола-Батька», проведений у Львові в залі «Народного Дому» 23 березня 1923 р., зібрав багато глядачів і отримав схвальну оцінку [49, арк. 102]. Під звуки сокільського маршу на сцену вийшли 12 гімнастів, які виконали спортивні вправи, а дівчата-гімнастки відтворили безсмертних «Журавлів» Богдана Лепкого. Михайло Волошин виголосив промову про одного з найкращих керманічів львівського «Сокола» – Івана Боберського. Пісні виконували П. Маслюк і А. Крушельницька, акомпонував їм відомий композитор В. Барвінський. Зала «Народного Дому» була переповнена глядачами, які з великим захопленням дивилися виступ членів українських сокільських товариств [49, арк. 102].

У 1928 р. орган українського сокільства часопис «Сокільські Вісти» надрукував наказ за підписом старшини «Сокола-Батька» (М. Заячківський – голова, С. Коцюба – начальник, Т. Франко – секретар). Він містив звернення до всіх місцевих, повітових сокільських товариств присвятити 1928 р. пам'яті полеглих героїв українського народу. Голова «Сокола-Батька» М. Заячківський наказав провести сокільські свята, які мали включати панахиду за полеглими героями і гімнастичні сокільські виступи. За безпосередньої участі старшини «Сокола-Батька» 4 червня 1928 р. було організовано сокільський похід на честь пам'яті полеглих у Першій світовій війні воїнів УСС. О шостій годині ранку біля читальні «Просвіти» у Львові

зібралися три сокільські загони: кінний, що складався з 32 вершників, чоловічий і жіночий піші по 40 і 30 осіб відповідно [49, арк. 108]. Походом керували дяк Олександр Богущ, інструктор хору із с. Голгоче, і Августин Добрянський. Усі учасники мали національні українські кокарди і синьо-жовті стрічки [49, арк. 108].

Масовими були й повітові сокільські свята. Так, 29 липня 1928 р. на свято до Підгаєць з'їхалось 1220 соколів і сокілок із 27 сокільських гнізд найвіддаленіших сіл повіту. Це й не дивно, адже повіт налічував найбільше сокільських гнізд у Тернопільському воєводстві [49, арк. 108]. 9 липня 1928 р. комендант Підгаєцької поліції доповів Тернопільській воєводській державній комендатурі, що місцеве населення критично ставиться до видачі дозволів на організацію товариств «Сокіл». Зрозуміло, що польська влада була вкрай незадоволена розвитком сокільського руху в повіті, а місцеві мешканці-поляки боялися за своє життя і навіть почали масово продавати свої господарства і виїжджали на постійне проживання на захід [50, арк. 11]. Щоправда, активне протистояння між поляками й українцями в повіті спровокував і похід, організований 5 травня 1928 р. ксьондзом Казимиром Терлецьким, у якому взяли участь 40 осіб. Похід був присвячений прийняттю польської Конституції. Його учасники з військовим оркестром пройшли із с. Волиці до с. Голгоче, проте колону було закидано камінням, побито, а польські прапори – розірвано [51, арк. 10, 11].

Наступного дня, 6 травня 1928 р., відразу після польського походу, місцеве товариство «Сокіл» організувало демонстративний сокільський похід, у якому взяли участь 100 осіб, до польського с. Волиці, а 7 липня на площі с. Голгоче провели спільний вишкіл гімнастичних і протипожежних товариств «Сокіл», учасниками якого стали 120 соколів і 75 сокілок із сіл Вербова, Завалова і Голгоч [51, арк. 16]. Молодь виконувала гімнастичні вправи з прапорами синьо-жовтого кольору, а за їхніми виступами спостерігали 700 глядачів. Як доповідав комендант, «... виступи не були спортові, а подібні були до антидержавних, політичних демонстрацій, де

співали багато антидержавних пісень: «Не пора, не пора москалеві й ляхові служити», «Ми гайдамаки...», «Ой отамане, батьку наш, ми за тобою і в бій підем». Виступи переглядали Г. Корпанівна з м. Галича, яка разом з тим вишколювала дівчат-соколок, і Антон Кучма – слухач Львівського університету, якого «Сокіл-Батько» делегував як інструктора. Усе це емоційно впливало на моральний і політичний стан українських людей, ставало великою моральною шкодою уряду, а походи, демонстрації, виступи, дефіляди – не бажаними» [51, арк. 46-47].

15 березня 1929 р. з нагоди святкування 35-ї річниці діяльності українського сокільства в залі музичного товариства ім. М. Лисенка відбувся ювілейний сокільський вечір. Усіх присутніх вразив народний танець «Катерина» у виконанні дівчат у національних костюмах і виступ хлопців-гімнастів. Наступне сокільське свято відбулось 12 червня 1931 р. у Станіславівській сокільській окрузі з нагоди святкування 30-річчя сокільського гімну Я. Ярославенка. У ньому взяли участь 1050 учасників. Вони виконували гімнастичні вправи під музику трьох сокільських оркестрів. Менш масштабне сокільське свято відбулось 5 червня 1932 р. у Львівському воєводстві – у ньому взяли участь лише 399 хлопців і 235 дівчат [49, арк. 117].

Із 10 травня по 7 червня 1934 р. на Львівщині, Самбірщині та в Тернополі проходили заходи, присвячені ювілею засновника української сокільської руханки І. Боберського. До програми заходу входили виступи змішаного й чоловічого хорів, оркестру із Самбора. Богдан Стебельський виступив із доповіддю про історію, діяльність «Сокола» та роль І. Боберського у фізичному вихованні українців. Голова тернопільського товариства «Сокіл» Остап Сіак, колишній учень І. Боберського, звертаючись до учасників заходу і глядачів, наголосив, що «І. Боберський вперше ввів фізичне виховання для зміцнення духовних сил нації, виховав цілий гурт співробітників і учнів у кличі «Все вперед – всі враз!» [49, арк. 120]. Делегат

від «Сокола-Батька» зі Львова В. Тихоліз подякував учасникам за проведення такого заходу та виконав сокільський гімн [49, арк. 120].

Наступним загальносокільським святом, яке проходило з 31 червня по 2 липня 1934 р. у Львові, був III Крайовий здвиг, присвячений 30-літтю діяльності українського «Сокола». Його триденна програма була досить насиченою. Так, у рамках заходу спершу було проведено офіційні заходи: богослужіння в Успенській церкві по вул. Руській у Львові, відкрито на будівлі Товариства «Дністер» (м. Львів, вул. Руська, 20) пам'ятну дошку на честь українських соколів, полеглих у Першій світовій війні, покладано вінок на могилу першого голови «Сокола-Батька» В. Нагірного, а потім проходив сокільський вечір із виконанням гімнастично-спортивних вправ і народних танців [38, с. 12].

Змістовними і досить насиченими були програми сокільських фестинів (фестивалів). Зокрема, програма фестона, проведеного в с. Ляцкім Бучацького староства, охоплювала вправи дітей із піснями, змагання в мішках, бій горшків, гру «Сліпий стрілець», дитячі забави, кидання ножів, танці, забави, фантову лотерею [50, арк. 50]. Звичайно, такі сокільські фестини сприяли розвитку культурно-просвітницької діяльності, неабияк захоплювали й приваблювали українську молодь і приносили дохід сокільському осередку. Так, наприклад, упродовж 1937 р. тернопільська сокільська філія «Сокола-Батька» заробила 1700 злотих доходу, з яких 490 було отримано від проведення фестинів [49, арк. 130].

У 1937 р. організатори українського сокільського руху провели для галичан понад 20 краєзнавчих велосипедних, лещетарських (лижних) і водних прогулянок на човнах, а також одну пішу прогулянку на найвищий гірський масив Карпат – Чорногору під керівництвом Ярослави Змрочок та Степанії Брилко. Саме про ці культурно-просвітницькі заходи член українського сокільського руху Артем Луговий написав вірш-пісню «Сокільська водна прогулька» [49, арк. 130].

Однак починаючи з 1938 р. спостерігається спад у культурно-просвітницькій діяльності сокільських товариств Галичини. Цей рік був винятково важкий не лише для львівського «Сокола-Батька», але й для всіх сокільських філій. Діяльність українського сокільства передусім була направлена на підготовку до IV Сокільського Крайового здвигу, що мав закінчити перший 4-річний план гімнастично-спортивної роботи товариств. Але польська влада заборонила його проводити, створивши атмосферу непевності й безнадійності, яка й викликала застій у діяльності сокільства. Упродовж 1938–1939 рр. організатори українського сокільства не отримали від польської влади жодного дозволу на проведення окружних чи повітових свят, не кажучи вже про проведення місцевих сокільських свят або скромних сокільських фестивалів [53, арк. 3].

Одним із напрямків просвітницької діяльності українського сокільства була боротьба з алкоголізмом, який у 20–30-ті рр. ХХ ст. набув значного поширення серед українців Галичини [48, с. 186]. Ще за часів Австро-Угорської імперії на території Галичини було створено розгалужену мережу шинків, і з роками кількість таких закладів постійно зростала, перетворюючи алкоголізм на важливу суспільну проблему.

Польській владі була вигідна широка мережа шинків, адже в них українська молодь відволікалась від національних і соціально-економічних питань. Цю думку підтверджує архівний документ, який засвідчує стан молодіжного життя на Волині у квітні 1935 р. [20, арк. 41]. Зокрема, в ньому зазначено: «...в селі Іванчичі біля Луцька молодь нападає одне на одного з ножами, багнетами, роблять одні на інших різні доноси у поліцію. І то все нібито з політичних причин. Панують карти, пияцтво, бійки... Здається, що та молодь для нас уже пропадає, що їх вже ніхто і ніщо не оздоровить» [20, арк. 41]. Як бачимо, саме така українська молодь була потрібна окупаційній польській владі для успішного здійснення своїх загарбницьких планів, адже на Волині через сувору заборону польської влади не було гімнастично-

спортивних сокільських осередків, які могли б виховати фізично здорових українців [20, арк. 41].

Вирішальну роль у боротьбі з пияцтвом у Галичині відігравали товариства «Сокіл» і «Відродження», створені в усіх містах і селах краю. Прикладом такої боротьби може бути діяльність сокільського осередка села Гайворонка, що на Підгаєччині. На Різдвяні свята, 7 січня 1928 р., відбулося друге засідання гайворонського товариства «Сокіл», на якому учасники звітували про діяльність товариства за попередній рік і зазначили, що серед селян гостро стоїть проблема з алкоголізмом, з яким треба боротися [49, арк. 54]. Задля підняття авторитету сокільської організації, поваги до неї на селі, відвернення місцевої молоді від аморальних вчинків і шкідливих звичок, сокільські збори ухвалили рішення про проведення акції проти вживання алкогольних напоїв. Так, із 8 січня 1928 р. усі члени українського «Сокола» с. Гайворонка, відмовившись від вживання спиртних напоїв, розпочали антиалкогольну акцію серед мешканців села. Наслідуючи приклад гайворонського «Сокола», з 9 січня 1928 р. товариство «Сокіл» у с. Вишнівчик, а з 29 квітня 1928 р. сокільська філія у с. Вербів вирішили підтримати таку акцію й почали антиалкогольну кампанію серед мешканців своїх сіл [49, арк. 60].

Найбільша антиалкогольна акція українського сокільства відбулась у с. Зелінці Борщівського повіту, де власник місцевого шинку Сандер Ляйнвейбер з весни 1929 р. почав занадто грубо й жорстоко ставитися до українських селян. З огляду на таку його поведінку на загальних зборах селищної сокільської філії було вирішено ліквідувати місцевий шинок. Так, 55 членів сокільського товариства у с. Зелінці бойкотували роботу закладу і в такий спосіб припинили його роботу. 16 травня 1929 р. старший слідчий прокуратури Борщівського повіту повідомив воєводський уряд, що члени «сокільської боївки переслідують тих, хто ходить далі до шинку – вибивають вікна, кидають камінням, насміхаються» [53, арк. 10]. Отже, члени сокільського товариства не лише самі бойкотували шинок, а й усіляко

перешкождали тим своїм односельцям, які полюбляли відвідувати його. В архівних джерелах задокументовано ще один випадок боротьби з тим злом, яке з дозволу і сприяння польської окупаційної влади запанувало на західноукраїнських землях. До поважного господаря Михайла Галузинського, який 14 квітня 1929 р. о 14:00 ішов до шинку, звернулися сокільські хлопці й дівчата, які стояли біля церкви: «Вуйку, верніться, обтріпайте собі кожушину, пропилисти свою корчму в Підлатківцях, то хочете і нашу пропити» [53, арк. 10, 11]. Як засвідчують архівні джерела, відтоді М. Галузинський більше не відвідував шинок [53, арк. 10, 11].

Підбиваючи підсумки, можна сміливо стверджувати, що влаштовуючи різноманітні антиалкогольні акції, сокільські товариства проводили велику просвітницьку роботу в Галичині й доволі часто досягали хороших результатів і позитивно впливали не лише на молодь, а й на людей старшого віку. Велику роль у культурно-просвітницькій діяльності українців відігравали сокільські часописи, які виходили не лише на теренах Галичини, але й далеко за її межами. Почитавши сокільські видання, побачивши їх обсяг, наклад, розмаїття рубрик, можна зробити висновок про місце, роль і значення сокільського руху в суспільному й культурному житті українців.

Один із перших сокільських часописів «Вісти з Запорожа» головну увагу приділяв дослідженню національного характеру. Так, матеріали часопису розповідали про народні традиції, одвічне прагнення українського народу до державності й про пам'ятні сторінки історичного минулого [54, с. 3-5].

Проте Перша світова війна на деякий час призупинила видавничу діяльність українського сокільства. І хоч сам «Сокіл» відновив свою роботу в 1920 р., друкований орган товариства «Сокільські Вісти» почав виходити лише на початку 1928 р., ставши незабаром єдиним загальнокраєвим виданням на території Галичини аж до 1939 р.

Як підкреслював в одному зі своїх досліджень С. Гайдучок, саме ці перші числа «Сокільських Вістей» були «лучником між «Соколом-Батьком» і

гніздами, й разом з тим були агітаційним посередником до закладання сокільських гнізд в тих селах, де їх не було. Вони популяризували сокільство серед широких селянських мас, подавали вістки з сокільського та руханкового життя, як також і тодішнього молодого спорту» [55, с. 11].

У 1928 р. наклад щомісячника «Сокільські Вісти» становив 2000 примірників, а виходив він на 16 шпальтах. Як підкреслювалось на титульній сторінці «Сокільських Вістей», його «видає руханкове товариство «Сокіл-Батько» у Львові» за редакцію Миколи Левицького. У першій редакційній статті за назвою «Завдання сокільського органу» йшлося про прагнення колективу редакції, було висловлено думки про те, що «Сокільські Вісти» мають налагоджувати зв'язок між «Соколом-Батьком» і сокільськими осередками й повинні «лучити (об'єднати – Авт.) українських соколів, де б вони не були, в одну велику родину» [55, с. 17]. На сторінках «Сокільських Вістей» обговорювалися всі питання, які стосувалися життя українського сокільства, надавалися поради сокільським осередкам щодо протипожежного, гімнастично-спортивного, культурно-просвітницького виховання й розповідалося про розвиток сокільства в інших народів [55, с. 18].

На сторінках «Сокільських Вістей» обговорювалися усі питання, які стосувалися життя українського сокільства, надавалися поради сокільським осередкам щодо протипожежного, гімнастично-спортивного, культурно-просвітницького виховання та зазначалося про розвиток сокільства в інших народів. Це підтверджують і назви статей часопису «Сокільські Вісти»: «Генеза сокільської ідеї» (ч.1, 1928 р.), «Що таке сокільство» (ч. 2,3,4, 1928 р., ч.4, 1930 р.), «Підстава ідеологізації українського суспільства» (ч.1, 1933 р.), «Нові шляхи в сокільському вихованні» (ч.3, 1933р.), «Українське сокільство, його значіння та цілі» (ч.6, 1934 р.), «Сокільський дух» (ч. 1, 1935 р.), «Сокіл та інтелігенція» (ч. 2, 1935 р.), «Куди йти» (ч.3, 1935 р.), «Методи сокільського виховання» (ч. 6, 1936 р.), «Завдання українського сокільства» (ч.1, 1938 р) і т.д. [55, с. 18]. Як бачимо, ці статті «Сокільських Вістей»

поширювали інформацію серед українців Галичини про діяльність сокільського руху не лише в Україні, але й у світі.

Не бракувало на сторінках часопису й історичної тематики. Серед яких були статті з історії України, її державності, а також з історії сокільського руху. Статті з історії сокільства на західноукраїнських землях були практично першими історіографічними працями про українське сокільство. Серед авторів виділялися С. Гайдучок, А. Омельчук, М. Тріль. Відзначав часопис важливі дати й події суспільного життя. Нерідко подавалися різноманітні статистичні дані [56, с. 2; 21, с. 87-88].

Редакція «Сокільських Вістей» широко висвітлювала події міжнародного сокільського руху. На сторінках часопису в рубриках «З краю і світу», «Зі сокільського життя за кордоном» подавали докладні звіти про Всесокільські, Всеслов'янські Здвиги, про їх програму та склади учасників, а також про діяльність українських сокільських осередків за межами українських земель. Зверталася також увага на новинки фізичного виховання в європейських країнах: І.Калічак «Тілесне виховання в Швейцарії» (ч.1, 1929 р.), «Німці а ми» (ч.2, 1929 р.), «Чеське сокільство в Америці» (ч.5-6, 1930р.) й ін. [55, с. 18].

Колектив редакції друкованого органу українського сокільства налагодив зв'язки з видавцями подібних часописів в сусідніх країнах: «Sokolsky Besedy» (Югославія), «Vestnik Sokolsky» (Чехія), «Sokolski Glasnik» (Сербія). Завдяки таким контактам здійснювався обмін кількох десятків примірників власного видання на відповідні закордонні журнали. Внаслідок чого, європейці також отримували інформацію про діяльність українського сокільства в Галичині. На сторінках «Сокільських Вістей» регулярно подавалися огляди закордонної сокільської преси. У 30-ті рр. з'явилися також статті і про тіловиховну роботу на Закарпатті та Буковині. З особливим старанням подавалися статті про Наддніпрянщину. Таку інформацію можна було офіційно отримати з великими труднощами. Однак усі статті цієї тематики виділялися критичним аналізом. Найбільше це

стосувалося аналізу спортивної літератури, що видавалася на Наддніпрянщині і потрапляла на територію Галичини. Серед цих статей варто виокремити праці Степана Гайдучка: «Ми й вони» (ч.9, 1929 р.), «Тілесне виховання в УССР» (ч. 11-12, 1929 р.), «За Збручем» (ч.8, 1936) [57; 58; 59].

Редакція обговорювала і доносила до широкого загалу проблему залучення жінок до гімнастично-спортивних сокільських організацій. Чи не вперше в Галичині на науковому рівні з'являються статті про особливості фізичного виховання жінок. Серед них: «Деякі заваги у тілесному вихованні жінок» (ч.1-3, 1931р.), «Сільське виховання і руханка жіноцтва» (ч.3, 1934 р.), «До жіночого питання в сокольській організації» (ч.3, 1937 р.), «Жінка в Соколі» (ч.8, 1937 р.), В.Тихоліз «Жінка і тіловиховання» (ч.8, 1938 р.). В цьому ж напрямку ставились питання про фізичне виховання дитини: «Діточий вік а фізичне виховання» (ч.1-3, 1930 р.). Для дітей в середині 30-х років виникла навіть окрема рубрика «Сторінка учасника» [55, с. 19].

На сторінках часопису все помітніша ставала тема фізичного виховання серед галицьких селян. Про це свідчить ціла низка цікавих статей: «Спорт на селі» Тараса Франка (ч.3, 1928 р.), «Сокільська організація і її завдання на селі» (ч.5-6, 1928 р.), «Місто і село в нашій організації» (ч.9, 1935 р.), «Відбиванка на селі» (ч.8, 1935 р.). Розробка цієї тематики була актуальною, оскільки переважна кількість членів сокільських товариств мешкала в сільській місцевості.

Незважаючи на те, що в 30-х роках існувала вже достатня кількість суто спортивних журналів і газет з добре підбраною інформацією, проте «Сокільські Вісти» також постійно друкували матеріали на спортивну тематику. Це були, насамперед, повідомлення та звіти з сокільських змагань [60, 61, 62, 63]. Подавалися також матеріали з окремих видів спорту: веслярства, лещетарства, каючництва, шахів, мандрівництва. Своїми статтями про спорт виділявся С.Гайдучок, який в таких працях, як «Сокільства та спорт» (ч. 3, 1933 р.), «Спортовий Вавилон у нас» (ч.1-3, 1934

р.) [64; 65], застерігав від надмірного захоплення спортом тільки заради перемоги. У 30-х рр. в часописі з'явилася нова рубрика «Зі спорту», в якій подавалися матеріали про спортивні події місцевого, європейського та світового рівнів [66; 67].

Варто також підкреслити, що проблематика теоретичних статей, що друкувалася в «Сокільських Вістях», була досить широка. Почали з'являтися матеріали на теми фізіології спорту, медичного забезпечення системи сокільського виховання. Часопис мав навіть власний додаток, де й подавалися методичні поради з малюнками, як виконувати окремі види вправ та інші рекомендації практичного характеру [68].

Великої уваги редакція «Сокільських Вістей» приділяла висвітленню подій поточного сокільського життя Галичини під рубрикою «З життя сокільської сім'ї» або «З життя сокільських товариств» [69, 70, 71], де вміщувалися звіти товариств, описи сокільських свят у різних місцевостях. Досить добре було налагоджено зв'язок між головним товариством «Сокіл-Батько» у Львові та його філіями на місцях. Старшина «Сокола-Батька» друкувала усі свої накази й розпорядження, оголошення та звіти про діяльність товариства. Обов'язково подавалися також прізвище чи назви осередків усіх, хто допомагав коштами для викупу спортивного майданчика у Львові. Усі ці демократичні старання редакції притягували членів сокільських товариств до часопису, додаючи йому великого авторитету в суспільстві.

На сторінках «Сокільських Вістей» можна віднайти багато інформації про відомих людей того часу: політичних діячів, лідерів сокільського руху Галичини та слов'янських країн. Такі матеріали подавалися або в дні ювілеїв, або як посмертні згадки. Наприклад, «Сокільські Вісти» друкували статті про Івана Франка й Михайла Грушевського, про «батька німецької руханки» Фрідріха Яна й засновника сокільства Мирослава Тирша, спогади колишніх учасників сокільських товариств та провідних діячів «Сокола-Батька».

Знаходилося місце на сторінках часопису й для поезії на історичну та спортивну тематику, авторами якої були відомі поети А. Курдидик, Б. Кравців, О.Семків та ін. Друкувалися також художні оповідання, а остання сторінка містила загадки або кросворди.

Як і в багатьох інших виданнях того часу досить часто зустрічалися скорочення та псевдоніми в підписах авторів статей, наприклад: Я.Б. (Ярослав Благітка – О.В.), Т.Ф. (Тарас Франко- О.В), Е.Ж. (Едвард Жарський – О.В.), Гакстен (Гайдучок Степан – О.В.) та ін.

Аналіз української сокільської періодики був би неповний, якби не зазначити про окремі номери «Сокільських Вістей», які не раз виходили з «білими плямами», себто з конфіскованими польською цензурою місцями. Ті статті, були головним чином, згадкою чи пам'яттю про героїчні сторінки боротьби за українську державність. Конфіскації підлягали навіть вірші про українське стрілецтво, про «першолистопадові події». Польська влада розуміла, що друкований орган українського сокільства має неабияку вагу в національно-культурному та визвольному русі.

До 1939 р. «Сокільські Вісти» були найстабільнішим виданням серед усієї іншої гімнастично-спортивної періодики. Це підтверджує аналіз структури журналу та змісту його матеріалів. Так, протягом усього часу існування часопису було видано 107 номерів: 1928 р. – 7, 1929 р. – 12, 1930 р. – 9, 1931 – 3, 1932 р. – 6, 1933 р. – 6, 1934 р. – 9, 1935 р. – 12, 1936 р. – 12, 1937 р. – 12, 1938 р. – 12, 1939 р. – 7 [55, с. 50; 72, с. 159-165].

Іншим друкованим органом українського сокільського руху був закордонний щомісячник «Український Сокіл» у Празі. Саме в Чехії, на батьківщині сокільства, у 20–30-ті рр. ХХ ст. існувала найчисельніша еміграційна українська сокільська організація [73, с. 167-168], яка була оформлена в єдину організаційну структуру – Союз Українського Сокільства за кордоном (СУСзаК). Поштовхом до створення закордонного друкованого органу українського сокільства стало святкування у 1934 р. 40-літньої діяльності львівського «Сокола». Учасники українського сокільства за

кордоном вирішили повідомити чеську громадськість про святкування 40-літньої діяльності українського сокільства, опублікувавши різноманітні листівки. Згодом ця ідея переросла в український закордонний щомісячник «Український Сокіл».

Ініціатором і першим редактором часопису «Український Сокіл» був інженер і активний учасник сокільських товариств Платон Цісар. Перший номер «Українського Сокола» був надрукований 1 квітня 1934 р. у Празі. Часопис виходив 10 разів на рік (крім липня-серпня). Ціна одного номера становила 1 чеську крону, а річна передплата: в Чехії – 10 чеських крон, а поза межами Чехії – 50 американських центів [55, с. 41]. Від березня 1935 р. «Український Сокіл» став «часописом Союзу Українського сокільства за кордоном». Світ побачило 5 щорічників часопису. «Український Сокіл» виходив спершу на чотирьох сторінках, а з 1937 р. – на шести. Усього побачило світ 26 номерів часопису, останній датується січнем 1938 р.

В цілому, «Український Сокіл» став журналом, який висвітлював українську сокільську діяльність за кордоном і був важливим посередником між українським сокільством Галичини та українським сокільством в діаспорі. Варто підкреслити, що чимало питань в «Українському Соколі» висвітлювалося гостріше й відвертіше, ніж це було можливе на сторінках львівських «Сокільських Вістей», які цензурувала польська влада [9, арк. 18]. Структура часопису була, в основному, такою: на початку друкувались аналітичні статті окремих авторів чи членів редакції з різних питань тіловиховання. Існували обов'язкові рубрики: «З життя «Сокола-Батька» – де розповідалося про події у житті львівського «Сокола-Батька», про справу викупу сокільського стадіону у Львові, про польські утиски сокільських товариств у Галичині. В рубриці «З життя «Сокола» на чужині» – висвітлювалася діяльність сокільських товариств у Чехії та інших країнах.

Серед активних авторів «Українського Сокола» були В. Прохода, В. Дараган, Ф. Коргонь. П. Цісар, представник чеського сокільства Й.Тругляж. Статті цих авторів носили до певної міри описовий характер,

зустрічалися й історіографічні підбірки. Частина матеріалів, особливо авторів, які репрезентували чеські сокільські товариства, подавалися чеською мовою. Така особливість сприяла збільшенню кількості постійних читачів та поширенню інформації про діяльність українського сокільства у Галичині.

Багато своїх матеріалів надсилав до часопису один із організаторів українського сокільства І. Боберський, який мешкав на той час в Югославії. Особливо цінними були його статті про Олімпійські Ігри 1936 р. з власними фотографіями про перебіг змагань [74, 75]. Проте матеріали І. Боберського не були єдині на теми міжнародного спорту. Заслужують на увагу відомості про I Українсько-американську Олімпіаду, про міжнародний скаутський рух, про події в спортивному житті інших слов'янських народів. На сторінках часопису заявила про себе й тема жіночої руханки. Це статті О. Сірополкової «Ритміка та її завдання» (ч.8-9, 1935 р.), Зої Плітасової «Сокільські почини українок в Празі» (ч.3, 1935 р.) та «Жіноча руханка» (ч.1-2, 1937 р.), М. Антоновичівни «Естетика сокольської руханки» (ч.4, 1936 р.) [76, 77, 78].

«Український Сокіл» приймав до друку матеріали від багатьох українських авторів. Серед них є прізвища відомого українського літературознавця Уласа Самчука («Будьмо готові», ч.6-7, 1934 р.), Степана Смальноцького, професора фізичного виховання з Сан-Павло Андрія Фовицького й інші. Незважаючи на спеціалізацію, редакція не забувала про обставини свого виходу в умовах іншого культурного середовища. Тому молоді українські Соколи мали змогу на сторінках свого часопису прочитати замітки до ювілейних дат про Т. Шевченка, І. Франка, М. Грушевського, пам'ятні події українських визвольних змагань.

«Український Сокіл» слід вважати унікальним виданням. Серед спеціалізованих тіловиховних часописів це був єдиний такий журнал, який виходив за кордоном. Редакція часопису підтримувала постійні зв'язки з українським сокільським товариством, усі його матеріали мали національне забарвлення, а головне – автори орієнтувалися на найкращі європейські зразки. Саме тому часопис набув популярності в спортивно-гімнастичному

середовищі. Його існування свідчило про силу організованого українського сокільства за кордоном і сприяло національно-культурному розвитку українців як у Галичині, так і за межами рідної землі.

Щоправда часопис «Український Сокіл» у Празі не був єдиним українським виданням за межами українських земель. Так, упродовж 1934 р. в Буенос-Айресі при українському сокільському осередку, видавався ілюстрований журнал «Український Сокіл» («Sokil Ukrainian») [85, с. 61]. Цей місячник подавав відомості з сокільського життя, друкував статті на ідеологічні та військові теми. І хоча з'явилося всього три числа часопису (перестав виходити через брак фінансів), все ж таки сам факт існування заслуговує на увагу і пам'ять в історії українського спортивно-гімнастичного руху.

Отож процес становлення і розвитку сокільської преси в Галичині можна умовно розділити на два періоди: довоєнний – з 1910 до 1914 рр., коли виходив часопис «Вісти з Запорожжя», та міжвоєнний – з 1928 до 1939 рр., коли друкувався часопис «Сокільські Вісти» й закордонний щомісячник «Український Сокіл». Слід зазначити, що «Вісти з Запорожжя» акцентували увагу саме на розвитку фізично здорового тіла української молоді, популяризували руханку і спорт, а на шпальтах «Сокільських Вістей» і «Українського Сокола» розповідалося про поширення сокільського руху на Галичині й за її межами, докладно висвітлювалася діяльність сокільських осередків.

Від інших тогочасних українських організацій фізичного й культурного виховання українське сокільство відрізнялося тим, що своїм членам воно не ставило ніяких спеціальних ідеологічно-політичних завдань і своєю діяльністю не відходило від загальної, всенародної сокільської ідеології, яка зводилася до того, щоб фізично й духовно підготувати націю і тим самим активізувати її до боротьби за державні, національні інтереси.

Зв'язки українського сокільства з громадськими та політичними організаціями. Українське молодіжне товариство «Сокіл», будучи частиною

загальнокультурного, національно-виховного руху у 20–30-х рр. ХХ ст., мало чимало зв'язків з багатьма різними громадськими й політичними структурами не лише Галичини, але й далеко за її межами. З відновленням діяльності та з розвитком українського сокільства контакти і стосунки львівського «Сокола» поступово розширювалися й набували нових рис та особливостей.

Львівський «Сокіл-Батько» став центром багатьох зв'язків як «внутрішнього», так і «зовнішнього» характеру. Проте «внутрішній» і «зовнішній» рівні цих контактів визначаються досить умовно, оскільки тогочасна історична ситуація української бездержавності не могла забезпечити самостійних внутрішніх чи зовнішніх зв'язків. Тому до «внутрішнього» рівня зв'язків «Сокола-Батька» можна віднести стосунки з різними інституціями в умовних межах Галичини, а до «зовнішніх» контактів – усі зносини галицького сокільства з різними товариствами, що діяли поза межами Галичини.

Серед основних інтегративних зв'язків українського сокільства як на «внутрішньому», так і на «зовнішньому» рівні можна визначити стосунки між українським і польським сокільством Галичини; зв'язки між «Соколом-Батьком» та іншими українськими національно-культурними товариствами («Просвіта», «Рідна школа» тощо), тобто взаємозв'язок українського сокільства з національно-культурним рухом Галичини; зв'язки української сокільської організації з іншими товариствами («Січ», «Пласт», «Луг», У.С.С., УВО, Організацією Українських Націоналістів (ОУН)); зв'язки з політичними партіями Галичини (насамперед, з УНДО); зв'язки львівського «Сокола-Батька» з чеським сокільством і сокільськими організаціями інших слов'янських народів; відносини з українськими емігрантськими сокільськими організаціями.

Найбільш неоднозначними й найскладнішими були зв'язки українських соколів із польським сокільським рухом. Саме структура польського сокільства певним чином вплинула на створення у Львові українського

«Сокола», проте ще з перших днів заснування львівського «Сокола» поляки негативно поставились до поширення всеслов'янської сокільської ідеї серед українців. Як засвідчують архівні джерела, «вже перші місяці діяльності українського сокільського осередку у Львові поляки проявили цілковиту неприхильність польського «Сокола» щодо існування самостійного, невідданого «руського Сокола» (львівського «Сокола» – Авт.)» [79, арк. 50]. Створюючи різноманітні перешкоди на шляху розвитку й діяльності українських сокільських товариств, поляки тим самим викликали негативне ставлення українців до польського сокільства [80, с. 4].

Після Першої світової війни, коли Галичина стала частиною польської держави, тобто фактично була окупована Польщею, українське сокільство як складова частина українського національно-культурного й національно-визвольного руху не бачило шляхів для взаємовигідної, добросусідської співпраці з поляками й польським сокільством. У 20–30-х рр. ХХ ст. значних масштабів набули утиски української культури, освіти, розгорталися протиправні заходи на кшталт пацифікації, поляки у різний спосіб глузували й принижували національну гідність українців. Зрозуміло, це призводило до різкого загострення українсько-польських відносин. Український сокільський рух всіляко намагався протистояти полякам, сприяючи, як і інші гімнастично-спортивні товариства Галичини, розвитку української культури й активно впливаючи на виховання молоді. У січні 1937 р. на одному з засідань польського «Сокола» у Львові проф. С. Гломбінський заявив, що «в українській культурі він бачить небезпеку для польськості» [80, с. 4].

Конфронтація та дискримінація з боку польської влади щодо українських спортивно-гімнастичних товариств викликали різке розмежування на національному рівні. Українці були змушені за великі кошти викупити земельну ділянку для українського стадіону у Львові, оскільки поляки не допускали українську молодь на свої спортивні майданчики. Різноманітні спортивні змагання українці могли проводити

лише серед українських клубів, поляки всіляко перешкоджали участі українських команд у польських лігах чи чемпіонатах тощо [44, арк. 16, 20].

Характерною ознакою українського сокільства в Галичині було те, що сокільські товариства створювались переважно в сільській місцевості, оскільки там здебільшого проживали етнічні українці, натомість поляки становили більшість у великих містах (Львів, Перемишль, Самбір). Тому організатори українського сокільства докладали максимум зусиль для створення сокільських осередків саме в сільській місцевості, намагаючись у такий спосіб уберегти їх від закриття поляками [32, арк. 11]. Варто зазначити, що саме внаслідок антиукраїнської політики Польщі темпи розвитку сокільського руху, як зрештою й усього спортивно-гімнастичного руху в 20–30-ті роки, поступались довоєнному рівню [21, с. 86-90].

Зовсім інакше складались відносини українського сокільства з українськими національно-культурними товариствами Галичини. Однією з найавторитетніших і найвпливовіших українських організацій національно-культурного руху Галичини було товариство «Просвіта», створене ще у 1868 р. «Просвіта» розвивалася як центральна ланка, системостворчий елемент у структурі культурних осередків Галичини.

Навколо «Просвіти» групувались практично всі більш-менш розвинені носії національного руху й формувався елітний культурний прошарок національної інтелігенції Галичини. Сокільські товариства теж відігравали в цих процесах неабияку роль. Перші офіційно задокументовані контакти між «Просвітою» і «Соколом-Батьком» відносяться до 1910–1912 рр. [82, с. 2], хоча ймовірно, що й раніше ці організації контактували між собою. Проте найактивніша співпраця була наприкінці 20-х і упродовж 30-х рр. ХХ ст [83, арк. 1].

Просвітницький характер сокільських товариств надзвичайно зближував їх із товариствами «Просвіти». Так, при «Соколах» теж діяли бібліотеки, організовувались публічні лекції. Члени українських сокільських товариств активно розповсюджували серед українців книжки, опубліковані

як «Соколом-Батьком», так і «Просвітою» [32, арк. 5]. За безпосередньої підтримки товариства «Просвіта» львівський «Сокіл» організував інструкторські курси з гімнастично-спортивного, протипожежного та культурно-просвітницького напрямку [32, арк. 24]. Будь-які святкові заходи «Сокола» – вечори, вечорниці, різноманітні збори, ювілейні вшанування, гімнастичні виступи – не відбувалися без запрошення представників «Просвіти» і навпаки [44, арк. 39]. Це не лише зміцнювало авторитет кожного з товариств, але й інтегрувало їхні сили для боротьби за розвиток української культури.

Сокільські державотворчі ідеї сприяли налагодженню зв'язків не лише з «Просвітою», але й з іншими громадськими організаціями Галичини. Так, «Соколи» активно співпрацювали з освітньо-виховним товариством «Рідна школа», музичними, кооперативними установами, кредитними спілками (особливо з товариствами «Дністер», «Маслосоюз»). Як наслідок, широка спільна робота, взаємодопомога й підтримка створювали нові можливості для гармонійного виховання особистості й формували єдиний фронт українських громадських організацій [82, с. 2].

Отож, якщо говорити про культурно-просвітницький рух, то українське товариство «Сокіл» було важливою його складовою, діяло поруч і разом із низкою інших національно-культурних товариств Галичини. А щодо спортивно-гімнастичного руху на західноукраїнських землях, то тут український «Сокіл» відігравав ключову роль, направляючи й стимулюючи роботу й розвиток різноманітних тіловиховних організацій.

Проте варто підкреслити, що стосунки українського «Сокола» з «Січовою організацією», «Лугом», з У.С.С. не завжди склалися рівно й спокійно, часом виникали й конфліктні ситуації [84, арк. 63]. Передусім труднощі у відносинах між українським «Соколом» і спортивними товариствами Галичини були зумовлені тим, що сокільство не сприймало спорт як окреме явище [49, арк. 117]. Спершу ця розбіжність у поглядах не особливо впадала в око, однак зі становленням системи спортивних

товариств виникли певні неузгодженості, насамперед організаційні, між керівниками У.С.С. і старшиною «Сокола-Батька». Зокрема йдеться про невирішеність питань підпорядкованості спортивних секцій «Сокола-Батька», керувати якими намагався У.С.С. За цими, здавалося б, незначними суперечностями приховувалася головна проблема: знайти чи визначити провідну структуру, яка керуватиме усім українським спортивно-гімнастичним рухом сучасної Західної України. Реально існували дві потужні й дійові сили: «Сокіл» – авторитетна серед української громадськості організація, у якої за плечима вже чималий досвід роботи й сформовані певні традиції, і У.С.С. – об'єднання молодих талановитих і амбітних людей, які спортивне виховання розглядали лише як засіб досягнення різноманітних нагород. «Сокіл-Батько» ставив за мету фізично підготувати українців Галичини для боротьби за державні інтереси, тоді як У.С.С. прагнув підпорядкувати собі всі гімнастично-спортивні сокільські осередки й виховати справжніх спортсменів [85, с. 40].

Засновники товариства «Сокіл» впродовж усіх років існування позиціонували його як позапартійну організацію. Проте тогочасні українські політичні партії, використовуючи легальні умови діяльності сокільських осередків, намагалися захопити своїми ідеями сокільську молодь і прищепити їй свої переконання. Зокрема, слід дещо докладніше зупинитися на УНДО, яке розпочало свою діяльність у 1925 р. і справило неабиякий вплив на сокільський рух. Ставши на той час провідною політичною силою, підкоривши своєму впливу українські центральні освітні й господарські установи Галичини («Просвіту», Ревізійний Союз Українських Кооператив, Центросоюз, «Дністер» та ін.), УНДО намагалося підпорядкувати собі й український сокільський рух, проте це йому не вдалося зробити [29, арк. 26].

УВО, а потім ОУН, перебуваючи на нелегальному становищі, намагалися, насамперед, заручитися широкою підтримкою української молоді, проникнути у різноманітні молодіжні організації, у тому числі сокільські [50, арк. 39, 44]. ОУН відразу привернула на свій бік велику

частину студентів і учнів вищих гімназій Галичини. Майже в кожному університеті, в кожній середній школі Польщі, практично в усіх міських і сільських сокільських гніздах були осередки ОУН [87, арк. 8].

У питаннях виховання провід ОУН звертав особливу увагу на впровадження культу героїзму в сокільських організаціях [48, с. 175]. Це втілювалося зокрема через вшанування пам'яті УСС, які полягли в боротьбі за українську державність у роки Першої світової війни, читання історичних рефератів, влаштування походів, демонстрацій, хорів, аматорських вистав та інше [48, с. 175].

У 1927 р. керівником крайової організації УВО-ОУН було призначено колишнього полковника УСС, УГА Романа Сушка (1894–1944). Прибувши до Львова для організації молоді, Р. Сушко розпочав налагоджувати організаційні зв'язки. Передусім, він відновив втрачені зв'язки і посилив вплив на легальні масові гімнастичні товариства, звертаючи особливу увагу на організаційну працю в них, зокрема і в товаристві «Сокіл» [86, с. 115]. Р. Сушко розумів, що в рамках легального гімнастичного товариства можна успішно проводити кадрову політику, військовий вишкіл, уроки національного виховання без прискіпливого нагляду польського уряду. Тому за його рекомендаціями керівництво сокільських товариств краю поступово опинилося в руках його знайомих із колишньої УГА, активістів УВО. Вони виступали в ролі інструкторів, референтів товариства. Зокрема, Чортківський сокільський осередок очолив Іван Коссак, брат Григорія Коссака – командира УСС і УГА, Станіславський – Іван Мирон (колишній член Уряду ЗУНР), Тернопільський – Осип Сіяк (сотник УСС, УГА) та інші [87, арк. 8].

Слідчий відділ Тернопільської воєводської комендатури поліції у листі від 13 березня 1933 р. звертався до всіх повітових комендатур поліції, наголошуючи на тому, що з проведених стежень і отриманої конфіденційної інформації випливає, що переважна частина українських легальних товариств «Сокіл» перебуває в полі зору інтенсивної націоналістичної пропаганди ОУН [88, арк. 104]. Вважалося, що це почалося ще 1929 р., коли Крайова

Екзекутива ОУН видала своїм членам інструкцію, в якій закликала до підпорядкування товариств на місцях і разом з тим до створення нових секцій, гуртків школярів, студентської та робітничої молоді. Членам ОУН було доручено читати лекції, реферати в товариствах «Сокіл» на різні теми, як-то: «Катастрофічний стан українців під Польщею», «Пацифікація і урядовий терор», «Терор як засіб пропаганди» [29, арк. 31].

В аналогічному листі від 15 листопада 1933 р. під грифом «Таємно» повідомлялось, що польський уряд отримав інформацію, що останнім часом українська молодь занадто цікавиться спортом. «Ряд команд з легкої атлетики, тенісу та інших проводять у Львові на площі «Сокола-Батька» чи в Академічному Домі, як і на провінції, змагання і є організовані націоналістичною українською молоддю. Ці виступи проводяться за розпорядження ОУН і мають подвійну мету: організувати українську молодь у власні товариства з виразним націоналістичним забарвленням і під прикриттям легальної спортивної діяльності проводити революційну, нелегальну діяльність. Водночас приділяється спеціальна увага робітничій українській молоді, що організована в польські спортивні клуби, робітничі товариства» [88, арк. 104; 89, арк. 85].

В офіційному органі підреферантури юнацтва Крайової Екзекутиви ОУН «Юнак» на західноукраїнських землях для вишколу робітничого й ремісничого юнацтва за травень-червень 1933 р. було вміщено спеціальну відозву щодо значення фізичного виховання. «Сьогодні – ми революціонери в підпіллі, а завтра ми – жовніри українського війська, яке мусить перемогти усіх ворогів. До цього треба також великі фізичні сили... вміти знести торттури і довгі літа тюрми. Отже ми всі, ціле молоде українське покоління, – наголошувалося в статті, – мусимо бути здоровими і сильними духом і тілом. Руханка і спорт скріплює м'язи, духовні цінності, загартовує здоров'я. Ваші нерви мусять бути загартовані... Першим ступенем, передумовою військового вишколу є фізичне виховання. Отже ви всі, що рветься до бою за волю Батьківщини, – вправляйте пильно спорт і руханку, кріпіть м'язи,

сталить нерви. Це для революції, для майбутнього жовніра української армії, яка мусить перемогти» [87, арк. 5]. Варто зазначити, що одинадцята засада українського націоналіста проголошувала, що «...він є здоровий – це значить, що він хоче бути здоровим. Він хоче, щоб молоде українське покоління було здорове. Україна потребує сильних і здорових тілом та духом синів. Тому він у міру можливості направляє та поширює руханку і спорт, не нищить свого здоров'я гулящим життям та вживанням отрут» [89, с. 107].

Підтвердженням значного впливу ОУН на українські сокільські товариства може слугувати те, що станом на 1933 р. у Золочівському повіті з 19 сільських товариств чотири підпорядковувалися ОУН [29, арк. 31]. Комендант Золочівської повітової поліції 18 січня 1935 р. повідомляв під грифом «Таємно» до воєводського уряду, що «студент 8 класу української гімназії Петро Цица – керівник ідеологічної референтури повітового проводу, створив боївку ОУН, до якої залучив 7 чол. Члени боївки на чолі з П. Цицем у лютому 1937 р. взяли участь у зборах членів товариства «Сокіл» у Золочеві, на яких критикували старшину товариства за бездіяльність на ідеологічній ниві й пробували впровадити до правління товариства своїх людей, та це їм не вдалось. За виступ на зборах проти членів ОУН голова товариства «Сокіл» м. Золочева Микола Павлишин 4 лютого 1937 р. був побитий Іваном Майбою [91, арк. 23; 87, арк. 13].

У 1930-ті роки ОУН неабияк впливала на молодь українських сокільських товариств Бережанського, Тернопільського, Чортківського та інших повітів сучасної Західної України. Напередодні Другої світової війни Крайова Екзекутива ОУН, відчуваючи наступ і протиборство політичних сил Німеччини та СРСР за поділ сфер впливу в Європі, в умовах польського окупаційного режиму ні на мить не припиняла готувати молодь до революційних подій. Задля цього почали організаційно зміцнювати діяльність сокільських товариств на місцях, проводити військові вишколи молоді як у приміщеннях, так і на свіжому повітрі, читати реферати на політичні теми, приймати нових членів, створювати боївки ОУН при

сокільських товариствах [86, с. 116; 29, арк. 31]. Зокрема відомо, що 19 липня 1931 р. близько десятка 25–27-річних хлопців із с. Литвинова після вистави у с. Заставче біля Завалова, що на Бережанщині, склали присягу членів ОУН [92, арк. 19-33].

У розпорядженні львівського «Сокола-Батька» від 26 квітня 1939 р. до всіх сокільських гнізд Галичини наголошувалося на посиленні організаційної діяльності. Зокрема, йшлося про те, що «збори Старшини Товариства проводити один раз на тиждень, двічі на тиждень – заняття усіх членів сокільських гнізд, на яких проводити марші, гімнастичні вправи спочатку в приміщенні, а з приходом тепла – на повітрі. Взимку проводити заняття з лижної підготовки. Усі члени сокільських гнізд повинні були мати спортивний одяг, взуття, наплечники (заплічні речові мішки)» [58, арк. 29]. Усе це для членів сокільських гнізд було обов'язковим. Референт із культурно-освітньої роботи повинен був щомісячно готувати доповідь з питань поточної політики й організації [79, арк. 29].

З огляду на такі зміни комендатура повітової поліції в Підгайцях у квітні 1939 р. отримала інформацію про те, що члени товариства «Сокіл» із с. Носова в будинку «Просвіти» «проводили військові вишколи з дерев'яними карабінами, вправи в русі, рапорти, які закінчували аж за північ. Під час вишколу встановлені розвідники, які повідомляють про наближення поліції. У навчанні беруть участь члени ОУН» [83, арк. 1–3].

Необхідно зауважити, що попри постійний нагляд польською поліцією за діяльністю товариства «Сокіл» у Тернополі й сокільських осередків навколишніх сіл, наприкінці 1935 р. діяльність сокільських товариств міста і сіл Березовиці Великої, Гаїв Великих, Дичкова, Ступок, Романівки, Смиковець та інших повністю підпорядкувала собі ОУН [29, арк. 31].

За свідченням повітової поліції, лише шість сокільських гнізд у селах Біла, Великий Глубичок, Товстолуг, Чернилів, Чернихівці й Шляхтинці не були активними. У структурі окружної й повітової Екзекутиви ОУН Тернопільщини в 1936 р. чільні місця обіймали члени товариства «Сокіл». На

чолі окружної Екзекутиви стояв член товариства «Сокіл» адвокат Володимир Палашевський, керівником зв'язку округу був гімназист, член «Сокола» Тома Кордуба, жіночу Комірку ОУН очолювала член товариства «Сокіл» Ірина Мурій, спортивною секцією тернопільського товариства «Сокіл» керував видатний діяч ОУН, правник Артем Луговий.

З часом чимало членів українського сокільства через свою причетність до ОУН стали жертвами польських репресій, а потім і більшовицької карально-репресивної системи. Серед них Володимир Дубенський, Омелян Мурій, Йосиф Лукович, Роман Лукашевич, Богдан Вацик, Теодор Мисюк та багато інших активістів сокільського руху [29, арк. 114, 115].

Велику роль у діяльності українського сокільського руху відіграли зовнішні зв'язки. На момент офіційного заснування у Львові українського «Сокола» серед багатьох слов'янських народів сокільська ідея була вже досить поширена, приміром «Сокіл» у Чехії існував уже майже три десятиліття, як і в Хорватії, Словенії та інших країнах [93, с. 77; 94, с. 6]. Тому надзвичайно важливо було підтримати молодий український осередок «Сокола» у Львові усією слов'янською співдружністю. Взаємини ж із польським сокільством, як уже зазначалося, не склалися через політичні й ідеологічні причини. Дружні зв'язки з львівським «Соколом» встановили сокільські товариства Болгарії й Хорватії [93, с. 77]. Але найміцніші зв'язки українські соколи налагодили зі своїми чеськими побратимами. Особливо вони зміцнилися в 20-30-ті рр. ХХ ст., оскільки до Чехословаччини емігрувало чимало українців. Саме в цей період до Львова почала масово надходити чеська сокільська періодика, комплекти празьких сокільських щорічників за попередні роки [79, арк. 29; 95, арк. 4], а також сокільські товариства двох країн неодноразово обмінювалися делегаціями.

Неабияк сприяло об'єднанню українського й чеського сокільства проведення щорічних Всесокільських здвигов у Празі, які збирали представників усіх слов'янських народів [79, арк. 70]. Проте, на жаль,

упродовж 20–30-х рр. ХХ ст. українців на цьому заході представляли лише члени українських еміграційних сокільських товариств.

Для розвитку українського спортивно-гімнастичного руху здвиги мали величезне значення. З одного боку, йдеться про їх неабияку політичну важливість, адже українська делегація на них представляла цілий народ, який не одне десятиліття мріяв вибороти свою незалежність. З іншого боку, на батьківщині сокільства консолідувались і внаслідок цього самоутверджувались українські сили. Згодом це сприяло створенню перших українських еміграційних сокільських осередків [79, арк. 29].

Необхідно підкреслити, що налагодження офіційних зв'язків між українським сокільським центром Галичини – товариством «Сокіл-Батько» – і українськими осередками «Сокола» за межами України було явищем цілком природним. Львівський «Сокіл-Батько» також налагодив зв'язки з українським сокільством у Франції (Париж), у Китаї (Шанхай), в Аргентині, Бразилії (Сан-Пауло), США (Нью-Йорк, Філадельфія) та інших країнах, де була представлена українська діаспора [96, с. 275]. Наприклад, як підтверджують архівні джерела, український «Сокіл» в Аргентині підтримував регулярний поштовий зв'язок із «Соколом-Батьком» у Львові і з СУСзаК у Празі у 20–30-х рр. ХХ ст. [97, арк. 6].

Варто підкреслити, що «Сокіл-Батько» значною мірою впливав і на інші українські молодіжні, пластові, наукові, релігійні структури тих країн, де існували українські осередки. Про це свідчить збережене листування «Сокола-Батька», наприклад, з Українським Інститутом ім. Петра Могили в Саскатуні, Союзом української молоді в Канаді, Союзом українських пластунів-емігрантів у Празі, Українською бібліотекою ім. С. Петлюри в Парижі, українським американським клубом тощо [41, арк. 110].

Отже, в історії української еміграції першої третини ХХ ст. українське сокільство відіграло помітну роль. Попри існування такої потужної організації, як СУСзаК, центром усього українського сокільського руху все-

таки залишався львівський «Сокіл-Батько». Саме ці зв'язки львівського «Сокола-Батька» допомагали представляти українські інтереси в світі.

Як бачимо, важливими напрямками роботи товариства «Сокіл» була культурно-просвітницька та громадсько-політична діяльність на західноукраїнських землях. Соколи й сокілки активно боролися з алкоголізмом, що став поширеним явищем серед сільського населення, організували фестивалі з різноманітними забавами, дійствами, з елементами спорту та руханок, готували музичні й театральні вистави. Самостійно та спільно з іншими освітньо-виховними, просвітницькими організаціями очільники сокільських осередків створювали бібліотеки й читальні, організували викладання тематичних лекцій. Окремою віхою культурно-просвітницької діяльності товариства були часописи, що регулярно виходили друком і містили різноманітні статті гімнастично-спортивного спрямування, з історії державності, з проблематики сокільства. Крім того в українських сокільських виданнях друкували й огляди іноземної преси, зокрема періодики іноземних сокільських товариств. Задля обміну інформацією та досвідом українське сокільське товариство налагодило тісний зв'язок із сокільськими організаціями інших слов'янських народів, а також підтримувало зв'язки з осередками українського «Сокола» за кордоном – у Болгарії, Югославії, Чехії, Франції, Китаї, Аргентині, Бразилії, США та інших країнах, куди лиха доля закинула українців у пошуках кращого життя.

4.4. Ставлення органів польської державної влади до українського сокільського руху

Практично відразу після окупації Галичини польський уряд почав вживати різноманітних репресивних заходів, спрямованих проти українців. Так, Міністерство охорони здоров'я Польщі видало розпорядженням від 5 жовтня 1921 р. до всіх воєвод Галичини, вимагаючи надати списки спортивних товариств, наявних на підпорядкованій їм території. Ішлося не стільки про польські, скільки про українські товариства.

Бойові дії, які майже безперервно точилися в цьому регіоні з 1914 по 1920 р., негативно вплинули на стан українського сокільського руху. Із 88 повітових міст, що входили до складу Галичини, спортивні товариства були зареєстровані лише у 28, а в таких великих містах, як Тернопіль, Станіславів, Терехівля, Бучач, Бережани, Городенка, Гусятин їх зовсім не було.

Як засвідчують джерела, станом на 9 грудня 1921 р. у Львові було зареєстровано 27 спортивних товариств, з них лише два українські – «Україна» й «Аматори», а решта – польські: С.К. «Чарні», «Погонь», «Спарта», «Лехія», «Бялі», фехтувальний клуб, галицький клуб мотоциклістів та ін. [18, арк. 75]. У Дрогобичі існували лише товариства польського «Сокола», скаути та «Дружина Барташова» [44, арк. 67]. У 1923 р. у Львівському воєводстві діяло тільки вісім зареєстрованих українських гімнастично-спортивних товариств, які об'єднували 465 членів [21, с. 88].

Швидке поширення польських молодіжних товариств і вкрай повільне відновлення українських було закономірним явищем, адже поляки усіяко перешкоджали відновленню, а тим паче розвитку українського молодіжного руху. Для цього польська влада вдавалася як до законних, так і до незаконних методів. Зокрема, як повідомляв часопис «Громадський вісник», у 1923 р. у селі Кореличі Перемишлянського повіту староство і жандармерія у різний спосіб намагалися не дозволити відновити українське гімнастичне товариство «Сокіл» [98, с. 3]. Так, вони не дозволяли членам товариства

проводити збори й допитували тих, хто прагнув відновити діяльність товариства [39, арк. 250]. Деяких членів старшини «Сокола-Батька» було навіть заарештовано. Приміром, у 1923 р. польська поліція взяла під варту двох членів старшини львівського «Сокола» П. Івасечка та Є. Думу, відряджених у сільську місцевість Львівщини для відновлення сокільських товариств [80, с. 4]. Зрозуміло, що польська окупаційна влада вдавалася до таких радикальних заходів, щоб не допустити відновлення роботи окремих українських товариств і сокільського руху загалом [80, с. 4].

Здійснюючи політику колонізації, влада вдавалася і до прямого тиску на українські сокільські товариства задля їх цілковитого підпорядкування. Так, Т. Франко у статті «Спорт на селі» писав, що у 1928 р. у селі Підкамені біля Рогатина з наказу старости відбулася нарада представників усіх пожежно-руханкових товариств повіту, на якій виступив референт «Малопольського Союзу пожежної сторожі». Після тривалої промови про історію цього товариства доповідач заявив, що, згідно з наказом адміністрації, впродовж десяти днів мають бути створені на основі існуючих українських сокільських товариств «Малопольські Союзи пожежної сторожі». Товариство «Сокіл» потрібно розпустити, оскільки, за його словами, то «всьо злодійство» [99, с. 2].

Варто зазначити, що в цей період по всіх західноукраїнських землях було поширено інструкцію-лист МВС Польщі, відповідно до якої кожний поліцейський відділ Галичини зобов'язаний був періодично надавати політично-статистичну інформацію до вищої інстанції про українські товариства «Сокіл». Зокрема, відділ державної безпеки польської поліції Тернопільського воєводства вимагав від усіх поліцейських відділів Тернопільського повіту впродовж чотирьох днів надати дані щодо товариств «Сокіл» станом на липень 1927 р. з таких питань:

- 1) кількість сокільських гнізд і членів у цій місцевості;
- 2) політичні впливи товариства;
- 3) особовий склад старшини товариства, його партійність;

- 4) вплив товариства на місцеву громаду;
- 5) коротку характеристику сокільського гнізда [100, арк. 2].

Польська окупаційна влада, керуючись інформацією, отриманою від державної поліції, а також на підставі доносів етнічних поляків, забороняла діяльність сокільських товариств, звинувачуючи їх у тому, що вони організовані на військовий лад. Траплялися навіть випадки цілковитої ліквідації сокільських гнізд за ніби-то їх бездіяльність. Так, не отримали дозвіл на роботу сокільські товариства у селах Монастирець, Гірне, Конюхів Стрийського повіту й було розпущено товариство у с. Ланах Львівського воєводства [80, с. 4].

На підставі сфальсифікованої інформації досить часто на членів сокільських товариств накладали штрафи, а то й навіть ув'язнювали їх. Зокрема, 15 березня 1930 р. у с. Острів поблизу Тернополя членам товариства «Сокол» довелося гасили пожежу практично голіруч, без необхідного спорядження, оскільки воно було закрите. При цьому жоден член польської сільської «Пожежної сторожі» на місце пригоди не з'явився, не кажучи вже про надання допомоги українським вогнеборцям. Однак місцевий вїт доніс старості, що соколи не брали участі в гасінні пожежі й староство засудило членів сокільського гнізда до 14-денного ув'язнення [32, арк. 32].

Влада суворо карала членів товариств навіть за носіння сокільського одягу – сокілок-дівчат за однакові червоні хустки, а соколів-хлопців – за однострої (шапки-мазепинки, зеленкуваті сорочки і пояси) [32, арк. 32]. Так, староста Тернопільського повіту Т. Маліцький 5 квітня 1929 р. під грифом «Цілком таємно» доповідав воєводському уряду, що у вересні, листопаді, грудні 1928 р. оштрафував п'ятьох членів товариства із сіл Людвиківки, Веселівців і Микулинець на 30 злотих за нелегальне носіння сокільських одностроїв [32, арк. 32]. Водночас староста повідомляв, що у Людвиківці в 1928 р. у складі товариства було 33 соколи і 18 сокілок, і вони придбали власним коштом 24 сокільські однострої за порадою О. Сіяка, голови «Сокола» у Тернополі, який готує сокільський зліт у 1929 р. з нагоди 25-ліття

існування товариства у Тернополі [32, арк. 32]. У селах Жидачівського повіту на Львівщині місцева поліція, попри дозвіл старости повіту, забороняла навіть проводити гімнастичні вправи [32, арк. 32].

Як уже зазначалося, члени товариства «Сокіл» полюбляли організовувати аматорські вистави, різноманітні свята, фестивалі на честь І. Франка, Т. Шевченка тощо. Відповідно до наказів повітових старост, необхідно було за два тижні подати заяву, щоб отримати дозвіл на проведення заходу. Потім староста надсилав ці заяви до комендатури поліції, яка здебільшого забороняла проводити такі заходи. Хоча інколи членам товариств усе-таки вдавалося отримати дозвіл. Для цього вони давали хабара поліцейському, який приходив до них нібито для того, щоб усе перевірити, зробити висновок і ухвалити рішення. Тому нерідко у касових книжках товариств Снятинщини та інших повітів за 1922 р. читаємо таке: «за дозвіл вистави – жандарму – 2000 мп (польських марок – Авт.)» [44, арк. 68].

Часом польська адміністрація вдавалася і до жорстокіших методів терору та репресій до членів сокільських товариств [101, с. 3]. Так, 30 вересня 1923 р. у селі Божиків на Підгаєччині силами аматорського гуртка товариство з дозволу старости з Підгаєць ставило виставу за мотивами п'єси О. Стороженка «Гаркуша». Наприкінці вистави з'явилося шестеро поліцейських із комендантом, який наказав припинити спектакль і розірвав поліцейський дозвіл. П'ятеро членів українського «Сокола» було заарештовано. Як довідуємося з архівних джерел, одного із них, Гриця Сказківа, поляки жорстоко побили й за кожним ударом примовляли: «От тобі «Сокіл», от тобі Україна, от так тобі треба» [44, арк. 68]. В'язня-сокола нещадно катували аж поки він не знепритомнів, а тоді кинули до якоїсь хати, з якої йому все-таки вдалося вночі втекти [44, арк. 68].

Поліція користувалась і сфабрикованими доносами етнічних поляків, щоб заборонити діяльність українських сокільських товариств. Зокрема, комендант поліції Кам'янка-Струмилівського повіту на Тернопільщині після допиту голови товариства «Сокіл» у м. Козлові І. Кондюхима 15 квітня 1927

р. доповідав до відділу громадської безпеки Тернопільського воєводства: «...крім одного свідка Казиміра Фабишевського, який підтвердив, що бачив, як члени «Сокола» вишколювалися на полі біля Козлова, інших свідків немає, оскільки Козлівська гміна заселена українцями, а ті подібних доносів не дають» [44, арк. 68]. Цього було достатньо, щоб закрити українське сокільське товариство у м. Козлові.

Як підтверджують архівні документи й історичні дослідження, поляки, злякавшись масового розгортання сокільського руху, вдавалися до різних методів боротьби з українським сокільством [32, арк. 54]. Вони фізично знищували членів сокільських товариств, підпалювали сокільські спортивні споруди, майно тощо. Так, 14 липня 1929 р. було підступно вбито чотаря сокільського гнізда с. Язониця Руська Кам'янка-Струмилівського повіту Олексія Литвина [32, арк. 54]. «Сокільські Вісти» повідомляли, що 21 липня 1929 р. трагічно загинув Микола Білозір – заступник начальника товариства «Сокіл» у містечку Холоїві Радеківського повіту. «З-поміж сокільської сім'ї, – сповіщалося в часописі, – відійшов тихий, спокійний сокільський працівник. Був працьовитий, солідний ремісник. Сам сирота. Утримував з праці своїх рук стареньку маму-вдову і малолітню сестричку. А був дуже молодий, повний сил і надії на майбутнє. Користувався великою пошаною як ремісник, був взірцевим соколом для всіх інших» [32, арк. 54]. Як підтверджують архівні джерела, до цього вбивства були причетні члени польської військово-спортивної терористичної організації «Звйонзку стшельцув» («Союз стрільців») [24, арк. 4; 39, арк. 250, 301].

Що ж до знищення споруд і майна українського «Сокола», то яскравим прикладом було зруйнування «Українського Города» – єдиної на території Галичини спортивної споруди, що була центром не лише сокільського спортивного життя, але й усього національного, культурно-освітнього відродження краю. Як уже згадувалося, у ніч із 2 на 3 листопада 1928 р. польські студенти підпалили трибуни «Українського Города» [32, арк. 54]. Зрозуміло, що це були сплановані дії зі знищення українського сокільського

товариства, яке було провідником не лише у фізичному та протипожежному вихованні українського народу Галичини, але й у культурно-просвітницькій сфері. За два роки, 5 вересня 1930 р., поляки знову спробували підпалити відновлений «Український Город», але їм завадив сторож спортивної площі [32, арк. 54]. У Станіславові також знищили приміщення «Сокола-Батька» [32, арк. 54]. Згодом будівлю відновили за сприяння інженера І. Мирона, якого незабаром обрали почесним членом товариства «Сокола-Батька» [32, арк. 54].

Піком репресій проти українського населення Галичини, у тому числі й проти членів українського сокільського руху, стала політика пацифікації («умиротворення»), розпочата в середині вересня 1930 р. Польська поліція і військові, до яких приєдналися ще й озброєні загони польської військово-спортивної терористичної організації «Звйонзку стшельцув» («Союз стрільців»), польського товариства «Сокіл» руйнували осередки української культури, читальні «Просвіти», бібліотеки [24, арк. 4]. Було заарештовано 1739 українців, серед них 30 депутатів, 220 студентів, 360 школярів, чимало молодих селян, членів гімнастичних товариств «Сокіл» та ін. [24, арк. 4]. У селі Дороговичі Бібрського повіту на Львівщині учасники екзекуції до смерті забили молодого селянина Андрія Ковальчука, який, упавши на землю, почув лише слова «За політику, за «Соколи»» [39, арк. 250].

Внаслідок політики пацифікації у 1930 р. було заборонено діяльність українських сокільських товариств. Цей факт підтверджує кількість сокільських товариств і новий закон МВС Польщі про Союз Пожежної Сторожі 1935 р. Зокрема, якщо в 1929 р. на території Галичини діяла найбільша кількість сокільських гнізд – 586, то після ухвалення згаданого закону 1935 р. їх залишилося лише 182 [21, с. 88]. Щодо кількості членів товариства, то в довоєнний період їх налічувалось приблизно 33 тис. [3, с. 38], а в 1936 р. – тільки 23 тис. [21, с. 88]. Варто зазначити, що на початку Другої світової війни (станом на вересень 1939 р.) у 300 сокільських товариствах Східної Галичини нараховувалось 35 тис. членів, у яких

польський уряд вбачав велику силу й небезпеку для держави [45, с. 2941]. У 1938 р. польська влада зареєструвала лише шість гімнастично-спортивних сокільських гнізд і заборонила проводити будь-яке сокільське свято (навіть місцевого значення) або спортивне змагання. У Тернопільському воєводстві польська влада розпустила 42 сокільські гімнастично-спортивні осередки, а на Стрийщині – 24 філії «Сокола-Батька» разом із повітовим осередком та Українським повітовим руханково-спортовим союзом [21, с. 86–88].

Підбиваючи підсумки, можна сміливо стверджувати, що польська влада у період між двома світовими війнами уважно стежила за діяльністю українських сокільських товариств, вбачаючи в них вагому національну антидержавну силу. Щоб запобігти поширенню українського сокільського руху, поляки часто вдавалися до антигуманних засобів, які полягали навіть у фізичному знищенні членів сокільських гнізд. Із початком Другої світової війни та з приєднанням території Галичини до складу УРСР діяльність українських сокільських товариств остаточно припинилась. Каральні органи НКВС розпочали нещадне фізичне винищення українських соколів і сокілок, прагнучи разом із ними вбити й прагнення українського народу до волі. Це призвело, з одного боку, до еміграції багатьох членів українського сокільського руху та створення за межами рідної землі українських молодіжних спортивних осередків, а з іншого, – до того, що чимало учасників українського сокільства продовжили боротьбу за українські державні інтереси в лавах ОУН.

Висновки до розділу

Діяльність українських сокільських товариств було призупинено у зв'язку з Першою світовою війною та українсько-польським збройним конфліктом, а учасників товариств закликали до збройної боротьби за українські державні інтереси. Перше повоєнне засідання старшини «Сокола-Батька» відбулося у 1920 р., а вже з 1921 р. Галичина, частина Волині і Полісся опинилися під владою Польщі. В умовах постійного польського переслідування, неорганізованості сокільських керівників, браку фінансування, повоєнної деморалізації сокільські товариства відновлювалися надто повільно. Проте все-таки певна робота проводилася: видавалися деякі підручники, читалися тематичні лекції, розроблялися й удосконалювалися плани відновлення і розвитку товариств. Зрештою, лише після прийняття у 1926 р. нового статуту «Сокола-Батька» (затвердженого у 1927 р.), після відбудови «Українського Города», створення старшинами товариства ефективної організації та зміцнюючих заходів процес відновлення приніс відчутні результати.

Польська влада спершу не особливо заперечувала проти протипожежної діяльності товариства, адже українські соколи успішно боролися з пожежами, які охопили край упродовж 20–30-х рр. ХХ ст. Саме тому статuti протипожежних сокільських товариств затверджувалися практично безперешкодно. У 1927 р. затвердження польською адміністрацією очікували статuti вже 67 протипожежних осередків «Сокола-Батька». Зовсім іншої думки окупаційна влада була про гімнастично-спортивну й культурно-просвітницьку діяльність товариства, вбачаючи в ній загрозу для своєї держави.

Саме в результаті активного зростання національної свідомості українців Галичини й початку проведення політики пацифікації у 1930 р. було заборонено діяльність українських сокільських товариств, а з 1935 р. польська влада заборонила й затверджувати статuti українських сокільських

протипожежних товариств. Близько 200 сокільських осередків і лугових товариств, що діяли згідно з затвердженими протипожежними статутами, було ліквідовано.

Відновлення гімнастично-спортивної діяльності розпочалося з 1922 р. під керівництвом М. Зячківського. Гімнастично-спортивна діяльність у той час мала змагальницьку мету. Важливим етапом відновлення гімнастично-спортивної діяльності стали створення спортивної секції (1922 р.) та У.С.С. (1924 р.), придбання спортивного майданчика в Тернополі та відбудова стадіону у Львові. Соколи проводили масштабні святкування і здвиги з елементами руханки та спортивних змагань, що передбачали визначення переможців і рекордсменів у різних видах спорту («Українська Молодь Христові» у 1933 р., III Крайовий здвиг у 1934 р.). Організовувалися короткі руханки з працівниками промислових установ, тижневі навчальні курси з дівчатами тощо.

Одним із важливих напрямів роботи «Сокола» була культурно-просвітницька діяльність. Учасники товариства активно боролися з алкоголізмом, проводили фестивалі з різноманітними забавами та дійствами, готували музичні й театральні вистави. Самостійно та спільно з іншими освітньо-виховними, просвітницькими організаціями члени сокільських осередків створювали бібліотеки й читальні, читали тематичні лекції. Згідно зі звітами діяльності «Сокола» в Галичині, наприклад в 1936 р., організовано й проведено 365 руханкових виступів, 383 спортивні змагання, 445 культурно-освітніх імпрез, 354 туристичні прогулянки, 1405 прочитано рефератів на різні теми [235, с. 4]. Тобто, як бачимо сокільські товариства забезпечували значний культурний розвиток українців Галичини.

Не випадково, що основу сокільських товариств складала саме молодь. Наприклад, навіть у важких умовах розвитку українського сокільського руху у 1936 р., серед 23 тис членів галицького сокільства близько 90% членів складала молодь віком до 30 років [85, с. 64]. Турботою за виховання дітей та молодь були позначені практично усі конкретні справи «Сокола-Батька».

Доречно згадати акцію з викупу спортивного майданчика «Український Город», відкриття «учительського кружка» для вишколу з учнів гімназії інструкторів руханки, проведення сокільських маніфестацій тощо.

Окремою віхою культурно-просвітницької діяльності товариства були сокільські часописи. Задля обміну інформацією і досвідом сокільські товариства налагодили стосунки з осередками соколів за кордоном, а також підтримувати зв'язок з осередками українського «Сокола» за кордоном – у Болгарії, Югославії, Чехії. Ці зв'язки відіграли значну роль у діяльності українського сокільського руху. Так, у 20-30-х рр. ХХ ст. львівський «Сокіл-Батько» став центром, який координував українське сокільство не лише на теренах Галичини, але й далеко за її межами. Це надавало великого авторитету українському «Соколу» не лише серед гімнастично-спортивних товариств, але й серед усіх українських культурно-національних інституцій регіону.

На жаль, упродовж 20-30-х рр. ХХ ст., український сокільський рух так і не досягнув кількісного рівня 1913-1914 рр., однак, незважаючи на утиски польської адміністрації краю, сокільство залишалось потужною силою національно-культурного життя Галичини. Українське сокільство виконувало провідну роль у фізичному та духовному вихованні західноукраїнського населення. Варто зазначити, що майже півстолітню видавничу діяльність, заходами «Сокола-Батька» було підготовано і опубліковано понад 130 найменувань брошур і книжок, численну кількість інших дрібних друків: афіш, листівок, відзнак і навіть поштових марок 4-х номіналів

Із вересня 1930 р. утиски польської адміністрації переросли в репресії й політику пацифікації. Для ліквідації потенційної загрози – свідомої та сильної фізично української нації – представники польської поліції та влади вдавалися до різноманітних заходів: сфабрикованих доносів, безпідставних арештів, ув'язнень і судових справ, фізичного впливу аж до вбивства, руйнування та знищення майна, будівель і споруд товариств. У 1939 р. відбулися останні Загальні збори «Сокола-Батька», адже з приходом

радянської влади на територію Галичини діяльність сокільських товариств була остаточно заборонена.

Однак варто наголосити, що від 1894 р. – часу створення у Львові першого українського сокільського товариства і до початку Другої світової війни – українське сокільство перетворилося на одну з найавторитетніших і наймасовіших організацій Галичини та було осередком усього молодіжного гімнастично-спортивного руху регіону.

Таким чином, український сокільський рух Галичини посів вагоме місце у процесі національно-культурного розвитку регіону, було активним чинником духовного і фізичного виховання молоді та впливовим складником державницьких прагнень українського народу.

Список використаних джерел та літератури до розділу:

1. Гайдучок С. Приказ вперед 25 літ / С. Гайдучок // «Сокіл-Батько»: Спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894-1994. / Упоряд. А. Благітка. – Львів: РВО «Основа», 1996. – С. 90.
2. Ріпецький С. Українське Січове Стрілецтво. Визвольна ідея і збройний чин / С. Ріпецький. – Нью-Йорк: Червона калина, 1956. – 360 с.
3. Шухевич С. Видиш, брате мій (8 місяців серед УСС-ів) / С. Шухевич. – Львів: Червона Калина, 1930. – 252 с.
4. Омельчук А. Тридцять п'ять літ / А. Омельчук // «Сокіл-Батько»: Спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894–1994... – С. 185 – 188.
5. Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів / Л. Зашкільняк, М. Крикун. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2002. – С. 461.
6. Андрухів І. Українські молодіжні товариства Галичини: 1861-1939 рр. / І. Андрухів. – Івано-Франківськ: Плай, 1994. – 72 с.
7. ЦДІА України, м. Львів, ф. 366, оп. 1, спр. 13. – Листи члена гімнастично-стрілецького товариства «Сокіл» у Львові до Гайдучка Степана про діяльність та стан справ у товаристві (1912-1929 рр.). – 139 арк.
8. ЦДІА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 21. – Накази товариства (1908-1936 рр.). – 35 арк.
9. ЦДІА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 91. – Листування з Українським економічним Бюро у Варшаві та українськими видавництвами про надіслання матеріалів діяльності товариства для публікації (1911-1933). – 30 арк.
10. Mały Rocznik Statystyczny. – 1939. – Warszawa: Główny Urząd Statystyczny RP, 1939. – 426 s.
11. Сокільські вісти. – Львів, 1928. – Квітень.

12. Український Впоряд. – Львів: Накладом «Сокола-Батька», 1923. – Ч. 1. – 31 с.
13. Трофим'як Б. Фізичне виховання і спортивний рух у Західній Україні (з початку 30-х років XIX ст. до 1939 р.) / Б. Трофим'як. – К.: ІЗіМН, 1997. – 419 с.
14. ЦДІА України, м. Львів. – Ф. 312, оп. 1, спр. 158. – Списки старшин і членів товариства (1900-1937 рр.). – 62 арк.
15. Гайдучок С. Хроніка закупна Українського Городу від рр. 1911–1929 / С. Гайдучок // «Сокіл-Батько». Спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894–1994... – С. 91 – 94.
16. ЦДІА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 1. – Статути товариства за 1892 р., 1906 р., 1929 р. – 16 арк.
17. Звіт про «Діяльність Секції Організаційної «Сокола-Батька» (від квітня 1927 до березня 1928 р.)» // «Сокіл-Батько». Спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894–1994... – С. 133 – 135.
18. Державний архів Тернопільської області (ДАТО), ф. 231, оп. 1, спр. 951. – Повідомлення, списки повітових староств на діячів націоналістичних польських та українських товариств, організацій на території Тернопільського воєводства (1927–1928 рр.). – 84 арк.
19. ДАТО, ф. 231, спр. 2274. – Підсумкові короткі характеристики, відомості Бережанського повітового староства (1934 р.). – 134 арк.
20. ЦДІА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1., спр. 97. – Листування з українським Спортовим Союзом про співробітництво (1928-1936 рр.). – 115 арк.
21. Гайдучок С. Деякі цифри про сокольську організацію за 35 літ / С. Гайдучок // «Сокіл-Батько». Спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894–1994... – С. 86 – 90.
22. Франко Т. Розвій руханки серед українців / Т. Франко. – Львів: Накладом «Сокола батька», 1923. – 16 с.

23. ЦДІА України у м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 88. – Листування редакції органів товариства «Сокільські Вісти», «Вісті з Запорожжя» з науковими, культурно-освітніми та іншими установами і приватними особами про надіслання і поміщення статей та передплату на сокільські часописи (1911-1937 рр.). – 212 арк.
24. ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 1628. – Прохання-жалоби послів українського клубу Міністерству внутрішніх справ з питань про насилля поліції по відношенню до українського населення Тернопільського воєводства (1931 р.). – 66 арк.
25. Тырш М. Наша задача, наш путь, наша цель / М. Тырш. – Прага: Б. г., 1948. – 40 с.
26. ЦДІА України у м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 110. – Листування з товариством «Український Сокіл» в Подєбродах про надіслання сокільських видань, поздоровлень зі святами та інші питання співробітництва (1927-1937 рр.). – 189 арк.
27. ЦДІА України у м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 77. – Листування з науковими, культурними та іншими товариствами і організаціями про участь членів товариства «Сокіл-Батько» в їхніх зборах і нарадах (1897-1932 рр.). – 131 арк.
28. ЦДІА України у м. Львів, ф. 366, оп. 1, спр. 17. – Листи Масюкевича Миколи до Боберського Івана (1936-1943 рр.). – 91 арк.
29. ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 2338. – Повідомлення Тернопільського, Львівського, Волинського воєводських управлінь про діяльність української націоналістичної організації (ОУН) на території цих воєводств (1935 р.). – 165 арк.
30. ЦДІА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 109. – Листування з Союзом українського сокільства за кордоном у Празі про участь у ІХ Всеслов'янському сокільському з'їзді (1931-1937). – 174 арк.
31. ЦДІА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 75. – Список спортивних гуртків у Львові, Стрию, Дрогобичі, Бориславі. – 2 арк.

- 32.ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 956. – Інформація повітових староств та поліцейських управлінь про діяльність українських націоналістичних товариств «Сокіл» та «Луг» (1928-1929 рр.). – 59 арк.
- 33.Огляд діяльності Спортивного Товариства «Україна» в Торонто, Канада. За роки 1948-1949. – Торонто, 1950. – 79 с.
- 34.Вацеба О. З історії спорудження першого українського стадіону у Львові / О. Вацеба // Молода спортивна наука України. – 2008. – Т. 1. – С. 78-85.
- 35.ЦДІА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 69. – Листування з громадським староством і Львівською поліцією про надання дозволів на проведення вечорів, зборів, спортивних змагань та повідомлення про проведення цих заходів (1910-1937). – 130 арк.
- 36.ЦДІА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 26. – Звіти, протоколи, листування та інші матеріали про діяльність організаційно-технічної секції (1901 – 1928 рр.). – 146 арк.
- 37.ЦДІА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1., спр. 76. – Листування з польським товариством «Sokol-Maciezk» у Львові про надіслання сокільських видань та інші питання про діяльність товариства (1891-1935). – 130 арк.
- 38.Третій Краєвий Здвиг Українського Сокілства з нагоди 40-ліття «Сокола-Батька» в днях 30 червня, 1 та 2 липня 1934 р. у Львові. – Поручник для Сокільських Гнізд. – Львів: накладом «Сокола-Батька». – 1934. – 16 с.
- 39.ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 4435. – Періодичний огляд і протести Тернопільського воєводського управління і повітових староств на повідомлення і інформацію в українських газетах и их конфіскація за 1934 р. – 31 арк.
- 40.ЦДІА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 80. – Запрошення педагогічних, культурних та інших товариств на ювілейні свята, концерти, вечори з додатком програм (1901-1929 рр.). – 129 арк.

41. Орищин Е. Сокіл-III (Львів) / Е. Орищин // «Сокіл-Батько». Спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894–1994... – С. 204 – 206.
42. ЦДА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 97. – Листування з українським Спортовим Союзом про співробітництво (1928-1936 рр.). – 115 арк.
43. ДАТО, ф. 282, оп. 1, спр. 457. – Розпорядження воєводської команди щодо розслідування з приводу зібрання молоді в с. Завалове і донесення постерунків поліції з цього приводу (1936 р.). – 7 арк.
44. ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 601. – Інформація повітових староств про націоналістичну діяльність пожежних товариств «Сокіл», «Луг», «Січ», «Пожежна дружина». – 73 арк.
45. Енциклопедія українознавства: Словникова частина / Під ред. В. Кубійовича. У 10 т. – Т. 8. – Париж - Нью-Йорк: Молоде Життя, 1976. – с. 2800-3200.
46. ЦДА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 89. – Листування з культурно-освітніми товариствами про організацію курсів вищої освіти, суспільної праці та інших (1911-1937). – 12 арк.
47. Качор А. «Сокіл-Батько» у Львові (Присвячую пам'яті інж. М. Хронов'ята, останнього голови цього Т-ва) / А. Качор // «Сокіл-Батько». Спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894–1994... – С. 191-195.
48. Трофим'як Б. Гімнастично-спортивні організації в національно визвольному русі Галичини (друга пол. XIX – перша пол. XX ст.) / Б. Трофим'як. – Тернопіль: Економічна думка, 2001. – 696 с.
49. ЦДА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 83. – Листування з культурно-освітніми, педагогічними та іншими товариствами про прийняття участі у святах, вечорах, концертах організованих товариством (1902-1933 рр.). – 139 арк.

- 50.ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 1076. – Інформація воєводського управління поліції про діяльність українських націоналістичних спортивних товариств «Сокіл» та «Луг» (1928–1929 рр.). – 66 арк.
- 51.ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 4324. – Повідомлення повітового старства про зміну складу керівництва українського націоналістичного товариства «Сокіл» та переписка про ліквідацію товариства в селі Пниловоди (1928–1938 рр.). – 9 арк.
- 52.ДАТО, ф. 316, оп. 1, спр. 238. – Повідомлення Буцацької повітової команди держполіції про діяльність українських товариств «Просвіта», «Луг», «Сокіл» і кооперативів на території повіту (1925–1934). – 54 арк.
- 53.ДАТО, ф. 281, оп.1, спр. 669. – Справа з визначення розміру податку на спадок, що залишився після смерті Горошко Яна в с. Снигурівка. – 38 арк.
- 54.Гайдучок С. З нагоди одного ювілею / С. Гайдучок // Сокільські Вісти. Орган українського сокільства. – Львів, 1930. – Травень – червень. – Ч. 5–6. – С. 3–5.
- 55.Гайдучок С. Пів століття сокільських видань / С. Гайдучок. – Львів: Б. в., 1937. – 53 с.
- 56.Стан української сокільської організації по кінець березня 1928 // Сокільські Вісти. Орган українського сокільства. – 1928. – Квітень. – Ч. 4. – С. 1–3.
- 57.Гайдучок С. Ми й вони / С. Гайдучок // Сокільські Вісти. Орган українського сокільства. – 1929. – ч. 9. – С. 2.
- 58.Гайдучок С. Тілесне виховання в У.С.Р.Р. / С. Гайдучок // Сокільські Вісти. Орган українського сокільства. – 1929. – ч. 11-12. – С. 2-4.
- 59.Гайдучок С. За Збручем / С. Гайдучок // Сокільські Вісти. Орган українського сокільства. – 1936. – ч. 8. – С. 6.

- 60.3 сокільського життя. Проба найкращого сокола-руховика. Стриганці, пов. Товмач // Сокільські Вісти. Орган українського сокільства. – 1936. – Травень. – Ч. 5. – С. 5.
- 61.3 сокільського життя. Лещатарські змагання. Коломия // Сокільські Вісти. Орган українського сокільства. – 1936. – Квітень. – Ч. 11. – С. 10.
- 62.3 сокільського життя. Плавацькі змагання. Коломия // Сокільські Вісти. Орган українського сокільства. – 1937. – Серпень. – Ч. 8. – С. 8.
- 63.3 сокільського життя. Легко-атлетичні змагання. Снятин // Сокільські Вісти. Орган українського сокільства. – 1937. – Серпень. – Ч. 8. – С. 7.
- 64.Гайдучок С. Сокільства та спорт / С. Гайдучок // Сокільські Вісти. Орган українського сокільства. – ч. 3. – 1933. – С. 4-5.
- 65.Гайдучок С. «Спортовий Вавилон у нас» / С. Гайдучок // Орган українського сокільства. – ч. 3. – 1934. – С. 6.
- 66.Суперництво 1937. (Стан точкування з дня 20. IV. 1937) // Сокільські Вісти. Орган українського сокільства. – 1937. – Травень. – Ч. 5. – С. 2.
- 67.Суперництво 1938. (Стан точкування з дня 30. червня. 1938.) // Сокільські Вісти. Орган українського сокільства. – 1938. – Липень. – Ч. 7. – С. 5.
- 68.Сокільські Краєві Змагання у легкій атлетиці // Сокільські Вісти. Орган українського сокільства. – 1937. – Жовтень. – Ч. 10. – С. 3.
- 69.3 сокільського життя. Коломия // Сокільські Вісти. Орган українського сокільства. – 1935. – Листопад. – Ч. 11. – С. 5.
- 70.3 сокільського життя. Діяльність гнізда. Печеніжин // Сокільські Вісти. Орган українського сокільства. – 1936. – Травень. – Ч. 5. – С. 5.
- 71.3 сокільського життя. Заболотів // Сокільські Вісти. Орган українського сокільства. – 1935. – Квітень. – Ч. 4. – С. 9.
- 72.Видавнича діяльність «Сокола» // «Сокіл-Батько»: Спортивно-руханкове товариство товариство у Львові. Альманах 1894–1994 / Упоряд. А. Благітка... – С. 159–165.

73. Прохода В. Українське сокільство за кордоном / В. Прохода // «Сокіл-Батько»: Спортивно-руханкове товариство товариство у Львові. Альманах 1894–1994... – С. 167–168.
74. Боберський І. Після Всесвітньої Олімпіади / І. Боберський // Український Сокіл. – 1936. – ч. 8. – С. 2.
75. Боберський І. Наша участь на Олімпійських Іграх / І. Боберський // Сокільські Вісті. Орган українського сокільства. – ч. 9. – 1936. – С. 4.
76. Сірополкова О. Ритміка та її завдання / О. Сірополкова // Український сокіл. – ч. 8-9. – 1935. – С. 2-3.
77. Плітасова З. «Сокільські почини українок в Празі» / З. Плітасова // Український Сокіл. – ч. 3. – 1935. – С. 3.
78. Антоновичівна М. Естетика сокольської руханки / М. Антоновичівна // Український Сокіл. – ч. 4. – 1936. – С. 2.
79. ЦДІА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 38. – Книга запису протоколів загальних зборів товариства за період від 11 лютого 1894 р. до 30 грудня 1902 р. (1894-1902 рр.) – 170 арк.
80. Ще одно Товариство «Сокіл» розв'язане // Діло. – № 149. – 9 червня 1934. – С. 4.
81. Слов'янство й українці // Український Сокіл (Прага). – 1937. – Ч. 1–2, січень-лютий. – С. 4–5.
82. За розмах і силу нашого життя // Діло. – №. 80. – 27 березня 1934. – С. 2.
83. ДАТО, ф. 282, оп. 1, спр. 556. – Повідомлення повітового староства і постерунків поліції про діяльність товариства «Сокіл-Батько» (11 квітня – 4 травня 1939 р.). – 3 арк.
84. ЦДІА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 85. – Листування з культурно-освітніми товариствами, видавництвами й приватними особами про надіслання сокільських видань (1902-1937). – 214 арк.
85. Вацеба О. Нарис з історії західноукраїнського спортивного руху / О. Вацеба. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1997. – 230 с.

86. Овад Х. Полковник Роман Сушко (1894 – 1944) / Х. Овад. – Торонто: [Б. в.], 2006. – 305 с.
87. ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 3066. – Донесення повітових староств і органів поліції про націоналістичну діяльність Організації українських націоналістів (ОУН) і її окремих членів (1937 р.). – 128 арк.
88. ДАТО, ф. 276, оп. 1, спр. 705. – Розпорядження та інформація слідчого управління повітової команди поліції і повідомлення постерунків про діяльність українських націоналістичних організацій ОУН (3 січня – 18 квітня 1933 р.). – 165 арк.
89. ДАТО, ф. 276, оп. 1, спр. 708. – Розпорядження та інформація слідчого управління повітової команди поліції і повідомлення постерунків про діяльність українських націоналістичних організацій ОУН (11 вересня – 28 грудня 1933 р.). – 113 арк.
90. Мірчук П. Нарис історії ОУН. 1920-1939 рр. / П. Мірчук. – К.: Українська видавнича спілка, 2007. – 1006 с.
91. ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 2336. – Повідомлення Тернопільського, Львівського, Волинського воєводських управлінь про діяльність української націоналістичної організації (ОУН) на території цих воєводств (1935 р.). – 46 арк.
92. ДАТО, ф. 278, оп. 1, спр. 811. – Розпорядження слідчого Управління, донесення і протоколи повітової команди поліції з розслідування приналежності окремих осіб до Організації Українських Націоналістів (ОУН). – 72 арк.
93. Кун Л. Всеобщая история физической культуры и спорта. Перевод с венгерского / Л. Кун // Под. общ. ред. В. Столбова. – М.: Радуга, 1982. – 282 с.
94. Памятка Русского Сокола / Составил В. М. Ткачев. – Белград: Издание Просветительного комитета Союза Русского Сокольства, 1934. – 98 с.

95. ЦДА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 42. – Книга запису протоколів засідань старшини товариства за період від 9 жовтня 1915 р. до 11 травня 1916 р. (1915-1916 рр.). – 13 арк.
96. Наріжний С. Українська еміграція: культурна праця української еміграції між двома світовими війнами / С. Наріжний. – Прага: Б. в., 1942. – 367 с.
97. ЦДА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 102. – Листування з приватними особами в США про заснування українського товариства «Сокіл» у Нью-Йорку (1907-1932). – 10 арк.
98. З сокільського життя // Діло. – № 147. – 7 червня 1934. – С. 3.
99. Франко Т. Спорт на селі / Т. Франко // Сокільські Вісти. – № 2. – лютий 1928. – С. 2.
100. ДАТО, Ф. 277, оп. 1, спр. 185. – Розпорядження повітової команди держполіції щодо своєчасного донесення про діяльність українських організацій «Луг» і «Сокіл» (1927–1928 рр.). – 7 арк.
101. По дорозі до ліквідації / Діло. – № 95. – 13 квітня 1934. – С. 3.

Висновки

XIX ст. увійшло в історію України як період поступового формування модерної нації. Від становлення «канону» національної історії, сучасної літературної мови, через просвітницьку діяльність подвижників, український рух до кінця XIX ст. щоразу чіткіше артикулював політичні вимоги нації.

Найбільш сприятливі умови для активізації і втілення своїх державницьких прагнень мали українці Галичини. Саме в цей час на західноукраїнських землях почали масово виникати молодіжні гімнастично-спортивні й військові організації, які сприяли пробудженню й утвердженню в українців почуття національної гідності, ідеї соборності й незалежності української держави. Особливий інтерес викликає діяльність української молодіжної організації «Сокіл», яка відіграла важливу роль у національно-патріотичному та гімнастично-спортивному вихованні українського населення Галичини.

У висновках дисертації сформульовані результати й підсумкові положення дослідження:

* Встановлено, що історіографія проблеми є доволі об'ємною, представленою працями як вітчизняних, так і зарубіжних авторів. Аналіз історіографії засвідчив, що історією українського сокільського руху цікавилось не одне покоління науковців. Однак можна сміливо стверджувати, що сокільська тематика на сьогодні ще не достатньо досліджена. Досі немає комплексних узагальнюючих праць, присвячених з'ясуванню суті й характеру діяльності українського сокільського руху, його ролі й місця в контексті загальноукраїнського національного відродження; відсутні й спеціальні наукові дослідження, що розглядали б ту чи іншу сферу діяльності сокільських товариств. Зокрема, це стосується таких проблем, як місце соборницької ідеї в ідеології молодіжного товариства «Сокіл», гімнастично-спортивна, протипожежна й культурно-просвітницька діяльність тощо. Більшість наявних робіт зводиться до простого опису тих чи інших подій і

сухої констатації фактів. Наше дослідження з історії українського сокільського руху є комплексним і висвітлює всі аспекти діяльності українського сокільства в Галичині упродовж 1890-1930-х рр.

Аналіз джерельної бази засвідчив, що попри втрату частини документів внаслідок воєнних подій і планових акцій комуністичного режиму, джерельна база залишається достатньо репрезентативною для написання комплексного дослідження.

* З'ясовано, що сокільський рух слов'янських народів виник на чеських землях на початку 60-х рр. ХІХ ст. і завдяки своєму національно-культурному спрямуванню поширився в другій половині ХІХ – початку ХХ ст. серед багатьох слов'янських народів, у тому числі й українців. Використовуючи засоби фізичної культури, сокільство пробуджувало серед поневолених народів національну гідність, сприяло вихованню фізично сильного й духовно здорового покоління. Звичайно, всеслов'янські сокільські національні ідеї не могли не привабити тих українців, які прагнули до створення незалежної держави, тому вони набули значного поширення серед галичан.

* Встановлено, що саме чеські й польські товариства «Сокіл» відіграли вирішальну роль у поширенні сокільських ідей на західноукраїнських землях. Завдання, цілі й діяльність сокільських товариств, особливо польських, які з 1867 р. існували у Львові, неабияк цікавили українців Галичини та вплинули на зародження українського сокільського руху наприкінці ХІХ ст., а ідеї державотворення були покладені в основу українського товариства «Сокіл». Ми впевнено стверджуємо, що саме поширення сокільських ідей серед поляків підштовхнуло українців Галичини до заснування українського «Сокола».

* З'ясовано, що створення українських сокільських товариств було необхідною передумовою у консолідації українців Галичини наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. Так, українське сокільство об'єднало у своєму середовищі представників різних соціальних верств регіону та виховало у них

патріотизм, взаємодопомогу, чесність, пошану власної і чужої гідності, дотримання та виконання усталених правил поведінки в суспільстві тощо. Визначено, що гімнастично-спортивні сокільські організації сприяли активізації боротьби українського народу за державні інтереси.

* Розкрито особливості діяльності українського сокільства наприкінці XIX – початку XX ст. і з'ясовано, що українське сокільство – це носій фізичного й духовного виховання західноукраїнського населення. Так, встановлено, що протипожежна й гімнастично-спортивна діяльність українських сокільських товариств була необхідною передумовою для консолідації українців Галичини, і саме вона завдяки засобам фізичної культури підготувала український народ до боротьби за українську державність. Визначено, що протипожежні товариства «Сокіл» від початку своєї діяльності суттєво допомагали державній пожежній охороні та місцевій добровільній «Вогневій сторожі» на західноукраїнських землях і значною мірою сприяли ефективному гасінню пожеж як у сільській місцевості, так і в містах. З'ясовано, що саме сокільські протипожежні товариства зуміли ідейно й організаційно об'єднати українців Галичини, виховавши в них такі риси, як організованість, єдність і згуртованість, а культурно-просвітницькі товариства «Сокіл» відіграли значну роль у підвищенні культурно-освітнього, інтелектуального рівня галицьких українців. Встановлено, що сокільські товариства склали ядро першого українського військового формування новітньої доби – Легіону УСС.

* Досліджено основні напрями розвитку сокільського руху в міжвоєнний період упродовж 1921–1939 рр. З'ясовано, що відновити довоєнну діяльність українського сокільства було досить нелегко, адже польська адміністрація краю постійно перешкоджала цьому. Проаналізовано, що українське молодіжне товариство «Сокіл», будучи частиною загальнокультурного, національно-виховного руху у 20–30-х рр. XX ст., співпрацювало з багатьма різними громадськими та політичними структурами не лише Галичини, але й багатьох інших країн. Встановлено, що

з відновленням діяльності та з розвитком українського сокільства у 20–30-х рр. XX ст. контакти й відносини львівського «Сокола» поступово розширювалися й набували нових рис та особливостей. Визначено, що упродовж 20–30-х рр. XX ст. члени українського сокільського руху зазнали значних утисків з боку польської адміністрації, які переросли в репресії та політику пацифікації. З приходом у 1939 р. радянської влади на західноукраїнські землі сокільські товариства були цілковито ліквідовані.

Додатки

Додаток 1

Статут українського товариства «Сокіл»

(8 грудня 1892 р.)

1. Цілею т-ва є виображувати членів в гімнастиці через спільні вправи, спільні програми і відчити.

В т-ві уряджуються також вправи сторожі пожежної, стріляння до цілі, їзда на коні, їзда на скороходах (велосипедах), плавання, веслування, фехтування, співи й музика.

Для оживлення духа т-ва служать відчити і розправи о річах гімнастичних, як також товариські забави, гімнастичні продукції на боєвищах і аматорські представлення.

Т-во засновує філії в Галичині і на Буковині.

2. До осягнення цілі служить майно т-ва, вкладки членів і добровільні датки.

3. Т-во приймає членів: а) основателів, б) дійсних, в) спомагаючи

4. Членом основателем стає, хто зложить готівкою найменше 40 крон, або кого загальний збір за заслуги, положені около т-ва, членом таки заіменує.

Дійсним членом є, хто заплатить вписове і платить устанавлені місячні вкладки. Дійсний член має право: а) брати участь в загальних зборах, голосувати, вибирати і бути вибраним; б) брати участь у вправах і прогулках.

Спомагаючі члени платять щорічно 6 крон.

Загальний збір має право вкладки і вписове дійсних членів підвищити або знизити. Члени платять вкладки згори.

5. Члени основателі і спомагаючі, як хотять брати участь у вправах т-ва, мусять платити також вкладки місячні, для дійсних членів устанавлені, вони мають такі самі права, як дійсні, з тою різницею, що спомагаючі члени не голосують на загальних зборах.

6. Членом перестає бути: 1) хто повідомить старшину, що виступає з т-ва; 2) хто з товариства зістав виключений в разі грубої провини проти устава т-ва або розпорядку старшини і солідарности т-ва має старшина члена в його правах засуспендовати і то є загальним збором до остаточного вирішення предложити; 3) Кого старшина узнає за виступившого з причини неплачення вкладок. За виступивши же має старшина вважати членів основателів і спомагаючи, неоплачених через рік вкладок. Членів дійсних, коли не заплатили вкладок за 6 місяців.

7. В т-ві образуються також ученики, котрі однак, аби були прийняті, мають виказатися по зволенням родичів або законних своїх заступників.

Вписове і оплати за науку встановлює старшина.

8. Справами т-ва орудує загальний збір членів і старшина.

9. Загальні збори, скликані старшиною, збираються найдалше до кінця марта кожного року. Надзвичайні загальні збори скликати може старшина, коли буде потреба, зобов'язана же збори скликати на побажання 5-ї частини всіх членів.

10. Загальні збори відбуваються у присутності членів т-ва і гостей, запрошених через старшину. Право голосувати, вибирати і бути вибраним мають лише члени.

11. Загальні збори мають право рішати о всіх справах т-ва, крім припинання членів і учеників. Загальним зборам зосереджено: вибір голови, першого і другого заступника, членів старшини, 3-х заступників ви ділових, 3-х настоятелів вправ і 3-х контрольорів, приймати або відкидати вислови голови і старшини, коли потреба, оцінювати чисельність старшини і справи настоятелів наук, грошовий стан, як також майновий стан т-ва, вносити ухвали о зміні статуту, рішати о купівлі і продажу нерухомості, о розв'язанні т-ва і звиванні філій.

12. Настоятелі наук ведуть вправи і науку після осібногo порядку, який ухвалюють старшини.

13. Ухвала Загальних зборів потрібна, як присутня 8-ма частина членів.
14. Вибори в Загальних Зборах відбуваються картками і кожен член мусить ті картки особисто віддати.
15. Старшина складається з голови, 2-х його заступників і 9 членів – разом 12. До комплекту засідань старшини вистачить присутність 7 членів, разом з головою і заступником.
16. Вибір відбувається в марті на Загальних Зборах на один рік календарний.
17. Старшина збирається на наради раз на місяць. Якщо особисті справи члена старшини, не має він права голосувати.
18. До кожної ухвали старшини потрібно, щоб були присутні 6 чл. І голова т-ва або його заступники.
19. Старшина вибирає з-поміж себе справника (адміністратора) і скарбника, господаря як також їх заступників.
20. Старшина орудує внутрішніми і зовнішніми справами т-ва, має право встановлювати учителів і віддаляти їх, орудувати майном, тримати дисципліну і т. д.
21. Старшина приймає членів і учеників.
22. , 23, 24. Про суспензію прав членів, про заступників.
25. Ухвали і вибори становляться в старшині і в Загальних Зборах більшістю голосів.
- 26-32. Параграфи відносяться до господарської діяльності, адміністративної, про справника, провідників, скарбника.
- 33-35. Місце перебування т-ва – Львів. Мова – українська, знам'я – лев у синьому полі, поклик «Бодрімось». Т-во має власний прапор із знаменом.
36. Про спори, Міровий суд.
- 37, 38. Т-во розв'язується, коли $\frac{3}{4}$ всіх членів на Загальних Зборах з тим згодиться. Майно передається в т-во «Дністер».

Голови українського молодіжного товариства «Сокіл-Батько»**у Львові упродовж 1894–1939 рр.:**

11. 02. 1894 – 15. 11. 1900 рр. – Василь Нагірний, інженер
15. 11. 1900 – 17. 11. 1901 рр. – д-р Василь Гукевич, лікар
17. 11. 1901 – 26. 08. 1908 рр. – Альфред Будзиновський, урядник
26. 08. 1908 – 21. 11. 1918 рр. – Іван Боберський, професор гімназії
21. 12. 1918 – 10. 11. 1920 рр. – Микола Левицький, скарбник
10. 11. 1920 – 18. 11. 1920 рр. – д-р Степан Шухевич, адвокат
18. 11. 1920 – 17. 03. 1922 рр. – д-р Михайло Волошин, адвокат
24. 03. 1922 – 17. 04. 1933 рр. – Микола Заячківський, директор
23. 04. 1933 – 17. 04. 1934 рр. – Іван Свірський, інженер
22. 04. 1934 – 1939 – Михайло Хронов'ят, інженер

Сокільський гімн

«Соколи, Соколи, ставаймо в ряди!»

Соколи, Соколи, ставаймо в ряди!
Нас поклик «Бодрімось» взиває
В здоровому тілі здорова душа,
Де сила, там воля витає.

Як славно бувало козацькі сини
Боролись до смерти-загину,
Боротись будемо, Соколи, всі ми
За нашу святу Україну!

Лети же, соколе, далеко в степи,
У гори, луги та лимани,
Прапор наш сокільський високо неси,
Під ним най народ вільний стане
Як славно бувало...

Разом же, Соколи, ставаймо в ряди,
У бій за прапор, гей, сміло,
До праці для неньки у вічні часи
Несімо все душу і тіло.
Як славно бувало...

[Ярославенко С. Соколи, соколи // «Сокіл-Батько»: Спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894-1994 / Упоряд. Благітка А. / Я. Ярославенко. – Львів: РВО «Основа», 1996. – С. 14.]

Список публікацій здобувача за темою дисертації, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Папенко Є. М. Український сокільський рух у Східній Галичині (1894-1914 рр.) / Є. М. Папенко // Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць – К.: Унісерв, 2013. – Вип. 40. – С. 114-119.
2. Папенко Є. М. Діяльність українського молодіжного товариства «Сокіл» у ліквідації стихійних лих і пожеж у Галичині наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. / Є. М. Папенко // Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць. – К.: Унісерв, 2014. – Вип. 44. – С. 108-112.
3. Папенко Є. М. Діяльність українського молодіжного товариства «Сокіл» у галузі гімнастики та спорту наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. / Є. М. Папенко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – К., 2014. – Вип. 4 (122). – С. 37-40.
4. Папенко Є. М. Роль та місце В. С. Нагірного у зародженні українського сокільського руху в Східній Галичині наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. / Є. М. Папенко // Часопис української історії. – К., 2015. – Вип. 31. – С. 19-23.
5. Папенко Є. М. Діяльність українського сокільського товариства за головування В. Нагірного (1894 – 1900 рр.) / Є. М. Папенко // Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: Вид-во «Гілея», 2015. – Вип. 96 (5). – С. 69-74.
6. Папенко Є. М. Зародження чеських і польських сокільських організацій в Австро-Угорській імперії у другій половині ХІХ ст. та їхній вплив на створення українського «Соколу» / Є. М. Папенко // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя: ЗНУ, 2015. – Вип. 43. – С. 140-144.
7. Папенко Є. М. Структура та організаційна будова українських сокільських товариств у Східній Галичині наприкінці ХІХ – початку

- XX ст. / Є. М. Папенко // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. – Вип. 2. – Ч. 1. – С. 88-92.
8. Папенко Є. М. Заснування та напрями діяльності молодіжного товариства «Сокіл» у Львові наприкінці XIX – початку XX ст. / Є. М. Папенко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – К., 2015. – Вип. 3 (126). – С. 35-39.
9. Papenko Y. M. Participation of the Ukrainian «Sokil» movement in a military-patriotic education of youth before the I World War / Y. M. Papenko // *Studia Warminskie*. – Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie . – 2016. – № 53. – P. 421-431.

Список публікацій здобувача за темою дисертації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

10. Папенко Є. М. Передумови створення Легіону Українських Січових Стрільців / Є. М. Папенко // Матеріали III Міжнародної наукової конференції молодих учених, присвяченої 65-річчю перемоги у Великій Вітчизняній війні (м. Київ, 22-23 квітня 2010 р.). – К., 2010. – Вип. 3. – Ч. 1. – С. 120-122.
11. Папенко Є. М. Роль молодіжних організацій Східної Галичини у формуванні Легіону Українських Січових Стрільців / Є. М. Папенко // Збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції «Історія, проблеми та необхідні умови становлення громадянського суспільства в Україні» (м. Львів, 26-27 квітня 2013 р.). – Львів: Вид-во ГО «Львівська фундація суспільних наук», 2013. – С. 71-74.
12. Папенко Є. М. Культурно-просвітницька діяльність українських сокільських товариств наприкінці XIX – початку XX ст. / Є. М.

- Папенко // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток суспільних наук: європейські практики та національні перспективи» (м. Львів, 28-29 листопада 2014 р.). – Львів: Вид-во ГО «Львівська фундація суспільних наук», 2014. – С. 77-80.
13. Папенко Є. М. Суспільно-політичні течії в українському сокільському русі наприкінці XIX ст. / Є. М. Папенко // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Теоретичні, методичні і практичні проблеми соціології, історії та політології» (м. Херсон, 19-20 грудня 2014 р.). – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2014. – С. 62-65.
14. Папенко Є. М. Внесок В. Нагірного у суспільний розвиток Галичини наприкінці XIX – початку XX ст. / Є. М. Папенко // Матеріали XIII міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Шевченківська весна» – 2015: Історія (м. Київ, 1-3 квітня 2015 р.). – К.: Вид-во «Логос», 2015. – С. 315-318.
15. Папенко Є. М. Український сокільський рух та боротьба з алкоголізмом серед мешканців Галичини упродовж 20-х рр. XX ст. / Є. М. Папенко // Матеріали IX міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Дні науки історичного факультету» (До 150-річчя з дня народження М. С. Грушевського). м. Київ, 21 квітня 2016 р. – К., 2016. – С. 60-63.